

Koledar

SLOVENSKE KOROŠKE

1961

Tiskarna Drava

Borovlje, Dollichgasse 4
telefon 250 in 232

Vam tiska in dobavi

vse vrste poslovnih in osebnih tiskovin - privlačne lepake in moderne prospekte - etikete (tudi v večbarvnem tisku) - knjige in brošure - osmrtnice itd. - v najkrajšem dobavnem roku

Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava

Naša knjiga

Celovec, Gasometergasse 10
telefon 56-24

Vam nudi iz zaloge

knjige vseh slovenskih pisateljev in pesnikov - zbrana dela klasikov, romane, po-vesti, pripovedke, pesmi in poezije - najboljša dela iz svetovne književnosti - domače in jugoslovanske časopise in revije

po naročilu:

vsako drugo knjigo - vse domače in inozemske časopise in revije

KVALITETNO DELO · INDIVIDUALNA POSTREŽBA · ZMERNE CENE

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽ. CELOVEC

K pi
KOROŠKI koledar
1961

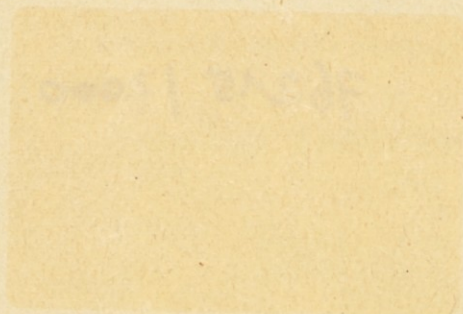

0076215

COBISS

SI KUPNITSKE ŠTUDIJSKE
KNJIŽNICE

Koledar
SLOVENSKE KOROŠKE
1961

1981
ПОЧТА СССР
100000

KOLEDAR

1961

SLOVENSKE KOROŠKE

Izdala in založila:

Slovenska prosvetna zveza v Celovcu

Tisk: Tiskarna založniške in tiskarske
družbe z o. j. Drava

Celovec - Borovlje

LETO 1961

je navadno leto in ima 365 dni oziroma 52 tednov in 1 dan.

Letni vladar je Sonce

Začetek štirih letnih časov

Pomlad se začne 20. marca ob 21. uri 32 minut.

Poletje se začne 21. junija ob 16. uri 30 minut.

Jesen se začne 23. septembra ob 7. uri 43 minut.

Zima se začne 22. decembra ob 3. uri 20 minut.

Mrki v letu 1961

V letu 1961 bo sonce mrknilo dvakrat. Prav tako tudi luna dvakrat. Od mrkov bomo pri nas v Evropi videli le prvi sončni in drugi lunin mrk. Prvi sončni mrk bo 15. februarja in bo popoln, drugi mrk pa bo 11. avgusta. Luna bo prvič mrknila 2. marca, drugič pa 26. avgusta; ta mrk lune bo popoln.

Spominski dnevi koroških Slovencev

Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja.

Obletnica nasilne izselitve slovenskih koroških družin 14. in 15. aprila.

Obletnica obglavljenja 13. žrtev na Dunaju 29. aprila.

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja.

Sveti trije kralji 6. januarja.

Velika noč 2. in 3. aprila.

Praznik dela 1. maja.

Vnebohod 11. maja.

Binkošti 21. in 22. maja.

Sv. Rešnje Telo (Telovo) 1. junija.

Sv. Peter in Pavel 29. junija.

Velika gospojnica 15. avgusta.

Vsi sveti 1. novembra.

Brezmadežno spočetje 8. decembra.

Božič 25. in 26. decembra.

Kakšno bo vreme

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo, lepo, čim bližje polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bližje poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

Prosinec

1961

1. Nedelja		Novo leto
2. Ponedeljek	☉	Makarij, opat
3. Torek		Genovefa
4. Sreda		Tit, škof
5. Četrtek	☿	Telesfor
6. Petek		Sv. Trije kralji
7. Sobota		Valentin
8. Nedelja		Severin, opat
9. Ponedeljek		Julijan, mučenec
10. Torek	☾	Pavel, puščavnik
11. Sreda		Higin
12. Četrtek		Alfred, opat
13. Petek		Veronika
14. Sobota	♈	Hilarij
15. Nedelja		Pavel
16. Ponedeljek	☉	Marcel, papež
17. Torek		Anton, puščavnik
18. Sreda	♈	Priska, devica
19. Četrtek		Marij in tovariši
20. Petek	♈	Fabijan i. Sebastijan
21. Sobota		Neža, devica
22. Nedelja		Vincencij
23. Ponedeljek	☾	Zaroka d. Marije
24. Torek		Timotej, škof
25. Sreda		Spreobrnjenje Pavla
26. Četrtek	♈	Polikarp, škof
27. Petek		Janez Zlatousti
28. Sobota		Peter Nol., spoznav.
29. Nedelja		Frančišek Saleški
30. Ponedeljek		Martina
31. Torek	☉	Peter

SPOMINSKI DNEVI

8. 1. 1856 umrl Valentin Vodnik.
9. 1. 1856 rojen Anton Aškerc.
12. 1. 1887 umrl Fran Erjavec.
16. 1. 1888 umrl v Celovcu A. Einspieler.
21. 1. 1924 umrl Vladimir Iljič Uljanov-Lenin.
23. 1. 1878 rojen Oton Župančič.
25. 1. 1348 usoden potres v slovenskih krajih.
26. 1. 1797 rojen Matija Čop.

PREGOVORI

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi.

Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen.

Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo potem mesec dan.

Sonce vstopi v znamenje vodnarja dne 20. ob 8.02 uri — Ščip dne 2. ob 0.06 uri — Zadnji krajec dne 10. ob 4.03 uri — Mlaj dne 16. ob 22.30 uri — Prvi krajec dne 23. ob 17.14 uri — Ščip dne 31. ob 19.47 uri — Dan je dolg od 8 ur 24 minut do 9 ur 26 minut.

Zapiski

1. teden

2. teden

3. teden

4. teden

5. teden

Svečan

1961

1. Sreda		Ignacij, škof
2. Četrtek		Svečnica, Dar. G.
3. Petek		Blaž, škof
4. Sobota		Andrej K.
5. Nedelja		Agata, devica
6. Ponedeljek		Doroteja, Tit
7. Torek		Romuald
8. Sreda		Janez Matajski
9. Četrtek		Apolonija, devica
10. Petek		Sholastika
11. Sobota		Lurška M. B., Adolf
12. Nedelja		Evlalija
13. Ponedeljek		Gregorij
14. Torek		Pust, Valentin
15. Sreda		Pepelnica — Jor., sp.
16. Četrtek		Julijana, mučenica
17. Petek		František Kle.
18. Sobota		Simeon
19. Nedelja		Konrad, puščavnik
20. Ponedeljek		Sadot, škof
21. Torek		Feliks
22. Sreda		Sv. Peter s.
23. Četrtek		Peter D.
24. Petek		Matija, apostel
25. Sobota		Valburga
26. Nedelja		Matilda
27. Ponedeljek		Gabriel od Ž. M. B.
28. Torek		Roman

SPOMINSKI DNEVI

7. 2. 1809 rojen Matija Ma-
jar Ziljski.
8. 2. 1849 umrl France Pre-
šeren.
9. 2. 1871 rojen pisatelj Fran
Saleški Finžgar.
18. 2. 1950 umrl Prežihov
Voranc.
24. 2. 1779 rojen Matija Aha-
celj.
27. 2. 1929 umrl slikar Peter
Markovič.

PREGOVORI

*Če na Svečnico prej kapne od
strehe kakor od sveče, bo do-
bro leto.*

*Sv. Matija led razbija, če ga
ni, pa ga naredi.*

*Če konec meseca veter razsaja,
dobra letina prihaja.*

Sonce vstopi v znamenje rib
dne 18. ob 22.17 uri — Zad-
nji krajec dne 8. ob 17.50 uri
— Mlaj dne 15. ob 9.11 uri
— Prvi krajec dne 22. ob 9.35
uri — Dan je dolg od 9 ur
28 minut do 10 ur 56 minut.

Zapiski

6. teden

7. teden

8. teden

9. teden

M A R E C

Sušec

1961

1. Sreda	☾	Albin
2. Četrtek	☾	Karel
3. Petek	☾	Kunigunda
4. Sobota	☾	Kazimir
5. Nedelja	☾	Evzebij
6. Ponedeljek	☾	Perpetua in Felicita
7. Torek	☾	Tomaž Akvinski
8. Sreda	☾	Janez od Boga
9. Četrtek	☾	Franciška R.
10. Petek	☾	40 mučencev
11. Sobota	☾	Sofronij, škof
12. Nedelja	☾	Gregorij Vel.
13. Ponedeljek	☾	Teodora muč.
14. Torek	☾	Matilda
15. Sreda	☾	Klemen M.
16. Četrtek	☾	Hilarij in Tacijan
17. Petek	☾	Jedrt, devica
18. Sobota	☾	Ciril Jer.
19. Nedelja	☾	Jožef, ženin M. D.
20. Ponedeljek	☾	Feliks
21. Torek	☾	Benedikt, opat
22. Sreda	☾	Lea, Katarina
23. Četrtek	☾	Oton, Feliks
24. Petek	☾	Gabriel
25. Sobota	☾	Marijino ozn.
26. Nedelja	☾	Cvet. n., Emanuel
27. Ponedeljek	☾	Rupert
28. Torek	☾	Janez K.
29. Sreda	☾	Ciril
30. Četrtek	☾	Vel. četrtek, Janez kl.
31. Petek	☾	Vel. petek, Modest

SPOMINSKI DNEVI

4. 3. 1844 rojen Josip Jurčič.

6. 3. 1836 rojen J. Stritar.

8. 3. mednarodni praznik žena.

14. 3. 1883 umrl Karl Marx.

18. 3. 1414 zadnje ustoličenje koroških vojvod na Gospo-svetskem polju.

30. 3. 1888 umrl pisatelj dr. Valentin Zarnik.

PREGOVORI

Če na 40 mučenikov dan ni lepo, tudi štirideset dni po-tem ne bo.

Sv. Gabrijela (24.) če zmrzuje, potlej slana nič več ne škoduje.

Če o sv. Rupertu (27.) lepi dni, se seno lepo suši.

Sonce vstopi v znamenje ovna dne 20. ob 21.32 uri — Ščip dne 2. ob 14.35 uri — Zadnji krajec dne 10. ob 3.58 uri — Mlaj dne 16. ob 19.51 uri — Prvi krajec dne 24. ob 3.49 uri — Dan je dolg od 11 ur do 12 ur 47 minut.

Zapiski

10. teden

11. teden

12. teden

13. teden

A P R I L

Mali traven 1961

1. Sobota	☾		Hugo, škof
2. Nedelja			Velika noč
3. Ponedeljek			Vel. ponedeljek
4. Torek			Izidor, Sev.
5. Sreda			Vincencij
6. Četrtek			Sikst, škof
7. Petek			Herman
8. Sobota	☾		Albert
9. Nedelja			Tomaz
10. Ponedeljek			Methilda
11. Torek			Leon Veliki
12. Sreda			Julij
13. Četrtek			Hermenegild
14. Petek			Justin
15. Sobota	☾		Helena
16. Nedelja			Benedikt
17. Ponedeljek			Rudolf
18. Torek			Apolonij
19. Sreda			Leon IX.
20. Četrtek			Neža Montep.
21. Petek			Anzelm
22. Sobota	☾		Sofer in Gaj
23. Nedelja			Vojteh
24. Ponedeljek			Jurij, mučenec
25. Torek			Marko, evangel.
26. Sreda			Klet in Marcel
27. Četrtek			Čita, devica
28. Petek			Pavel od Križa
29. Sobota			Peter, mučenec
30. Nedelja	☾		Katarina Sienska

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 4. 1943 pride na Koroško Fr. Rozman-Stane.
- 4. 4. 1943 ustanovljen prvi koroški bataljon.
- 11. 4. 1744 rojen pisatelj Jurij Japelj.
- 14. in 15. 4. 1942 nasilna izselitev slovenskih koroških družin.
- 27. 4. 1941 ustanovitev Osobodilne fronte slovenskega naroda.
- 29. 4. 1943 obglavljenih trinajst žrtev na Dunaju.

PREGOVORI

Ce je april deževen, kmet ne bo reven.

Malega travna če grmi, slane se več bati ni.

Sv. Jurija moča in sv. Petra suša, to da kruha.

Sonce vstopi v znamenje bika dne 20. ob 8.56 uri — Ščip dne 1. ob 6.48 uri — Zadnji kraec dne 8. ob 11.16 uri — Mlaj dne 15. ob 6.38 uri — Prvi kraec dne 22. ob 22.50 uri — Ščip dne 30. ob 19.41 uri — Dan je dolg od 12 ur 50 minut do 14 ur 28 minut.

Zapiski

14. teden

15. teden

16. teden

17. teden

Veliki traven 1961

1. Ponedeljek		Delavski praznik
2. Torek		Atanazij
3. Sreda		Najd. križa, Aleš
4. Četrtek		Florijan
5. Petek		Irenej, škof
6. Sobota		Janez
7. Nedelja 		Stanislav
8. Ponedeljek		Mihael
9. Torek		Gregor Nacianški
10. Sreda		Anton, škof
11. Četrtek		Vnebohod, Frančišek
12. Petek		Pankracij
13. Sobota		Servacij
14. Nedelja 		Bonifacij
15. Ponedeljek		Zofija
16. Torek		Janez Nepomuk
17. Sreda		Bruno, škof
18. Četrtek		Erik, kr.
19. Petek		Peter Celestin
20. Sobota		Bernardin Sienski
21. Nedelja 		Binkošti, Feliks Kant.
22. Ponedeljek 		Binkoštni pon., Emil
23. Torek		Janez Ros.
24. Sreda		Johana
25. Četrtek		Urban I.
26. Petek		Filip N.
27. Sobota		Beda Č.
28. Nedelja 		Avguštin
29. Ponedeljek 		Maksim
30. Torek		Ivana Orleanska
31. Sreda		Angela, devica

SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik dela.
3. 5. 1881 umrl pisatelj Josip Jurčič.
5. 5. 1818 rojen Karl Marx.
8. 5. 1945 kapitulacija Nemčije v drugi svetovni vojni.
10. 5. 1876 rojen pisatelj Ivan Cankar.
17. 5. 1478 večji upor slovenskih kmetov na Koroškem.
25. 5. 1892 rojen maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito.
27. 5. 1926 umrl pesnik Srečko Kosovel.

PREGOVORI

Če je majnika lepo, je dobro za kruh in meso.

Če sušec suši, april deži in majnik hladi, kašte, omare in sode polni.

Velikega travna če pogostoma gymi, kmet se dobre letine veseli.

Sonce vstopi v znamenje dvojčkov dne 21. ob 8.23 uri — Zadnji krajec dne 7. ob 16.58 uri — Mlaj dne 14. ob 17.55 uri — Prvi krajec dne 22. ob 17.19 uri — Ščip dne 30. ob 5.38 uri — Dan je dolg od 14 ur 31 minut do 15 ur 47 minut.

Zapiski

18. teden

19. teden

20. teden

21. teden

22. teden

Rožnik

1961

1. Četrtek		Sv. Rešnje telo
2. Petek		Peter
3. Sobota		Klotilda
4. Nedelja		Frančišek Car.
5. Ponedeljek ☾		Bonifacij
6. Torek		Norbert
7. Sreda		Robert
8. Četrtek		Medard
9. Petek		Primus in Felicija
10. Sobota		Margareta kr.
11. Nedelja		Barnaba, apostel
12. Ponedeljek ☽		Janez
13. Torek		Anton Paduanski
14. Sreda		Bazilij, cerkv. uč.
15. Četrtek		Vid
16. Petek		Frančišek R.
17. Sobota		Adolf
18. Nedelja		Efrem S.
19. Ponedeljek		Julijana, devica
20. Torek		Silverij
21. Sreda ☾		Alojzij
22. Četrtek		Ahacij
23. Petek		Agripina
24. Sobota		Kres, Roj. Jan. Krst.
25. Nedelja		Viljem
26. Ponedeljek		Janez in Pavel
27. Torek		Hema, vdova
28. Sreda ☽		Irenij, škof
29. Četrtek		Peter in Pavel
30. Petek		Emilijana

SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1508 rojen pisatelj Primož Trubar.
 10. 6. 1912 umrl pesnik Anton Aškerc.
 11. 6. 1844 umrl Urban Jarnik.
 11. 6. 1949 umrl pesnik Oton Župančič.
 19. 6. 1949 umrl pisatelj Vladimir Nazor.
 22. 6. 1941 Nemčija napade Sovjetsko zvezo.
 28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir.
 30. 6. 1810 rojen pesnik Stan-ko Vraz.

PREGOVORI

Če na sv. Medarda dan (8.) dežuje, štirideset dni dež še naletuje.

Če sta Peter in Pavel jasna, bo letina krasna.

Urbanovo sonce in Vidov dež, prav dobrega leta upati smeš.

Sonce vstopi v znamenje raka dne 21. ob 16.30 uri — Zadnji krajec dne 5. ob 22.19 uri — Mlaj dne 13. ob 6.17 uri — Prvi krajec dne 21. ob 10.02 uri — Ščip dne 28. ob 13.38 uri — Dan je dolg od 15 ur 49 minut do 16 ur 4 minute.

Zapiski

23. teden

24. teden

25. teden

26. teden

Mali srpan 1961

1. Sobota		Teobald
2. Nedelja		Obisk M. D.
3. Ponedeljek		Helidor
4. Torek		Urh, škof
5. Sreda ☾		Ciril in Metod
6. Četrtek		Izaija, prerok
7. Petek		Vilibald
8. Sobota		Elizabeta
9. Nedelja		Veronika
10. Ponedeljek		Amalija
11. Torek		Olga
12. Sreda ☉		Mohor in Fortunat
13. Četrtek		Anaklet
14. Petek		Bonaventura
15. Sobota		Vladimir, kralj
16. Nedelja		D. Marija Karm.
17. Ponedeljek		Aleš spoznavalec
18. Torek		Miroslav, mučenik
19. Sreda		Vincencij Pavelski
20. Četrtek		Marjeta
21. Petek ☾		Prakseda
22. Sobota		Marija Magdalena
23. Nedelja		Apolinarij
24. Ponedeljek		Kristina
25. Torek		Jakob
26. Sreda		Ana, mati M. D.
27. Četrtek ☉		Rudolf
28. Petek		Viktor
29. Sobota		Marta
30. Nedelja		Abdon in Senen
31. Ponedeljek		Ignacij

SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožeku slikar Peter Markovič.
 14. 7. 1789 začetek francoske revolucije.
 14. 7. 1795 umrl Anton Tomaž Linhart, pisec prve zgodovine Slovencev.
 14. 7. 1905 umrl pisatelj Janez Trdina
 22. 7. 1941 Dan vstaje slovenskega naroda.
 26. 7. 1914 začetek prve svetovne vojne.
 28. 7. 1897 umrl pisatelj Jan-ko Kersnik.
 31. 7. 1892 umrl Matija Majar Ziljski.

PREGOVORI

Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno.

Kakor se kaže vreme ta dan (10.), tako bosta mali in veliki srpan.

Jakobova ajda in Ožbaltova repa je malokdaj lepa.

Sonce vstopi v znamenje leva dne 23. ob 3.24 uri — Zadnji krajec dne 5. ob 4.33 uri — Mlaj dne 12. ob 20.12 uri — Prvi krajec dne 21. ob 0.14 uri — Ščip dne 28. ob 20.51 uri — Dan je dolg od 16 ur 3 minute do 15 ur 7 minut.

Zapiski

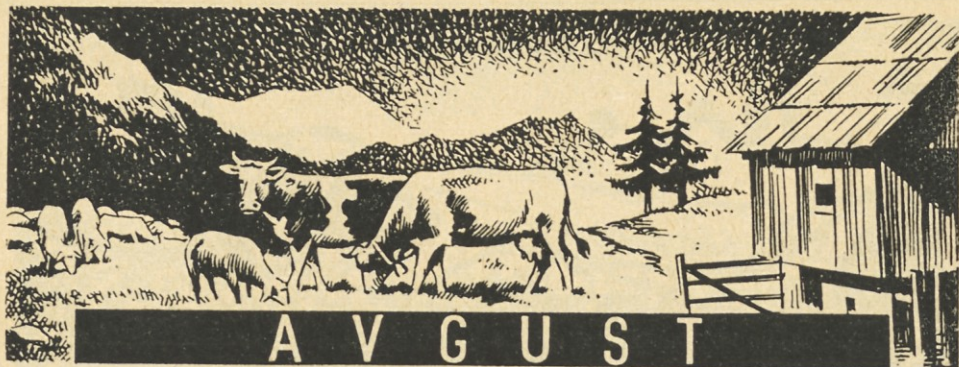
27. teden

28. teden

29. teden

30. teden

31. teden

Veliki srpan 1961

1. Torek		Vezi sv. Petra
2. Sreda		Porcijunkula
3. Četrtek		Marija Snežna
4. Petek		Lidija
5. Sobota		Dominik
6. Nedelja		Gospodovo sprem.
7. Ponedeljek		Kajejan
8. Torek		Cirijak, muč.
9. Sreda		Roman
10. Četrtek		Lavrencij
11. Petek		Tiburzij, Suzana
12. Sobota		Klara, devica
13. Nedelja		Hipolit in Kasijan
14. Ponedeljek		Evzebij
15. Torek		Vnebovzetje M. D.
16. Sreda		Joahim, Rok
17. Četrtek		Hijacint
18. Petek		Helena
19. Sobota		Ludovik
20. Nedelja		Bernard, opat
21. Ponedeljek		Ivana, Franč.
22. Torek		Brezn. srce Marije
23. Sreda		Filip Benicij
24. Četrtek		Jernej
25. Petek		Ludovik
26. Sobota		Ceferin
27. Nedelja		Jožef Kalasancij
28. Ponedeljek		Avguštin
29. Torek		Obgl. Janeza Krst.
30. Sreda		Roza Limanska
31. Četrtek		Rajmund

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1895 umrl Friedrich Engels.
 10. 8. 1893 rojen Lovro Kuhar-Prežihov Voranc.
 11. 8. 1844 umrl slovenski jezikoslovec Jernej Kopitar.
 16. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na koroška tla.
 17. 8. 1942 padel pisatelj Miran Jarc.
 25. 8. 1938 umrl Vinko Poljanec.
 31. 8. 1589 umrl pisatelj Jurij Dalmatin.

PREGOVORI

*Če se avgusta po gorah kadi,
kupi si kožuh za zimske noči.*

*Po vremenu sv. Jerneja (24.)
rada vsa jesen se nareja.*

*Srpna če veter zvedri, vreme
dolgo še trpi.*

Sonce vstopi v znamenje device dne 23. ob 10.19 uri — Zadnji krajec dne 3. ob 12.48 uri — Mlaj dne 11. ob 11.36 uri — Prvi krajec dne 19. ob 11.52 uri — Ščip dne 26. ob 4.14 uri — Dan je dolg od 15 ur 4 minute do 13 ur 29 minut.

Zapiski

32. teden

33. teden

34. teden

35. teden

SEPTEMBER

Kimavec

1961

1. Petek 2. Sobota		Egidij Štefan
3. Nedelja ☾ 4. Ponedeljek 5. Torek 6. Sreda 7. Četrtek 8. Petek 9. Sobota	 	Doroteja R zalija Lavrencij Caharija Marko Rojstvo M. D. Peter Klaver
10. Nedelja ☉ 11. Ponedeljek 12. Torek 13. Sreda 14. Četrtek 15. Petek 16. Sobota	 	Nikolaj Tol. Prof. in Hijacint Ime Marijino Notburga Poviš. sv. Križa Marija 7 žalosti Ljudmlia
17. Nedelja ☾ 18. Ponedeljek 19. Torek 20. Sreda 21. Četrtek 22. Petek 23. Sobota	 	Lambert, škof Jožef Kupert. Januarij Evstahij Matej, apostel Tomaž Vil. Linus
24. Nedelja ☉ 25. Ponedeljek 26. Torek 27. Sreda 28. Četrtek 29. Petek 30. Sobota	 	Rupert Kleofa Ciprijan in Justina Kozma in Damijan Venčeslav Mihael, nadangel Hieronim

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 9. 1939 začetek druge svetovne vojne.
- 4. 9. 1834 rojen pisatelj Fran Erjavec.
- 9. 9. 1828 roj. pisatelj Nikolajevič Tolstoj.
- 17. 9. 1890 rojen pisatelj France Bevk.
- 18. 9. 1762 rojen ljudski pesnik-tkalec Mihael Andrejaš.
- 28. 9. 1831 rojen pesnik in pisatelj Fran Levstik.

PREGOVORI

Če je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen.

Kdor po mali maši kosi, ta za pečjo suši.

Sonce vstopi v znamenje tehtnice dne 23. ob 7.43 uri — Zadnji krajec dne 2. ob 0.06 uri — Mlaj dne 10. ob 3.50 uri — Prvi krajec dne 17. ob 21.24 uri — Ščip dne 24. ob 12.34 uri — Dan je dolg od 13 ur 26 minut do 11 ur 46 minut.

Zapiski

36. teden

37. teden

38. teden

39. teden

O K T O B E R

Vinotok

1961

1. Nedelja ☾		Remigij Angeli varuhi Terezija Deteta J.
2. Ponedeljek		
3. Torek		Frančišek Asiški
4. Sreda		Placid
5. Četrtek		Bunon
6. Petek		Kraljica rož. venca
7. Sobota		
8. Nedelja		Brigita
9. Ponedeljek ☼		Janez, Lenart
10. Torek		Frančiška Borgia
11. Sreda		Materinstvo M. D.
12. Četrtek		Maksimilijan
13. Petek		Edvard, kralj
14. Sobota		Kalist
15. Nedelja		Terezija, devica
16. Ponedeljek ☾		Gal, opat
17. Torek		Marjeta Alakok
18. Sreda		Luka, evang.
19. Četrtek		Peter Alk.
20. Petek		Janez Kentski
21. Sobota		Uršula
22. Nedelja		Kordula
23. Ponedeljek ☼		Severin, Klotilda
24. Torek		Rafael
25. Sreda		Krispin
26. Četrtek		Evarist
27. Petek		Frumencij
28. Sobota		Simon in Juda
29. Nedelja		Narcis
30. Ponedeljek ☾		Doroteja
31. Torek		Volbenk

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 prvo zasedanje odposlancev slov. naroda v Kočevju.
8. 10. 1826 rojen pesnik in pisatelj Luka Svetec.
10. 10. 1920 glasovanje v coni A južne Koroške.
11. 10. 1807 umrl pisatelj Jurij Japelj.
12. 10. 1944 Zverinsko mučenje partizanov pri Apovniku na Komelnu pri Pliberku.
15. 10. 1869 umrl pesnik Simon Jenko.

PREGOVORI

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ovaduh.

Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba lahko nastil dobo.

Sv. Luka repo cuka.

Sonce vstopi v znamenje škorpiona dne 23. ob 16.48 uri -- Zadnji krajec dne 1. ob 15.10 uri — Mlaj dne 9. ob 19.53 uri — Prvi krajec dne 17. ob 5.35 uri — Ščip dne 23. ob 22.31 uri — Zadnji krajec dne 31. ob 9.59 uri — Dan je dolg od 11 ur 42 minut do 10 ur 1 minute.

Zapiski

40. teden

41. teden

42. teden

43. teden

44. teden

Listopad

1961

1. Sreda		Vsi sveti
2. Četrtek		Ver. duše, Just
3. Petek		Hubert, Ida
4. Sobota		Karel Bor.
5. Nedelja		Caharija in Elizab.
6. Ponedeljek		Lenart
7. Torek		Engelbert
8. Sreda		Bogomir
9. Četrtek		Teodor
10. Petek		Andrej Avel
11. Sobota		Martin, škof
12. Nedelja		Martin, papež
13. Ponedeljek		Stanislav Kostka
14. Torek		Serafin
15. Sreda		Albert Veliki
16. Četrtek		Otmar
17. Petek		Gregorij Čudodelni
18. Sobota		Odon
19. Nedelja		Elizabeta
20. Ponedeljek		Feliks Valoaški
21. Torek		Darovanje M. D.
22. Sreda		Cecilija
23. Četrtek		Klemen
24. Petek		Janez od Križa
25. Sobota		Katarina, dev. muč.
26. Nedelja		Konrad
27. Ponedeljek		Virgilij
28. Torek		Gregorij
29. Sreda		Saturin
30. Četrtek		Andrej, apostel

SPOMINSKI DNEVI

7. 11. 1917 velika oktobrska socialistična revolucija.
 13. 11. 1813 rojen v Svečah pisatelj Andrej Einspieler.
 16. 11. 1887 umrl Fran Levstik.
 24. 11. 1906 umrl pesnik Simon Gregorčič.
 25. 11. 1923 umrl pesnik in pisatelj Josip Stritar.
 29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v Jajcu.
 29. 11. 1945 proglasitev FLRJ.

PREGOVORI

Če Martinova gos po ledu plazi, o božiču navadno po blatu gazi.

Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi.

Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito mori.

Sonce vstopi v znamenje strelca dne 22. ob 14.08 uri — Mlaj dne 8. ob 10.59 uri — Prvi krajec dne 15. ob 13.13 uri — Ščip dne 22. ob 10.44 uri — Zadnji krajec dne 30. ob 7.19 uri — Dan je dolg od 9 ur 57 minut do 8 ur 41 minut.

Zapiski

45. teden

46. teden

47. teden

48. teden

Gruden

1961

1. Petek		Natalija, Marijan
2. Sobota		Bibijana
3. Nedelja		Frančišek Ksav.
4. Ponedeljek		Barbara
5. Torek		Saba, opat
6. Sreda		Nikolaj (Miklavž)
7. Četrtek		Ambrozij
8. Petek		Brezm. spoč. D. M.
9. Sobota		Valerija
10. Nedelja		Judita
11. Ponedeljek		Damaz
12. Torek		Maksencij
13. Sreda		Lucija
14. Četrtek		Bertold
15. Petek		Maksimian
16. Sobota		Evzebij
17. Nedelja		Lazar
18. Ponedeljek		Gracijan
19. Torek		Urban V.
20. Sreda		Evgenij in Makarij
21. Četrtek		Tomaž, apostel
22. Petek		Demetrij
23. Sobota		Viktorija
24. Nedelja		Adam in Eva
25. Ponedeljek		Božič, Roj. Gosp.
26. Torek		Štefan, mučenec
27. Sreda		Janez, evangelist
28. Četrtek		Nedolžni otročiči
29. Petek		Tomaž, škof
30. Sobota		David
31. Nedelja		Silvester

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen France Grafenauer.
 3. 12. 1800 rojen France Prešeren.
 11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar.
 15. 12. 1935 umrl France Grafenauer.
 19. 12. 1828 rojen v Lešah Anton Janežič.

PREGOVORI

Grudna mraz in sneg, žita dosti prek in prek.

Kakršni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča — taki bodo meseci v prihodnjem letu.

Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

Sonce vstopi v znamenje kozoroga dne 22. ob 3.20 uri — Mlaj dne 8. ob 0.52 uri — Prvi krajec dne 14. ob 21.06 uri — Ščip dne 22. ob 1.42 uri — Zadnji krajec dne 30. ob 4.57 uri — Dan je dolg od 8 ur 39 minut do 8 ur 23 minut.

Zapiski

49. teden

50. teden

51. teden

52. teden

VALENTIN POLANŠEK :

Koroška harmonija

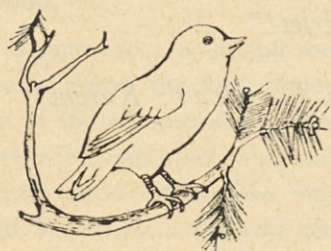
Piščal zdravih planin,
po soncu koprnečih višin,
Dravskih dobrav rogovi,
pojoči žametni gozdovi,
zbevanih src gosli,
pojoč, ihteč z dninarji in posli,
tolkala delavnih rok
sred brhkih otrok,
harfa pesmi deklet,
harmonike svatovski vzlet,
boben prestanih bridkosti,
tromba sedanje življenjske radosti!

A v spominu na Gosposvetsko polje
otožno davne plunke jad polje...

Dasi krog nas narašča tuje kričanje,
naše pesmi tukaj ne prevpije,
ker slovensko srce v vsej tej zemlji bije.
Pa če nas pehajo v molčanje,
slovenske melodije,
koroške harmonije
nihče ne ubije!

foto Marjan Pfeifer

*Moj rodni kraj,
moj rodni dom . . .*

*N*arod, enkrat blagoslovljen, devetkrat obsojen, kako si živel, kaj si doživel? Tvoja dolga bolest je povest o siromaku betežnem, ki vstaja, vstati ne more. Kolikor je dolin in votlin po teh lepih deželah, ne držale bi vse tiste krvi, ki je bila tod prelita; in koliko je bo še prelite! Komaj si stopil na svet, si bil, ti narod sužnjev, suženj med narodi. Otrok si bil, pa že suženj! Psovka ti je nauk delila, palica ti ga je vtepala. Suvali so te od vseh strani, očmi in mačeha, botri in botrce. Včasih si zajokal, včasih si omahnil, ves truden, včasih pa si tudi planil. Ali komaj si planil, so te podrli na tla, zvezali so te še tesneje in celo usta so ti zaklenili. V curkih je tekla kri iz tvojih žil, napojila je zemljo za več klafter globoko; zato je ta zemlja rodila; in kadar si jedel sužnji kruh, si jedel sam svoje meso in pil svojo kri. Močan si, o slovenski narod! Tisoč in petsto let krvaviš, izkrvavel nisi! Narod nehvaležnik bi dušo izdihnil, še sveče bi mu ne žgali, še bilj bi mu ne peli — ti pa, tisočkrat ranjen, v trpljenju utrjen, ki komaj zmaješ z rameni pod težko sovražno pestjo in praviš: „Nikarte! Ta burka je stara že tisoč let!”

(Ivan Cankar: Kurent)

Ob dvajsetletnici vstaje slovenskega naroda

Zgodovina našega naroda od narodnega preporoda pa do leta 1941, ko je ljudstvo samo vzelo v roke svojo usodo, je zgodovina malega, vsestransko odvisnega naroda. Vedno na periferiji dogajanja, odvisen od tujih političnih središč, s tradicijami preteklosti in odvisnosti obremenjen, se je le redko — zlasti preko svojih kulturnih delavcev — povzpел do samostojnega presojanja družbenega razvoja in še redkeje posegel v ta razvoj sam. Maloštevilnost slovenskega naroda je bila tako imenovanim narodnim voditeljem vedno dobrodošel izgovor za brezbriznost, ki so jo kazali do perečih svetovnih problemov in zgodovinskih pretresljajev, ki so vsaj posredno vplivali tudi na naš narodni razvoj. Le tako je razumljiv marsikateri nepopravljivi udarec, ki ga je doživel slovenski narod na težkih udarcih polni zgodovinski poti. Koroški Slovenci na obrobju slovenskega naroda bi lahko pisali še posebno poglavje o tej tragediji slovenske zgodovine.

Toda tu ni mesta, da bi o tem razpravljali, tu je važna le ugotovitev, da se je bil pred 20 leti izvršil preokret v slovenski zgodovini. Tedaj so se pod vodstvom Komunistične partije Slovenije združile vse zdrave sile v Osvobodilno fronto slovenskega naroda in popeljale slovensko ljudstvo iz dotedanje letargije v oborožen odpor proti silam, ki so hotele naše ljudstvo uničiti. Narod, ki je dotedaj stal ob strani svetovnih dogodkov, se je zavedel, da je svoje usode sam kovač in da zgodovino ustvarja vsak narod sam vsak dan sproti s krvjo in s skrajnimi naporii svojih sil.

To spoznanje je tisti veliki zgodovinski dogodek, ki je slovensko ljudstvo povedel v oboroženo borbo in vstajo, katere dvajsetletnico praznujemo letos. Spoznanje, da nihče svobode ne zasluži, ki se zanjo sam ne bojuje, spoznanje, da tudi majhen narod ne sme stati ob strani, kadar gre za občečloveške ideale svobode in demokracije, spoznanje, da se je za enakopraven položaj v družbi narodov treba boriti z vsemi silami — to je bila prelomnica v zgodovini slovenskega naroda.

Tisto, o čemer so prej sanjali samo vidci — naši pesniki in pisatelji — je postalo resnica: narod tisočkrat ranjen in ponižan, je vstal, vzel svojo usodo v svoje roke in šel v borbo skoraj brez orožja, z golimi rokami, a s čvrsto vero v svojo pravico in svojo moč! In zgodil se je čudež, da se je skoraj čez noč dvignil ves slovenski narod od hrvaške meje pa do slovenske jezikovne meje na Koroškem, od Slovencev v Benečiji pa do Slovencev v Prekmurju. Ustanovitvi OF slovenskega naroda, dne 27. aprila 1941 so sledili že 22. julija istega leta prvi

streli partizanske vojske proti okupatorju slovenske zemlje, ki je proglasil kot svoj zadnji cilj: uničenje slovenskega naroda!

Umor številnih slovenskih talcev, smrt številnih KZetlerjev v plinskih celicah, zapori v KZetih in drugih taboriščih, progoni z domov in masovne izselitve so bile odgovor okupatorja. Toda vse to nasilje ni moglo uničiti življenjske volje ljudstva, ki se je končno zavedlo svoje moči in revolucionarne sile. Kmalu je moral sovražnik kljub svoji premoči spoznati, da se živega zavednega ljudstva ne da uničiti, niti ne z najhujšo silo. Vsepovsod je naletel na odpor in upor slovenskega ljudstva.

Res da so bile žrtve slovenskega ljudstva ogromne, a le-te niso bile zastoj, kajti zmaga nad nacifašizmom in njen plod — uresničitev zgodovinske težnje slovenskega naroda po lastni državi — sta bili vredni vseh teh žrtv.

Proslava petnajstletnice osvoboditve 8. maja 1960 v Domu glasbe v Celovcu

Po dvajsetih letih s ponosom gledamo na uspehe: na popolnoma obnovljeno domovino, na kadeče se dimnike novih tovarn, na razvijajoča se mesta, na moderne ceste, ki prepletajo slovensko zemljo od najvišjih gor do morskih nižin in povezujejo vse slovenske pokrajine z njihovim kulturnim središčem — belo Ljubljano. Danes se Slovenci s svojim kulturnim ustvarjanjem lahko merimo z največjimi narodi, saj se je Slovensko narodno gledališče uveljavilo s svojimi nastopi tudi v kulturnem Parizu in drugod, slovenski umetniki danes razstavljajo

na vseh svetovnih razstavah in slovenski film je klub svoji skromnosti ali pa prav zaradi te svoje nujne skromnosti potrdilo vsesplošne kulturne tvornosti našega ljudstva. In če dvajset let po vstaji slovenskega naroda ob tisočih in tisočih žrtvah, ki jih je dal za svojo svobodo, ugotavljamo, da izide povprečno vsak dan ena slovenska knjiga in da pride na vsakega slovenskega človeka povprečno vsako leto po 8 knjig, je to svetlo potrdilo našega kulturnega zanimanja.

Vse to so pridobitve revolucionarne vstaje našega ljudstva pred dvajsetimi leti, ki ne pomeni le krvave borbe, marveč predstavlja hkrati naše veliko kulturno prerodenje in vstajenje. Tudi v tem najbolj znamenitem obdobju naše zgodovine so se uresničile proroške ugotovitve Ivana Cankarja: Vsaka ped svobode, ki si jo pribori ljudstvo, je korak naprej v kulturi.

Koroški Slovenci ob dvajsetletnici vstaje slovenskega naroda lahko s ponosom poudarjamo, da smo tudi pred 20 leti ob vstaji slovenskega naroda izpričali, da smo živ in bistven del slovenskega narodnega telesa. S celokupnim slovenskim narodom smo doživeli nacistično nasilje KZtov, priporov, progonov z domačih tal, izselitev in umorov; s celokupnim slovenskim narodom pa smo se tudi uprli nacifašizmu in s celokupnim slovenskim narodom doprinesli svoj delež k zmagi zavezniških sil.

To najnovejše in s prelito krvjo številnih žrtev dokumentirano potrdilo naše še vedno žive povezanosti s slovensko narodno celoto je treba poudariti tembolj, ker se neonacistične sile močno prizadevajo, da bi svetu dokazale, da koroških Slovencev ni več ali pa da gre na južnem Koroškem le za nek narod, ki nima nič več skupnega s svojim matičnim narodom.

To našo povezanost z narodno celoto v borbi proti fašizmu na strani zavezniških sil pa je treba poudariti zlasti tudi zaradi tega, ker so nam prav te sile tudi priznale ta naš doprinos v členu 7 Avstrijske državne pogodbe.

Tem bolj žalostno je zaradi tega, če moramo hkrati, ko ob dvajsetletnici vstaje slovenskega naroda občudujemo velike pridobitve in uspehe matičnega naroda, ugotoviti, da nas hočejo opehariti za naše pridobitve in pravice, ki nam grejo po Državni pogodbi in da nas hočejo s takoimenovanim ugotavljanjem manjšine celo zbrisati. Morda nekateri mislijo, da je to mogoče; morda bi bilo to celo mogoče, če ne bi bilo pred 20 leti celokupno slovensko ljudstvo z nami vred vstalo in svetu dokazalo, da živi in da terja, čeprav majhno, prostor pod soncem; morda so nekateri že pozabili na to. Ni pa pozabilo, niti ne more pozabiti na to slovensko ljudstvo, ki je za svojo svobodo in svoj obstoj dalo neprimerno veliko žrtev. In to ljudstvo je v dvajsetem letu po svoji veličastni in junaški vstaji tudi garant, da so minili časi zatiranja in raznarodovanja slovenskih narodnih manjšin.

Koroški Slovenci in celokupno slovensko ljudstvo, ki se ob dvajsetletnici narodne vstaje spominja skoraj neznosnega trpljenja in ogromnih krvavih žrtev, brez dvoma noče ponovitve težkih, že celo ne krvavih borb za najosnovnejše pravice in za narodni obstoj. Brezštevilni grobovi, s katerimi je preorana sloven-

ska zemlja od juga do severa, od zapada pa do vzhoda, so po dvajsetih letih še presveži, da ne bi vse slovensko ljudstvo želelo le dokončno vesplošno uveljavljanje onih idealov, za katere je šlo v borbo: človečanskih idealov enakosti, svobode in bratstva med narodi in ljudmi!

V tem smislu tudi koroški Slovenci v dvajsetem letu po vstaji slovenskega naroda ne želimo nič drugega kot priznanje teh človečanskih teženj tudi v odnosu do nas. To pa se pravi, da od države, v kateri živimo, ne zahtevamo nič drugega, kot da nam prizna pravice, ki smo si jih sami priborili: pravice do enakopravnega življenja v miru in prijateljstvu z nemško govorečim narodom v skupni koroški domovini!

Lanskoletna borba pred OZN za pravice južnih Tirolcev je zgovoren dokaz, da te naše zahteve niso prevelike in prenapete, ista borba pa je tudi dokaz, da noben narod ne more molčati in stati križanih rok, kadar gre za obstoj tudi le dela njegovega ljudstva.

Isto nam dokazuje tudi herojska vstaja slovenskega naroda pred dvajsetimi leti. Zato tudi v jubilejnem dvajsetem letu po vstaji slovenskega naroda smelo gledamo v bodočnost v spoznanju, da se je za enakopraven položaj treba boriti, a da v tej svoji borbi za obstanek in enakopravno sožitje nismo sami, marveč so z nami kakor pred dvajsetimi leti ves slovenski narod in vse demokratične sile v svetu!

Prizor iz „Jernejeve pravice“ na proslavi osvoboditve 8. maja 1960 v Celovcu

OTON ŽUPANČIČ:

Korotan v srcu

Kadar se v srcu spomnim Korotana,
odpre se mi globoka v prsih rana,
iz nje pa pesem, jok in kletev vre,
up in ljubezen, nikdar mi ugnana.

Iz brezna mojih bolečin odmeva
zvon gosposvetski; mračen zbor prepeva
nekdanje zgodbe: rušijo se vrhi,
vasi podirajo se v noč iz dneva.

Od severa se divji roj za rojem
usiplje in po ljudstvu pada mojem;
kdo brani pravdo vdove in sirote?
Kdo si je v svesti, da stoji na svojem?

Zvrni se gora, vnovič se pogrezni,
mesto in grad in živo vse zavezni —
skozi posipa in razvala plast
mlad rod prebija v novi se ljubezni.

Ob Dravi partizanska puška počí,
in po grobovih davno spavajoči
se dramijo: „Spet gre za staro pravdo!
Pokonci! Z njimi! Zdaj se naj odloči!“ —

Kdaj res ta dolga borba bo končana?
Naj se mi nikdar ne zaceli rana,
naj peče me, naj spati mi ne da —
ne izpustim iz srca Korotana.

Tri naše obletnice

Dve pomembni obletnici iz naše bližnje zgodovine smo koroški Slovenci zabeležili v minevajočem letu 1960, tretje pa se bomo spominjali v letu 1961. Pred 25. leti, dne 19. avgusta 1935 so bili pred celovškim deželnim sodiščem obsojeni prvi koroški Slovenci, ker so dali izraza svojemu odklanjanju avstrijskega klerofašizma. Pred 20. leti, ko je Hitler s staro Jugoslavijo pogazil že pol Evrope, je vstal slovenski narod in se uprl nacističnemu suženjstvu. V tem uporu smo sodelovali tudi koroški Slovenci. Pred 15. leti, dne 8. maja 1945 smo koroški Slovenci v sklopu oboroženih protihitlerjevskih zavezniških sil izbojevali in slavili zmago nad nacizmom in osvoboditev svoje ožje domovine Koroške in Avstrije. Te tri obletnice so veliki mejniki naše zgodovine, naše težavne prehojene poti in borbe za naše narodnostne pravice in za mirno sožitje z narodom sosedom in med narodi v svetu sploh.

* * *

Ko je po „Vaterländische Front“ vzpostavljeni klerofašizem v Avstriji zadušil delavski upor februarja 1934, so imela sodišča polne roke posebnega dela. Dan

14. in 15. aprila 1942 na Koroškem: V izseljeništvu . . .

... avgusta 1942: V partizane!

za dnem so sodila ljudem, ki klerofašističnega režima niso odobraval in ki so ga odklanjali. Med obtoženimi in obsojenimi so bili v glavnem preprosti skromni ljudje, delavci in mladi kmečki fantje. Med njimi smo bili tudi štirje iz Železne Kaple in njene okolice.

Bilo je 19. avgusta 1935. Velika dvorana poročniškega sodišča v Celovcu je bila razen zasedene sodnijske mize in zatožne klopi, kjer smo sedeli — dva delavca, gozdni in tovarniški, kmečki sin in krojač — takorekoč prazna. Le dva sorodnika enega izmed obtožencev sta prisostvovala razpravi. Drugih domačih poslušalcev, ki so običajno pri takih razpravah, tedaj v dvorani ni bilo. Razprava je bila za nje nezanimiva. Večina je vedela, da gre le še za običajni zadnji prizor nasilja, ki so ga občutili na lastni koži. Heimatschützlerji in Heimwehrovci so namreč takrat pretepeli ljudi zaradi vsakega „prekrška“ in večkrat se je zgodilo, da so streljali na delavce, če so se kje zbirali. Od februarja 1934 naprej je še vedno dišalo po prelitih delavski krvi na Dunaju, v Leobnu in drugih delavskih centrih, kjer so v imenu „krščanske vlade“ na ljudi streljali s puškami, mitraljezi in topovi. Po teh dogodkih smo tudi Slovenci, zlasti mladina večkrat izražali solidarnost z avstrijskimi delavci. Pričeli smo se sestajati ilegalno. Naša parola je bila: Delovno ljudstvo zbudi se! V tem delu in prizadevanju so nas zasledili in zaprli.

Na mizi pred sodniki in porotniki je o nas štirih ležalo bore malo dokazil-

nega materiala. Korpus delikti so bili le trije ali štirje ciklostirani letaki in pa v rjav papir zavit zavojček. Letaki so bili res „čudne“ vsebine. Opozarjali so ljudi na nevarnost vojne. „Kmetje in delavci, združite se proti hujskačem na vojno“. V bistvu je bilo to, da smo med ljudstvom širili te letake, vse, kar smo takrat zagrešili. V zavojčku pa je bilo 80 izvodov „Dela“ takratnega osrednjega glasila KPS. Ta časopis se je Schuschniggovemu režimu zdel zelo nevaren, ker je jasno govoril o Mussoliniju, Hitlerju in drugih vlastodržcih, ki so pripravljali drugo svetovno vojno. Te si seveda ljudstvo ni želelo. Zato je bilo opozarjanje na nevarnost vojne „velik zločin“, kajti strah pred uporom ljudstva med njimi še ni splahnel.

„Ihr Windische von Eisenkappel“ je rohnel nad nami sodnik dr. Kapsch, ko nas je državni tožilec dr. Hiebaum v svoji obtožnici vedno spet imenoval „Ihr blutigen Aufständler“. V duhu smo že stali pod vislicami, le da nismo mogli razumeti, po čem naj bi bili tako nevarni, kakor so nam očitali.

Obsojeni smo bili na 5 let težke poostrene ječe. Uklenili so nas in skozi mesto je šla pot do postaje, od tam pa v jetnišnico Graz-Karlau. Pazniku, ki nas je vodil skozi mesto, je bil naš sprevod neroden. Spominjam se še, kako je svetloval, naj s Valentinom Kordežem roki, s katerimi sva bila skupno oklenjena, pokrijeva s plaščom, da ljudje najine oklenjenosti ne bi opazili. Njegov nasvet sva zavrnila in mu povedala, da naju vsak lahko vidi v verigah. Naju ni sram, sramota le pade na režim, ki z malimi ljudmi, ki želijo svobodo mnenja, tako ravna.

* * *

Par let nato je Hitler zasedel Avstrijo in se je vojna začela. Pred tem pa je Schuschniggov režim zatrl vsako miro- in svobodoljubno misel. Zato je imel Hitler v Avstriji lahek posel. V svojo vojsko je poklical vse, razen nekaj zaznamovanih, ki nismo bili vredni, da mu služimo. Namesto „Wehrpassa“ smo dobili izročeno listino — takoimenovani Ausschlusschein — kjer je bilo ugotovljeno, da nismo vredni služiti vojsko in ki je dal gestapu pravico, da nas je stalno nadziral in preiskoval naše domove. Vedno je gestapo iskal pri nas propagandni material in dejavnost, ki sta bila naperjena proti vojni. Govoriti ali širiti tiskano besedo proti vojni, je bil za Hitlerja še večji zločin kot za Schuschnigga. Slednji je za ta prestop ljudi samo obsojal na večletno ječo, Hitler pa jih je že streljal in obešal ali pa uničeval v koncentracijskih taboriščih.

Brutalna diktatura najbolj imperialističnih, najbolj šovinističnih krogov finančnega kapitala je začela obračunavati z delavci, ki so imeli zaupanje v samega sebe, in njihovimi gibanji na najbolj surov način. Tudi koroški Slovenci smo jim bili na poti. Z nami so ravnali po načelu, ki ga je dal Hitlerjev pomočnik Martin Bormann, ko je dejal: „Die Slawen sind dafür da, dass sie für uns arbeiten, soviel wir sie nicht brauchen, mögen sie sterben“. Aprila 1942 so izselili nad 300 slovenskih družin s Koroške v rajh, že pred tem pa so številne fante in moške poslali v koncentracijska taborišča.

Po naših vaseh je začelo vreti. Zopet smo se zbirali k ilegalnim sestankom in ugibali, kaj bi bilo proti temu nasilju treba podvzeti. Vedno bolj smo spoznavali, da ga ne moremo gledati križanih rok. Nekaj fantov je zapustilo nemško vojsko že dolgo pred izselitvijo. Že leta 1939 se fantje iz Globasnice, Pliberka, Obirske in Sel niso odzvali vpoklicu k vojakom in se tako uprli vojni. Pobegnili so v Jugoslavijo, ki sta jo marca 1941 pogazila Hitler in Mussolini. Takrat je ves slovenski narod vstal k upor. Že aprila 1941 so se v slovenskih gozdovih pričele zbirati prve partizanske edinice, o katerih pa na Koroško še ni prišlo glasu. Šele pomladi 1942 smo dobili poročila o oboroženem upor slovenskega naroda proti nacizmu in fašizmu. Avgusta tega leta pa so zapokale tudi na Koroškem

Nagrobni kamen na grobišču slovenskih partizanov v Šmartnu na Dholci je postavilo avstrijsko ljudstvo

prve partizanske puške in se je po naših gozdovih pričela borba na življenje in smrt. Spet so bili slovenski komunisti prvi, ki so zgrabili za orožje ter pričeli branniti trpeči in ponižani slovenski živelj. Kar smo se naučili med ilegalnim delom od 1934 naprej, ni bilo zastoj.

Na jesen leta 1942 sta narodna in proletarska zavest pričeli polniti koroške gozdove z doslednimi borci proti fašizmu. Eden iz naših vrst, Johan Županc, de-

lavec z Obirske, ki je že leta 1939 pobegnil iz nemške vojske in ki se je slovenskim partizanom pridružil že 1941, se je vrnil na Koroško in nas pričel zbirati okoli sebe. Med prvimi koroškimi partizani sta bila tudi narodna heroja France Pasterk-Lenart, kmečki sin in prosvetni delavec iz Lobnika ter delavec Matija Verdnik-Tomaž iz Bistrice v Rožu, ki sta pozneje oba padla.

* * *

Tri leta je trajala partizanska borba na Koroškem in naše ljudstvo je kljub najhujšemu terorju podpiralo svojo ljudsko vojsko. Zaporji, ječe, koncentracijska taborišča in nacistični pokolji po vaseh njegove volje niso mogli več zlomiti. Nacisti so se nas bolj bali, kakor mi njih. Mi smo vedeli, koliko jih je, oni pa za nas nikoli niso vedeli. Mi smo se borili na svoji zemlji, za naše domove in naše družine, oni pa so bili na tujem. Mi smo branili svoje, oni so ropali, kradli, požigali in morili nedolžne otroke. Mi smo imeli orožje in tudi oni so ga imeli, razlika je bila le v tem, da smo partizani imeli vedno več in boljše orožje, oni pa vedno manj in slabše vojake. Mi smo imeli čisto vest, oni kosmato.

Tako je bilo. Kako bi drugače premagali in pregnali s svoje zemlje, z Roža, Zile in Podjune nacistično vojsko in SS-ovske horde. Kako bi drugače ob kapitulaciji tretjega rajha 8. maja 1945 že stali v Borovljah, Velikovcu in Celovcu kot osvoboditelji in se šele tam srečali z zavezniško angleško vojsko. V sklopu zavezniških vojaških sil smo koroški partizani sami osvobodili Koroško in bili edini državljani, ki smo dali svoj delež za osvoboditev Avstrije.

* * *

Sedaj je od tega že minulo 15 let. Kdor je bil star 10 let, je danes 25. Svojo šolsko obveznost pa zaključujejo tudi že tisti, ki jih takrat še ni bilo na svetu. Sedaj se že pripravljajo na odgovornosti polno življenje. Po najrazličnejših šolah pridobivajo znanja za življenje in poklic. Nikjer pa se ne učijo zgodovine slovenskega ljudstva na Koroškem, kako se je v skoraj brezizgledni borbi goloroko pred 20. leti uprlo in kaj je v tem času prestalo, da je pred 15. leti zmagalo nad svojimi krvniki. Na Koroškem je 38 pokopališč, kjer so pokopani padli partizani. Nad 500 rojakov je v tej borbi padlo kot partizani ali pa drugače žrtvovalo svoja življenja. Še veliko večje število pa jih je trpelo v zaporih, ječah ter izseljeniških in koncentracijskih taboriščih. Iz njihove krvi in trpljenja naj bi se porodil nov duh in novo življenje, duh in življenje strpnosti in sožitja z narodom sosedom na Koroškem in med novo Avstrijo in novo Jugoslavijo kot sosedami.

V tem duhu in k tej miselnosti bi bilo danes treba vzgajati mladino po šolah. O vsem tem pa se na Koroškem molči. Ta molk je nevaren. Nevaren zaradi tega, ker doraščajočega človeka lahko zavede nazaj v to, kar je bila rakrana življenja na Koroškem, nazaj v nestrpnost in nasilje močnejšega nad slabejšim v škodo sožitja in v korist starih hujskačev, ki se že spet vedno bolj oglašajo. Nikomur ne bi škodovalo, če bi mladina zvedela, da so na Koroškem družine, ki so dale v dobi 1942—1945 po sedem partizanov in da so bile od nacistov iz-

trebljene cele družine. Neodgovorno je molčati o Peršmanovi tragediji, ko so nacisti tik pred svojim porazom pobili enajstčlansko družino s sedmimi otroci v starosti od enega do dvanajst let. In ali je greh govoriti o zločinu nacistične policije pri Hojniku v Lepeni, ki je pobila 90 let starega očeta ter njegovega sina in snaho ter jih — kakor pri Peršmanu — vrgla mrtve v garečo hišo? Pri Podpesniku so padli trije moški, oče in dva sina... Tako bi lahko še in še naštevali iz naše krvave preteklosti...

O vsem tem krogi naroda soseda na Koroškem, ki ustvarjajo javno mnenje, molčijo ali pa govorijo z neokusnimi in žaljivimi opazkami. To je sicer njihova stvar, toda narobe je, da večinski narod ne upošteva zgodovine manjšine enako kot svoje in da ji ne prizna prestanega gorja in žrtev za svobodo, ki je tudi njegova svoboda. Saj danes vsak državljani uživa sadove demokracije in socialnega napredka, katerima smo koroški Slovenci v pretekli osvobodilni vojni položili temelje in doprinesli nesebične velike žrtve. Naše žrtve so pomagale razbiti nazadnjaštvo in svoj delež smo prispevali k demokratični Avstriji in socialistični Jugoslaviji, da bi bil med njima mir in da bi se razvijalo prijateljsko sožitje, v katerem bi mirno živeli tudi mi enakopravno življenje ter celili rane preteklosti. Take manjšine pa se ni treba nobeni državi in nobenemu večinskemu narodu v njej sramovati. Treba jo je spoštovati in ji pomagati k enakopravnosti, treba ji je biti prijatelj in učiti o njej večinski narod. To nikomur od sosednega naroda ne bo škodovalo, temveč mu bo samo koristilo.

Prušnik Karl

Karel Destovnik - Kajuh

Slovenska pesem

(1942)

Samo milijon nas je,
milijon umirajočih med mrličih,
milijon, ki pijejo mu kri biriči,
en sam milijon,
ki ga usoda krotoviči
in vendar ga nikoli ne uniči!

Nikoli in nikdar!

Zato ker nismo trhle bilke,
ki po toči ovene,
ker mi nismo le številke,
smo ljudje!

Edino hlapci cvilijo ponižno kakor psi
in lajajo, da nas je malo,
da bi v uporu vse pobralo...

O, če ljudi bi ne bilo pri nas,
ljudi, ki ne ubogajo na vsak ukaz,
tedaj bi nas že kdaj odnesel plaz.

Tako pa še živimo,
čeprav nas je milijon samo,
zdahtli bi, da ne trpimo
z uporno, dvignjeno glavo!

Poglobimo smisel za prosvetna društva

Namen in naloge slovenskih ljudskoprosvetnih organizacij na Koroškem smo na splošno orisali že v koledarju slovenske Koroške za leto 1960. Medtem je preteklo takorekoč leto dni, z njim pa tudi leto dni dela, po katerem lahko ocenimo uspeh naših ljudskoprosvetnih prizadevanj in iz katerega lahko izluščimo sedanjo problematiko teh prizadevanj, tako za Slovensko prosvetno zvezo kakor tudi za včlanjena Slovenska prosvetna društva. V tem pregledu pa je vrsta problemov, ki jih je treba predočiti vsem, ki so tvorniki našega ljudskoprosvetnega življenja. To pa ni le vrsta odbornikov, pevovodij, pevcev in igralcev, temveč je to sleherni slovenski človek na Koroškem, smo koroški Slovenci kot celota.

Kakor povsod je tudi po naših ljudskoprosvetnih organizacijah letna bilanca najboljše zrcalo stvarnega položaja. Po njej vidimo, koliko smo v preteklem letu napredovali ali pa nazadovali. Istočasno pa nam kaže tudi naše neposredne naloge, ki se jih je treba lotiti, da bomo v bodoče svoj položaj utrdili in napravili iz preteklosti potrebne korake naprej v bodočnost. V letu, kakršno je bilo 1960, ko smo v toku praznovanja 40 letnice plebiscita bili takorekoč povsod izpostavljeni organiziranemu in s sto- in stotisoči šilingi podprtemu nemško-nacionalističnemu navalu z grožnjami iz nacistične dobe, je taka bilanca še posebej potrebna.

* * *

Od občnega zbora Slovenske prosvetne zveze 4. decembra 1959 do 31. oktobra 1960 smo v naši ljudskoprosvetni dejavnosti zabeležili skupno 97 prireditev. Od teh je Slovenska prosvetna zveza dala ali posredovala 42 prireditev in 35 predvajanj slovenskih filmov. Slovenska prosvetna društva pa so dala 20 samostojnih prireditev. Organizacijsko delo pa je prikazano s 15 sejami, sestanki in tečaji Slovenske prosvetne zveze in 28 sejami, sestanki in občnimi zbori, ki so jih imela Slovenska prosvetna društva. Primerjava z letom 1959 kaže, da se je število prireditev SPZ po-

Podjunski prosvetni dan v Pliberku v spomin desetletnice smrti Prežihovega Voranca

večalo, dočim je število prireditev Slovenskih prosvetnih društev padlo za eno tretjino. Najbolj pa je nazadovalo število oderskih prireditev.

Iz povedanega lahko sklepamo, da se prireditve čedalje bolj koncentrirajo na SPZ, da pa so včlanjena društva vedno manj v stanju, da pripravijo samostojne prireditve in da z njimi postržejo našemu ljudstvu.

Če po teh suhih ugotovitvah nekoliko pobrskamo po njihovih vzrokih, se bomo kmalu pridružili naslednjim zaključkom:

1. Medtem, ko je življenje v prosvetnih društvih nekaj let zelo pešalo, tu in tam pa celo prenehalo, je SPZ le delala naprej. Pri njej zaradi tega vprašanje pozitivne in obnove ni bilo tako težko, kakor je bilo in je še vedno po krajevnih prosvetnih društvih, kjer so se vodilni društveniki postarali in so na njihovo mesto stopili novi, v društvenem življenju neizkušeni odborniki. Organizirano ljudsko-prosvetno življenje pa se more plodno razvijati le po aktivnih osnovnih organizacijah, pri nas po prosvetnih društvih. Njihova Zveza ima pri tem zgolj nalogo usmerjanja in koordiniranja dela društev ter pomoči pri društvenih prizadevanjih. Narobe pa je, če se društveno delo omeji le še na podporo zveznih prireditev in prizadevanj, kakor se to dogaja sedaj in kakor društveno delo nekateri društveniki pojmujejo.
2. Odnos in gledanje na prosvetna društva sta — kakor je bilo že večkrat ugotovljeno — v številnih krajih precej zbledela. Veliko se sicer tu in tam govori o narodni zavesti in tudi o društvu, manjka pa dejanj in složnosti, ki jih organizirano prosvetno življenje zahteva. Ni dovolj, da naložimo breme, ki je povezano z lepoto in koristnostjo kulturno-prosvetne prireditve, pevcem in igralcem, ki za ta užitek žrtvujejo mnogo časa, v tej dejavnosti je treba društva, njihove zборе, igralske družine, knjižnice in podobno tudi po svoje podpirati in v njih sodelovati. Le človeku, ki v prosvetnem življenju čuti tudi svoj doprinos, prirasteta k srcu njegova lepota in koristnost. Z njima pa postane tudi spoznanje, da je treba braniti svoje ter gojiti in širiti narodno zavest, nujnost njegovegažitja in bitja.

Slovenska prosvetna društva niso le po zakonu samostojna društva, temveč so bila in bi morala biti tudi v svojem delu samostojna. Njihov delokrog mora biti v skladu z vzgojnimi, kulturnimi in družbenimi vprašanji naših družin in s kulturno-prosvetno problematiko njihovih krajev. Po drugi strani pa mora biti delo Slovenskih prosvetnih društev navezano na spoznanja in smernice SPZ kot njihovega združenja. Pri reševanju vprašanj tega delokroga je potrebno, da sodeluje vsak član društva. Član društva pa lahko postane vsak koroški rojak slovenske narodnosti. S svojim članstvom pridobi pravico, da se udeležuje društvenih prireditev, da tam pove svoje mnenje, se uči in šola in da voli društveni odbor ali pa da je sam v njega izvoljen. S svojim članstvom pa prevzame seveda tudi dolžnost, da podpira društveno delo in njegove namene, da se podredi sklepom društvenega občnega zbora in odbora ter da plačuje določeno članarino.

Ko gre za to, da zboljšamo razmere v prosvetnih društvih, da razširimo njihovo članstvo na čimvečji krog slovensko govorečega prebivalstva in da njihovo dejavnost vsebinsko poglobimo, naletimo večkrat na mnenje, da so pogoji za društveno delo postali mnogo težji, kakor so bili v preteklosti in za časa njihovega nastanka pred 50 in 60 leti. Kdor pa se le malo poglobi v zgodovino našega organiziranega prosvetnega življenja, bo spoznal tudi takratne težave in bo pritrdil, da sedanje nikakor niso večje. V kolikor so morebiti večje, so sedaj tehnični pogoji za prosvetno delo boljši kot so bili pred prvo svetovno vojno in med obema vojnoma. Ti pogoji pa enako, kakor jih zahtevajo, tudi omogočajo nove prijeme in nove oblike prosvetnega življenja vsepovsod. Problem zboljšanja razmer v prosvetnih društvih je potemtakem le problem izbire in uspostavljanja društvenega vodstva, društvenega odbora.

Izbira društvenega odbora je odgovorna stvar društvenih članov na

občnem zboru; njihovo usposabljanje za prevzeto funkcijo pa je tako stvar SPZ kakor tudi izkušenih članov starega društvenega vodstva. Pri izbiri odbora je treba vedno spet imeti pred očmi, da funkcija ni zgolj ime, temveč častna odgovornost do skupnosti in da je najboljši nasvet in najboljša kritika vedno spet le dober vzgled v skupnem prizadevanju.

Naloge društvenih odborov in odbornikov so še iz preteklosti znane, podrobno pa so bile načrtane na tečaju tajnikov, blagajnikov in knjižničarjev, ki ga je SPZ priredila med 28. in 30. decembrom 1959. Taka šolanja in posvetovanja društvenih odbornikov pa bo SPZ tudi v bodoče prirejala. Ne bo odveč, nasprotno je zelo potrebno, da tudi društveni člani vedo za naloge društvenega odbora in odbornikov, ki so bile na tem tečaju načrtane, kajti — kakor že rečeno — njihova pravica in dolžnost je, da jih izbirajo.

Društveni predsedniki in podpredsedniki so predstavniki društva in morajo zato imeti stalni pregled nad delom društva in društvenih odbornikov, nujno

Kmečki dan v Podravljah v spomin stoletnice rojstva Franceta Grafenauerja

pa tudi pregled nad celotnim ljudskoprosvetnim dogajanjem v območju društva. Zlasti morajo poznati krajevna dogajanja na šolskem področju in v raznarodovalnem prizadevanju naših nasprotnikov. Njihova neposredna skrb pa so redne seje in redni letni občni zbori društev ter soodgovornost za društveno premoženje in blagajno.

Tajniki in njihovi namestniki morajo kot srce društva delovati vsestransko in vsodbudno pomagati na vseh področjih društvenega življenja. Zato pa morajo imeti urejeno društveno poslovanje. Tu sem pa spada tako pregled o članstvu društva, o izobraženosti članov ter o šolanju njihovih otrok, kakor tudi pregled društvenih sklepov, prireditev in načrtov ter neposredni kontakt s SPZ glede vseh prireditev, ki so predvidene ali pa potrebne v društvenem območju.

Blagajniki in njihovi namestniki niso le upravniki društvene blagajne tem-

več so tudi upravniki društvenega premoženja. Poleg skrbi za pobiranje članarine in za urejeno društveno knjigovodstvo morajo skrbeti tudi za prijavo društvenih prireditvev na pristojna mesta in za plačilo dajatev, ki so stem povezane.

Knjižničarji neposredno skrbijo za ureditev in redno poslovanje društvene knjižnice, za pregled nad društvenimi knjigami (izposojenimi in vrnjenimi), za razpečevanje knjižnega daru SPZ, za naročilo in plačilo knjig in drugih publikacij društvene knjižnice, končno pa tudi za red in snago v društvenem lokalu, kjer mora biti knjižnica spravljena.

Neposredna naloga društvenega odbora pa je skrb za prireditve in za ureditev društvenega lokala, kjer se bo odvijalo društveno življenje in kjer bo shranjeno društveno premoženje. Društveni lokal je eden bistvenih pogojev za sodobno društveno življenje in za prikupnost društva med prebivalstvom. Skoraj vsako društvo pa ima tudi dane pogoje, da si tak lokal uredi in da ga kulturno vzdržuje. Sedanji pogoji za ureditev društvenega lokala niso nič slabši, tu in tam celo boljši, kot so bili v preteklih desetletjih, ko je imelo vsako društvo stalno zbirališče svojih članov. Kakor je bila takrat ureditev društvenega zbirališča stvar vseh članov in prijateljev društva, mora biti tudi danes.

* * *

Ni bil namen tega članka, da bi se ponovno spuščali v pregled sodobnih oblik ljudskoprosvetnega življenja. Tu so pisani recepti ravnotako odveč, kakor je odveč ponovno tolmačenje potrebe prosvetnih društev ter potrebe vzgoje, izobrazbe in družabnosti našega človeka v njegovi materinščini. Te potrebe se še dobro zavedamo vsi, starejša generacija in doraščajoča. O tem priča obisk na prireditvah in rastoče število mladine, ki se izžavlja v naši dosedanji kulturno-prosvetni dejavnosti in ki se hvaležno odziva njenim novim oblikam. Prav ta razvoj pa nas zadolžuje, da skupno, vsak s svojim prispevkom ustvarimo pogoje, da bo ta mladina v Slovenskem prosvetnem društvu videla in spoznala svoj drugi slovenski dom, dom izobrazbe, kulturnega užitka in razvedrila v materinščini. Stopimo skupaj in z združenimi močmi odpravimo sedanje organizacijske hibe življenja po prosvetnih društvih, ki so bile nakazane. Tako bomo v največji meri služili ohranitvi slovenske besede na Kororskem. Lažje in bolj učinkovito se bomo lahko postavili v bran ponemčevanju naše mladine, istočasno pa bomo doprinesli svoj delež v korist strpnosti in sporazumevanja tu pri nas in širom po svetu.

Jaz, bratje, pa vem za domovino in mi vsi jo slutimo. Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali in opeharili, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obresti! Naša domovina je boj in prihodnost; ta domovina je vredna najzlahtnejše krvi in najboljšega življenja . . .

(Ivan Cankar - „Lepa naša domovina“)

Znanstveno vsekakor neobičajen postopek

P r i p o m b e k k n j i g i : Eberh. Kranzmayer, Ortsnamensbuch von Kärnten. I. Teil: Die Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen. — Klagenfurt 1956.

Celovski »Geschichtsverein für Kärnten« je izdal kot 50. zvezek serije »Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie« že dolgo napovedano razpravo germanista E. Kranzmayerja o koroških krajevnih imenih. Avtor je po svojih razpravah o tem imenoslovju že znan, ker obravnava tudi slovenska imena, pa ne vedno srečno.

Po naslovu »Ortsnamenbuch« bi pričakovali etimološko obrazlago krajevnih imen, kar bi bilo za Koroško res potrebno. To pa obljublja šele za drugo knjigo; predmetna knjiga prinaša prav malo etimologij, samo mimogrede nekaj. Njena glavna vsebina je naselitvena zgodovina (Siedlungsgeschichte), katero avtor opira na imenoslovni material. Znanstveno je to vsekakor neobičajen postopek, da kdo podaja najprej svoje izsledke, objavo dokumentacij pa pridrži drugi knjigi. Kdor prebere razpravo, posebno končne povzetke, ta se bo prepričal, da je v tem določna tendenca; mudilo se je dokazati, da Slovenci niso imeli tako pomembne vloge pri naselitvi dežele, kakor se jim pripisuje, da živijo na Koroškem složno z Nemci »im Ineinanderfließen bis zur Verschmelzung«. Posladkane besede za surovo dejstvo nasilne germanizacije, katero je treba pri danih razmerah »znanstveno« opravičiti!

Za to tendenco pa mu njegova stroka ne zadostuje, služi mu samo za sredstvo, da popravlja izsledke zgodovinarjev. Tudi po tej slabosti je že iz prejšnjih razprav dobro znan! Tako sedaj uči, da so pred Slovenci gospodovali na Koroškem Goti in Langobardi, »vsak po poldrugo stoletje«, da so pod Obri prišli tja Slovenci »deloma z iranskim, deloma z vzhodno germanskim plemstvom,« da so začeli Bavarci naseljevati zgornjo Koroško po letu 740, spodnjo Koroško pa po letu 800 ter prepojili tudi kmete »bis an den Karawankenwall«, itd. itd.

Legitimacijo za tako in podobno »dokazovanje« si jemlje v uvodu, ko povzdičuje svojo filologijo nad zgodovinsko vedo: »nicht bedingungslos folgt die Namenkunde dem, was die historischen Wissenschaften erarbeiteten.« Dosti naivno se n. pr. bere, ko za uvod v to »Namenkunde« zbere nekaj imen iz središča Koroške, kakor Karanta, Norikum — Noreia, Virunum, Pulst (Polčiče) ter vzlika: »damit gelangen wir zum Kernproblem, zur Namensgebung«, ker da vsa ta imena pomenijo po njegovem »die Befreundeten, die Männer« in je to »wahrhaft ein Symbol friedlicher Landesgeschichte!«

Najbolj daljnosežne izsledke postavlja avtor ravno na slovenske oblike krajevnih imen; pri tem našteva leta, ko je današnje izgovorjavo ljudstva proučeval. To sem ugotavljal tudi jaz, mnoge teh oblik so mi dobro znane tudi kot rojaku, zato morem avtorja vsaj v teh mejah pri podanem gradivu kontrolirati. Svojo visoko

zgradbo postavlja on v dobri meri na ta temelj; pokazati hočem, da ta osnova v mnogih primerih ne drži.

Poprej pa še načelno pripombo. Avtor se hvali, da mu je po osebnih poizvedbah uspelo popraviti vse napake dosedanje pisave koroških krajevnih imen, tako uradno nemške, kakor posebno še uradno slovenske. V tem zveni očitek, ki se je poprej že dostikrat ponavljal, zlasti z vzvišenim ogorčenjem od Jakscha, pa tudi od Lessiaka. K temu je treba poudariti, da Slovenci na Koroškem sploh še niso prišli v položaj, da bi uradno ugotavljali pisavo svojih krajevnih imen. Edino pri nazivu Št. Janž v Rožu mi je znano, da je slovensko občinsko zastopstvo določilo koncem prejšnjega stoletja prav s sklepom na seji slovensko in nemško obliko imena (St. Johann in R.), menda zaradi tega, da onemogoči dotedanje nemško ime Gansdorf, izvirajoče še iz zgodovinskega zapisa Gostinsdorf. Vse druge oblike slovenskih imen, kolikor so bile na Koroškem službeno v rabi, pa izvirajo iz uradov, katere zavzemajo skoraj izključno Nemci. V petdesetih letih prejšnjega stoletja je sicer izhajal Deželni zakonik in vladni list za kronovino Koroško vojvodino, ki je prinašal tudi slovenska imena krajev (dostikrat izmišljena, zlasti za nemške predele dežele). Vse to pa je pozneje zapadlo v pozabo, ko so se pridobitve slovenščine zatrle (ne tako miroljubno, kakor to sedaj slika E. K.). Slovenska imena so poteni pojavljajo šele v uradnih publikacijah rezultatov ljudskih štetij (t. zv. Orts-Reperitorium) od leta 1880 dalje. Na tem začetku pa so pisavo slovenskih imen menda

Brdo v Ziljski dolini

določevali uradni števniki komisariji (večinoma Nemci ali »nemško misleči«) dostikrat tako spakadran, da je ljudsko rabo težko spoznati (Frajbaci, Kerbaci i. pod.) ali pa sploh nemogoče (n. pr. Honec za Golič). Prof. Scheinig, ki je tedaj dosti razpravljaval o etimologiji teh imen, je celo v Carinthiji I. 1892 (str. 152 pod črto) ožigosal tak samovoljni način pisave zelo ostro, pa brez uspeha; iste napake se vlečejo v naslednjih publikacijah prav do začetka prve svetovne vojne.

Slovenska neuradna raba je raztresena po časopisju in drugem tisku, ni se pa zbrala v kak urejen seznam. Tak seznam je nastal šele proti koncu zadnje vojne in v naglici, tako da je prevzel dosti oblik iz omenjenih Orts-Reportorijev z vsemi napakami.

Kar v uvodu, ko avtor obrazlaga, da je »polnoštevilno« ugotovil napake slovenske pisave, navaja v dokaz ime Gočiče (za Gottesbichl) in proglašja to kot pravilno, napačno pa slovensko pisavo Na Guzah. Osebnost te poslednje oblike nisem slišal, pač pa mi je znanec zatrjeval, da je v sosesčini slišal »v H ú ž a x«; od domaćinov neposredno pa sem zabeležil izgovorjavo H ó v š e, v H ó š a x in Ó v š e, v Ó v š a x, prebivalci H o v š á n o in Ó v š a n o (v okolici sem slišal tudi H ó v š j a v e s). Izgovorjave Gôčiče (narečno verjetno H ô č o č e) nisem slišal.

Obširno obrazlaga E. K. svojo gotsko — langobardsko teorijo ter prihaja do ugotovitev, ki se ne dajo spraviti v sklad z zgodovinskimi dejstvi. V tej zvezi ponavlja svojo znano etimologijo skupine imen Mailsberg — Male Čape; tozadevno razlago je že Fr. Bezljaj v Slavistični reviji V — VII 1954 — str. 329 sl. obširno zavrnil. Nevzdržnost Kranzmeijerjevega mnenja, da se je povsod na mestih z obravnavanimi imeni nahajal kak »sodni kamen, sodni stol«, je evirentna tudi iz dejstva, da so vsi ti kraji zakotni (Malpitsch n. pr. severno Strassburga v blizu 1000 m nadmorske oišine) in si tam ni mogoče zamisliti tako važnega plemenskega ali državnega središča, kjer bi se naj vršili sodni zbori.

Kot »untrügliche Zeichen langobardischer Sesshaftigkeit« proglašja E. K. imena Wippa, Grasslupp in Gurnitz — Podkrnos. Glede imen Wippa in Grasslupp je ta izvajanja že zavrnil Fr. Bezljaj v navedeni reviji. K imenu Podkrnos pa naj pojasnim krajevno lego: Reki Glana in Krka se zlivata tik pod vzhodnimi Gurami, katerih pobočje je tu izredno strmo in skalovito. Eno teh skalnih reber, ki štrli iz pobočja, imenujejo domačini Krnòs. To je nedvomno izvirno slovensko ime, nazorno in slikovito; pojasnil ga je prof. Kelemina v ČZN 1926, str. 75, iz »Krnò nos — stutznasig«. Pod tem Krnosom pa se je razvil zaselek Podkrnos. Kraj je odlegel, v starih časih težko pristopen, ker je bilo tudi polje na severu zamočvirjeno. Nemogoče je domnevati, da bi bili Langobardi (ko jim je bila vsa dežela odprta) ravno tu stalno naseljeni (sesshaftig).

Za dokaz svoji trditvi, da se je bavarska naselitev (Siedlungstätigkeit) začela že prav na začetku 8. stoletja (str. 120), navaja najstarejša bavarska imena K(r)ems, Slámanja Gorica, Pustritz in Bučinja ves. Očitno je, da je tako zgodnja »Siedlungstätigkeit« zgodovinsko nemogoča. Dvomim tudi, da bodo filologi soglašali s Kranz-

Pogled na Otok ob Vrbskem jezeru

(foto M. Pfeifer)

mayerjevimi etimološkimi značbami. Opozoril bi samo, kako si prikraja imena po svoji potrebi. Za Ameisbichl (obč. Pokrče sem slišal slovensko ime Svá mone Horíce, tudi Zná mone Horíce, nikdar pa Slámanja Gorica. Prepričljivo razlago imena pa je že podal Lessiak.

Med zgodnjimi bavarskimi imeni našteva tudi Atschalas, slov. Kóčelez; te slovenske oblike pa med ljudstvom nisem slišal, temveč le Q á č a l a s (kar tolmačim kot »Kačja laz«).

Velik povdarek daje E. K. trditvi, da so posesivna imena z »ves« nastala kot imitacija stvn. »-dorf« imen. V isti sapi pa priznava, da je teh -dorf imen na starem bavarskem ozemlju dosti manj kakor pa na novem svetu (Neuland — očitno med Slovenci). To pa bi prej govorilo za obratno razmerje, namreč, da je slovenska »ves« vplivala na bavarski »-dorf«.

S problemi koroških krajevnih imen so si že mnogi belili glave, počenši od Jarnika, preko Miklošiča, Scheinigga, L. Pintarja, Lessiaka do Ramovša itd. Pa vkljub temu še marsikatera pravda ni končana, marsikaj je treba še pojasniti. K temu prispeva po svoje tudi E. K., res preveč po svoje. Na mnogih mestih te gostobesednosti hoče sugerirati, da je on podal končno besedo. Kako neki? Saj se sam omejuje posebno pri razlaganju slovenskih imen in noče pogledati preko deželnih mej; hoče tudi znanstveno vkleniti koroške Slovence v ta začarani krog. Kakor odlomki znane politične propagande se berejo njegove besede: »Koroški Slovenci se

zelo razlikujejo od Kranjcev in Sp. Štajercev... se po jeziku in naravi razlikujejo od ostalih Slovencev... so se od njih odvrnili...« itd. itd.

Take in podobne posplošene trditve vsekakor ne spadajo v znanstveno razpravo. Pa on krčevito išče razlike ter se pri primerjavi medsebojnega razmerja besed »ves« in »-dorf« povzpne do trditve, da v tej zvezi na Koroškem in v severozahodni Sloveniji ni najti besede »selo«, značilne samo za vzhodne Slované; samo pod črto prišušča za Koroško dve izjemi. Pa že v Kresu II 639 sl. je prof. Scheinigg napisal dobro razpravo »Krajevno ime Selo na Koroškem«. Ali naj priključim v spomin še »Splendor antiquae urbis Salac«, kjer je ta »Sala« povzeta nedvomno po nazivih »na Salê« na Gosposvetskem polju, »v Sáli« pri Žrelcu ter drugih Sal (Saalfelden). Končno je tudi Zollfeld sam nosil prav do novejšega časa ime Salfeld. Za možno smatram celo, da je zapis iz 10. stol. Raczoloch (danes Raggasaal) tolmačiti »v Rakov(ih) selah«. Ime »selo« ima na Koroškem staro domovinsko pravico, to pove že vsak seznam krajev (Zell, Zellsach, Zeltschach, Sovče, Želuče itd.).

Kako malenkosten je avtor pri iskanju teh razlik, navajam njegovo trditev, da ime »Ivan« povsem manjka na Koroškem (str. 151). On mora dobro vedeti, da se moda oblikovanja takih svetniških imen tudi pri Nemcih menjava od dežele do dežele ter da ni znanstveno, to modo izrabljati v take tendenčne trditve! Sicer pa mi je slučajno znano, da obstoja tik pri Celovcu, na Goljšovem, staro hišno ime Ivan.

Samovoljno si postavlja E. K. kriterije, po katerih dodeljuje imena temu ali onemu jeziku pri procentualnem preračunavanju tega razmerja. Načeloma proglašá vse polno imen na slovenskem ozemlju za izvirno nemška (deutschsprachigen Ursprungs). tudi antroponima, ali pa vsaj za imena, prestavljena iz nemščine, kakor: Ekke — Brdo, Bogenfeld — Vognje polje, Melach — Mele, Gluhi les — Lauchenholz, Seebach — Jezernica itd. Izvirno nemško je za njega tudi Sammelsdorf; obstoja pa Obersammelsdorf (hist. zapis villa Salamonis), slov. Žámanje in Untersammelsdorf, slov. Sámožna ves prebiv. Samožáni). Med nemška imena prišteva tudi Weselach, slov. Vesíale zaradi srednjeveškega zapisa Niunsaz; očitno in nesporno pa je, da je to samo prevod za tedanje slov. Novo selo, iz katerega so se razvile tudi današnje Vesíale (iz Novè selò — Vésele). Analogen razvoj zasledujemo še danes pri imenu Novo selo v občini Bilčovs; danes pišejo to ime že večinoma Vésava zaradi narečne izgovarjave Novè savə, kar se pri naglem govoru sliši kot »na Vésavə«.

Z neko »kartografsko metodo« hoče E. K. dokazati, kako je tudi pri notranji kolonizaciji pojemale sodelovanje Slovencev, dvojezičnost, da je že pred letom 1100 skoraj povsod »vladala«, jezikovna meja, kakor je obstojala okoli leta 1900, da se je ustvarila na spodnjem in srednjem Koroškem že okoli 1200, za zgornjem Koroškem pa okoli 1300. Za to svojo »metodo« je izbral pet značilnih oblik (Leitformen), to so: imena s končnico 'n, imena sestavljna z »ves« in imena s končnicami -iče, -jah, in -ice. V koliko je ta metoda upravičena, bodo presodili strokovnjaki, zgodovinarji in slovenisti. Njegova imena na -iče in -jah pa očitno spadajo v višjo kate-

gorijo stanovniških imen (končnica -ane), ki bi se imela s tega vidika obravnavati. Ta imena spadajo prav gotovo med najstarejše imensko blago; v Rožu ter na Zilji imajo še danes isto tvorno silo, kakor v staroslovenski dobi. Menda edini med Slovenci so Rožani in Ziljani ohranili izvirno sklanjatev, katero je obrazložil prof. Scheinigg v Kresu II 429. Čut za isto sicer od vzhoda sem pojema; tako je n. pr. ime Drabúnaže (obč. Galicija) očitno nastalo iz Drabúžane, prebivalce namreč kličejo tudi Drabōžáne, Drabōžənárje. V občini Šmarjeta v Rožu se izgovarja ime Triblinje: v Trîəbblinjax, pa tudi v Trîəbblinjə, v Trîəbblax — prvotno Tribljane odumira. Na zahod pa se vrstijo naselja Ždóvljane, Glínjane, Dóljane, ki so v teh oblikah pri prebivalcih na zahodu od Borovljah še žive (s pripadajočo sklanjatvijo seveda), dočim sosedi na vzhodu omahujejo, na se-

Na sončnih Radišah

veru pa že uporabljajo krajše oblike Ždóvlje, Glínje, Boróvlje itd. Splošno pa so v narečju še v rabi nadaljnja imena na zahod: Goríčane, Trńjane, Lípljane, Svěčane, Máčane, Krájane (Oberkrajach), Podgorjáne itd.

Značilno za Kranzmayerjevo razpravljanje je n. pr. da končnico -nik pri imenih smatra za posnemanje nemške končnice -er. Da to znanstvenost še podčrta, uči, da ta -nik ne sega preko Karavank (dobesedno: macht am Karawankenwall halt)! Tako je koroške Slovence še z eno zaveso izoliral!

V tem razpravljanju so seveda imena, sestavljena s pridevnikom Deutsch- in Windisch- posebej podčrtana. Na prvem mestu navaja Deutschbleiberg in Windisch-

bleiberg, kakor da bi to razlikovanje od nekdanj obstajalo. K temu sledeče: ime Deutschbleiberg na Koroškem ni v rabi niti uradno niti med ljudstvom; pod Dobračem je samo Bleiberg.

Ime Windischbleiberg pa je uradno dano pred dobrimi sto leti in ne izvira iz ljudstva. Tudi tukaj se prvič omenja listinsko ime Bleiberg leta 1364. Domačini pa vzdržujejo tradicijo, da so njih kraj prej imenovali Svinčnico. Sprememba imena se je verjetno izvršila po silovitem potresu leta 1348, ki je tudi te kraje (Tržič, Podljubelj) hudo pretresel in porušil rudosledne rove. Fevdalci (grščaki na Humberku in menihi v Vetrinju), ki so od potresa tudi trpeli škodo, so privedli nemške rudarje, da so iskali dragi svinec. Tega je bilo največ v južnem pobočju Žingarce, zato so novopriseljenci to goro imenovali Bleiberg, kakor se da razbrati iz nekkih listin. Gora pa je imela že stalno ime Žingarca — Singerberg, dano ji od severne strani, od Dravcev. Zato je listinsko ime Bleiberg obviselo na tam postavljeni cerkvi. Kako je za domačine to ime tudi na tem mestu tuje, kaže dejstvo, da še rane imenujejo skupino hiš okoli cerkve: Raškoba, Mesto ali »pri cerkvi«; ime Plajberk uporabljajo samo v pokrajinskem smislu za ves obseg občine. V listinah se je ime Bleiberg vzdrževalo do 5. februarja 1853; tedaj je »Deželni vladni list za Koroško« menda zadnjič prinesel ta naziv za novo formirano politično občino; kajti že v naslednjem seznamu občin, objavljenem v istem vladnem listu od 3. oktobra 1854, je občini prvič dano ime Windisch Bleiberg — Slovenji Blajberg. Ta potreba spremembe je nastala očitno zaradi tega, da so državni uradi razlikovali to občino od one z imenom Bleiberg pod Dobračem. Ime Windischbleiberg je torej tipičen primer od »gospoke« danega imena. Se danes (po 600 letih) se ni prav živelo, prebivalci so rajši Rutarjani, kakor pa Plajberžani.

Imena z narodnostnimi pridevniki nastajajo naravno samo ob ostrih narodnostnih mejah. Zato predstavlja E. K. imena iz te okolice, kakor Singerberg, Bärental, Bodental, Bodner, Dreier i. dr. kot »deutschsprachig bäuerlicher Prägung«. Po njegovem je bavarski »Bodengewinn« prodiral v Rož že v 11. stol.

Tudi pri navedenih imenih »bäuerlicher Prägung« se avtor močno moti; ona nosijo le pečat »Herrschaftsprägung«.

Ni dvoma, da je ime Singerberg nastalo iz slov. »Sina gora«. Kajti travniki na severnem podnožju te gore, v kolikor ležijo v njeni senci, se še danes imenujejo v ustih domačinov »sine«; v tem območju je tudi Po-sina ves, nemško Hundsdorf, malo višje na terasi je zaselek Sine, nem. Sinach. Naravno torej, da je gora, ki meče to senco, dobila ime Sina-gora, grajska gospoda pa je to preoblikovala v Singerberg; iz nemške oblike so zopet Slovenci povzeli sedanjo Žingarco. Druga »sina gora« je listinsko že leta 928 zabeležena v besedilu »Zlusina gora« (Kos, Gradivo II 375) nekje blizu izliva Krčice v Krko (to je verjetno današnja Svinja planina).

Na terasi severnega pobočja Žingarce je par kmetij s patronimičnim imenom Žingarji (pri Žingarjih), nem. tudi Singerberg. Začetnik se je na graščini zapisoval kot Singer; to ime je danes zelo razširjeno med domačini.

Oglejmo si še ime Bärental. Kdor te grape pozna, mora biti prepričan, da niso

pravi Nemci dali ime Bären-Tal; kajti tam niti za ped ni ravnega sveta, kakor to zahteva pojem »Tal«, tam je za Nemca klasičen »Graben«. Pač pa je ime Medvedji dol prvotno; beseda »dol« ustreza po narečnem pojmovanju nemškemu »Graben«, v nemško ime pa se je »dol« prevzel kot »-tal«. Res da se danes v tej okolici največ sliši ime Perəntól, kar pa ni bilo vedno tako. V moji mladosti so še prepevali: »Pojdam v Medvedji dol, tam je daklet dovol...«; v Selah pa sém še nedavno slišal slovensko ime. Tudi so v tem okolišu pogostna ledinska imena s pridevnikom »medvedji«. Predvsem imenujejo še danes prelaz na jug (v Medji dol) Medvedjak (tudi Medvedji dom), nem. Bärensattel.

Ime Bodental je novejše, v listinah se ta okoliš naziva Bleiberg Poden. Domačini pravijo Pódəŋ, v Pódnu, pa tudi Žábŋica. To poslednje ime pa se nanaša predvsem na potok (ki priteče iz Podnarjevega Jízarca), ki pa je sredi 13. stoletja listinsko zabeležen kot ripa Sopotniz. Tudi pri tem imenu kaki Nemci gotovo niso bili udeležni! Nemški rudarji, ki so bili sredi 14. stol. sem priseljeni (verjetno na »sedem kajž« v Podnu) so zapustili nekaj sledov o ledinskih in rodbinskih imenih; jezikovno pa so se kmalu spojili z domačini.

Beseda »poden« mora biti stara izposojenka, prevzeta verjetno z naslovitvijo na pojem »po dnu«. V rabi je tudi drugod za podobno lego; na visokih Djekšah in Krčanjah imenujejo ravni svet okoli Velikovca tudi »Poden«.

Hišno ime Dreier zgubi takoj nemški videz, ako se zapiše v narečni izgovorjavi Drajar; to je posestnik, ki si je postavil svoj dom ob »draji« (dragi).

V teh »Rutah« je več patronimičnih imen iz novejšega časa; oblikujejo se po močki sklanjatvi množine, torej: Vóvbarti (ne Bolbartárje), Strúgarji (ne Strugárje), Zíngarji, Mačížarji, Korenjáki i. dr.

Prof. Scheinigg je o krajevnih in ledinskih imenih teh njemu domačih krajev podrobno in strokovno razpravljal. Iz teh objav je zadosti razvidno, da o kaki močnejši naselitvi Nemcev v tem svetu ne more biti govora. Sploh pa se ravno iz imenoslovja v Rožu da sklepati, da so šele Slovenci to dolino prvotno kultivirali, kakor pričajo spredaj navedena stanovniška imena; edino v okolišu Rožek — Št. Jakob v Rožu so naletli na staroselce.

K nemškemu imenom »bäuerlicher Prägung« prišteva E. K. tudi »Kehrbach, slov. Kerpoh«. Ortografija (obenem etimologija) pa je avtorjeva, navadno pišejo nemško Körbach, tudi Kerbach. Svet je bil nekdaj močviren, naselje nastaja tu šele v novejšem in najnovejšem času; okoličani ga slovensko nazivajo Čerpoh, tudi Kerpoh, od Hodiškega kota sem pa »na Potóce«. Po situaciji pa ni dvoma, da so prvotno ime Kehrbach — res za potok — dali vetrinjski menihi, tako kakor tudi za bližnji odtok Vrbskega jezera ime Lanquart. Nemškemu »Kehrbach« odgovarja slov. »Ponikva«.

Na str. 99/100 obravnava avtor nekatere okoliše (Landstriche) z izvirno slov. imenodajo; med temi našteva tudi »das westliche Weissenseebecken mit dem Gitschtal«. In vendar izvaja ime Gitschtal iz suponiranega predsl. Kutissia »Ziegental«. V naši geografiji se je za to dolino ustvarilo ime Višprijska. Tudi to je umetno. Pri-

devnik k Višprijam je »višperski«, U. Jarnik je že leta 1826 v Carinth. povedal, da je bližnji Reiskogel (danes Reisskofl) slov. Višperski vrh. Ziljani imenujejo Gitschtal slov. Goričko dolino in menda ni zapreke, da to ime uporabljajo tudi geografi. Mislim, da je iz G(or)ič-Tal nastal nemški Gitschtal; tudi Görttschach na Zilji izgovarjajo domačini Gričane, za Nemce pa je še slov. »r« slabo slišen, ali pa se je v njihovih ustih odbrusil. To je menda najbolj naravna etimologija za Gitschtal.

Za Zollfeld navaja E. K. slovensko (neobičajno) ime Sveško Polje. Pri tem je treba pojasniti ljudsko ime za Maria Saal, od katerega je povzeto ime za polje. Že leta 1815 je U. Jarnik poročal »Maria Saal heisst v Gosposvetah« (Kres 1883 str. 475); isto je v Kresu ugotovil tudi Scheinigg (Hosko-Svete, prebiv. Hospo-Svečan) in Lessiak Stationsnamen- Gosposvete). Korošci tudi res tako govorijo (Gosposvete, v Gosposvetah) z edino izjemo najožjih domačinov, ki nazivajo svoj kraj S v é t e, prebiv. S v é č a n ə, izjemno tudi Slovenci okoli Pliberka pravijo Gosposveta, v Gosposveti. Velika večina koroških Slovencev uporablja torej obliko Gosposvete. Kako da se je vpeljalo ime Gospa Sveta (Kozler 1853, Koroški deželnovladni list 1854), mi je nerazumljivo; v ljudski rabi ta oblika vsaj na Koroškem sploh ni. Zollfeld se zato od Korošcev splošno naziva Gosposvetsko polje; samo s stališča najožjih domačinov je to Sveško polje.

Ob Gosposvetskem polju stojijo zgodovinski vrhovi, katere navaja E. K. s slov. imeni Šent Oberiški Vrh (Ulrichsberg) in Š(en)teléna Gora (Magdalensberg, prej Helenenberg). On ugotavlja, da se je prvi vrh še v 17. stol. zapisoval: Karnberg. Pri okoličanih sem zanj slišal največ samo »Vrh« (podobno kakor Jízaro = Vrbsko jezero. Púle = Celovško polje. Gúre = Sattnitz); oblika »Šent Oberiški Vrh« je menda skovana od hoc, največ se sliši »Šenturh«. Verjetno so Slovenci nekdaj uporabljali ime Krnski vrh (na terasi ob vznožju je Krnski grad).

Pa tudi znani Magdalensberg je po ljudskem pojmovanju »vrh« (po stožčasti obliki). Nazivajo ga splošno Štalenski vrh (ne Šteléna Gora).

K etimologijam nekih Kranzmayerjevih slov. imen je težko kaj reči, ko avtor že v zapisom podaja svojo razlago, dokumentacijo pa pridržuje za drugo knjigo. Tako piše n. pr. Buljčôvs, kar izvaja iz starejše oblike Ljubčove. Oblika Biljčovs, ki jo je prinesel Kor. dež. zakonik že leta 1850, je danes običajna; prepričljivo pa je to slovensko, kakor nemško ime Ludmannsdorf obrazložil L. Pintar v Ljublj. zvonu 1911.

Nerazumljivo je tudi, zakaj E. K. piše (Dol) Čanjče za Tultschnig. To ime je že Gutschmann zapisal v obliki Tolčānče, iz te izhaja tako današnji ljudski Tultsch, kakor tudi slov. Čanjče.

Zagonetna je pisava (Lit) Niče za Leibnitz.

Zakaj tudi Temenica (Timenitz), ko domačini razločno govorijo T í m ə n c a in tudi Ramovševa etimologija pisavo Timenica opravičuje. Pripominjam pri tem, da se jugozahodno od kraja dviga 692 m visoki hrib, ki ga domačini imenujejo T ə m n í q nemško Sechzigerberg); tudi ta hrib ima mnoga močvirna in blatna mesta.

Pisava Radoše (Radsberg), Hodoše (Keutschach) je menda etimološko pravilna; ljudstvo izgovarja osrednji zlog s polglasnikom, zato se slov. običajno piše Radiše, Hodiše.

Slov. Porôvčiče (Bärndorf) pojasnjuje avtor kot »Dorf des Pero«; menda bi bilo bolj naravno in legi odgovarjajoče tolmačiti »po rovu« ležeč kraj.

Že Lessiak je razlagal Sepec (Truttensdorf) iz glagola sapiti, tako tudi E. K. Ta glagol je v sedanjem rožanskem narečju neznan, pač pa je besedotvoren glagol suti, sipati; iz tega je nedaleč proč tvorjeno ime Na Spi (Schmelzhütte) ob istem, nekdanj zamočvirjenem svetu. Zato mislim, da je Səpəc , Səpə́cá zmanjševalna oblika $k\text{əp}$, $spí$ (nasip).

Božji grob pri Pliberku

V tej bližini je tudi Althofen (obč. Grabštajn), slov. po E. K. Stara ves. Te slov. oblike pa nisem slišal, vedno le: Stárə bōr , v Stáram bōrə , prebiv. Starbōrčəno . Zanimivo je, da je U. Jarnik v Carinthii 1826, No 14 tudi za Pischelsdorf navedel slov. ime Škoflji bor . Danes pa tam govorijo — po mojih zapisih — Šqófjə dvòr (E. K. ima Škoflji Dvor).

Vsekakor je napačno, ko avtor piše Podbreže za Pubersdorf. Domačini dobro ločijo predloge »pod« in »po« v sestavljenkah. Tu jasno izgovarjajo Púbrazhe (tudi Púbarže , Pubréže), v Púbražax (Púbaržax , Pubréžax),

prebiv. Púbržanə (Pubréžanə). Tudi U. Jarnik je leta 1826 v isti Carinthii objavil te oblike. Res se ta kraj ne razprostira »pod« bregom, temveč »po« bregu Krke.

O imenu Nötsch-Čajna se je že dosti razpravljalo; avtor izvaja nemško obliko še vedno iz stvr. Netzaha. Naravno pa je tako slov. kakor nemško ime izvajati iz prvotn. Nečaj(an)e.

Tudi imena Leopoldskirchen — Lipalja ves je že Lessiak pojasnil, da so bila uradno določena. Slovenci so tu ostali pri svoji Depalji vesi, njihove planine so depaljske itd. Zato ni pravilno navajati slov. »Lepolja Ves«.

Zgodovinska Meclaria nima pri Slovencih enotnega naziva; neki pravijo Məgvár, v Məgvárjə, drugi Məgvárje, v Məgvárjax. Kako pride avtor do oblike Moglâr(je), ne pove.

Odkod ima Bitrine za Viktring? Že Lessiak je ugotovil, da pravijo bližnji okoličani Klošter, daljnji pa Bətrînj. Kor. dež. vladni list 1854 je zapisal obliko Vetrinj, ki je še danes za nas pismena.

Napačne so sledeče slov. oblike:

Trebînje za Treffen; domačini govorijo Trebínja, na Trebínjə, prebiv. Trebjánə in Trebinčanə.

Br(ə)nice za Fűrnitz, prav: Bínca, na Bínci, prebiv. Bínčanə in Brnčánə.

Streglje za Ströglah, prav: Stréhle, v Stréhlax, prebiv. Stréhlčanə, Strehlánarjə in Strehlînčanə.

Varpovice za Arndof am Techelsberg, prav: Várpovče, največ pa se sliši Vápvovčax, prebiv. Vápvovčánə.

Vitina Ves za Weitendorf; domačini razločno govorijo Bətínja ves, v Bətínji vèsə, prebiv. Bətínčanə.

Dobročna Ves — Gutendorf, prav: Dóbrčna ves, pa tudi Dóbrča ves in Dóbrčna ves, prebiv. Dobróvčanə.

Gôtna Ves — Guttendorf, prav: Xótna ves, tudi Xútna ves, prebiv. Xóčánə, adj. Xóšqə in Xóvšqə.

Hadániče — Hadanig, prav: Hodančè, tudi Hadájňe, v Hodančəx, Hadájňəx, prebiv. Hodajnčánə (E. K. citira zgodov. zapis iz 15. stol. Godanick).

Školja gora — Bischofsberg, prav: Zvfxnja Šqófəlcə prebiv. Šqófəlcənanə.

Zakamen — Bergstein, prav: Qámen (bolj redko se sliši Za Qámnam), v Qaménə, preb. Qaménčanə, adj. qaménsqə.

Domáčava — Damschach; slov. ime Domáčava, na Domáčale je sicer v rabi, več pa sem slišal: Domáčale, na Domáčalax, prebiv. Domáčalánə.

Biljštanj — Wildenstein; mlajši domačini večinoma govorijo Bílštajn, od starejših pa sem slišal: Pudqánja ves, prebiv. Pudqajnčánə, adj. pud-

q á j n š q ə (razvaline gradu nad naseljem so Wildenstein — Bilštajn, ki ga domačini večinoma imenujejo Halíšqə hrâd ali Pústnə hrâd).

Miheltiče — Michelofen, prav: Mišelče.

Marsikaj bi bilo še treba pripomniti k oblikam, ki jih daje E. K. slovenskim imenom, ko mnogokje vpleta v te zapise tudi svoje etimologijo. Pričakovati je, da bo vsaj v drugi knjigi ločil ljudsko rabo od te etimologije.

Iz nemškega imena za mnoge kraje sklepa E. K. tudi na dejansko poselitev Nemcev. Zato se razburja nad trditvijo Slovencev, da so srednjeveški pisarji na graščinah in po župniščih dajali slovenskim imenom nemško obliko in jih prevajali. Za klasičen primer, da oni pisarji niti niso bili sposobni prevajati manj običajna slov. imena, navaja Stuttern; slov. Srepiče namreč izvaja iz S(v)repa, »Stute«, ki sicer v slovenščini ne obstoja, najti je to besedo šele v ukraj. Svirepica in poljščini sverzepa »Stute«.

Problem pa so komplicirali le zapisovalci slovenskega imena, ki niso imeli zadosti dober posluš na narečno izgovorjavo. Oficialni Ortsreperorium prinaša namreč ime Sterpiče (tam v neposredni bližini tudi Atschalas — Otčelaz!); pozneje se je zapisovalo tudi Srebče in Srepče, končno pa (A. Beg) Šribiče. V resnici pa govorijo domačini: Žrîəbəčə, v Žrîəbəčəx, prebivalci so Žrîəbəčənə, šele v najnovejšem času je slišati tudi Štuətarčə (po nemškem Stuttern). Ta kraj je namreč nekdanj slovel po tem, da so tam redili dobre plemenske kobile, ki se v tem narečju še danes imenujejo Žrîəbəčə (žrébāčə) qəbîle. Žrîəbəčə je torej stanovniško ime (Žrebečane) v pomenu »gojitelji plemenskih kobil«. Nemški prevod Stuttern je popolnoma točen, obrazložena pomenska istovetnost je bila prvim zapisovalcem nemške oblike gotovo znana. Pri dobrem poznanju lokalnega narečja tudi danes ni treba hoditi na posodo za etimologijo na Poljsko in v Ukrajino.

Priznati je treba, da prinaša knjiga E. K. tudi marsikaj novega. Opozarjam predvsem na njegovo poročilo na strani 68 o zgodovini zapisa imena Dulieb (prav Dulich) iz let 1060—1070 na zgornjem Koroškem, ki je dal povod za teorijo o tamošnjih Dudlebih. Na str. 97 pod črto pa upravičeno obsoja samovoljno skovano ime Ferlacher Horn za slov. Grlovec. Zanimiva je nadalje njegova etimologija antroponima. Teh, (tako važnega za sestavljena koroška imena), katero podaja na str. 173.

V splošnem pa je samozavest, s katero hvali svoje delo (posebno na str. 160) vsekakor pretirana in daleč prezgodnja. Njegova, kartografična metoda, njegovo procentualno preračunavanje razmerja slovenskih in nemških imen v posameznih dobah — vse to bo uporabljivo in upravičeno šele, ko bodo strokovnjaki našli res objektivno podlago, nekako communis opinio pri etimolgiji. Predmetna njegova razprava ima svojo vrednost samo v toliko, v kolikor se giblje v mejah znanstvene etimologije posebno z germanističnega stališča. To pa bi mnogo uspešneje dosegel, ako bi izdal kar napovedano drugo knjigo.

Dr. Josip Šašel

O vzgoji mladine

Skoro dnevno beremo v časopisih poročila o mladinskih izgredih in se vprašujemo, kaj je pravi vzrok teh pojavov. Leto za letom se vrše zborovanja poklicanih faktorjev, govori se mnogo o vlogi mladine v sodobnem svetu, o pomenu družine, šole in vere pri vzgoji, o kriminalisti ki mladih ljudi, o vplivu filma in knjige oziroma tiskane besede na mlade duše itd.

V glavnem so si vsi edini, da trpi vzgoja radi spremenjenih družabnih in družinskih prilik. Zato pa je tudi težko pisati o vzgoji mladine, ker se nazori o cilju vzgoje z generacijami menjajo, kakor se tudi slednje vsled sprememb v svojem sestavu spreminjajo.

Oglejmo si v glavnih potezih potek naše vzgoje.

Do rojstva nosi žena vse breme in skrb. Od rojstva dalje si delita mož in žena nalogo, pomagati otroku v življenju in učenju. Čim začne otrok govoriti in misliti, se poveča očetova dolžnost, če se tega sam zaveda ali ne, če to želi ali ne. Koliko očetov se dela neumnega, brezbriznega, koliko jih prepušča vso vzgojo materi ali šoli ali vzgojnim zavodom! Drugi so zopet živo za otrokom, ga že zgodaj vpeljavajo v svoj svet in svoje delo, ker žele, da bi prevzel njihovo obrt ali posle. So pa tudi taki, ki otroke ne silijo nikamor, pač pa jim hočejo pokazati lepoto življenja in učenost sveta.

Eni se sklicujejo na podedovane lastnosti, drugi na učinek primera staršev, drugih bližnjih in vse okolice. Zapomni mo si, da smo tekom življenja vsi učitelji in obenem učenci.

Starši so posebno vplivni učitelji. Na koliko vprašanj morajo dnevno odgovarjati začeni s svetom pa tja do travice in pasjega repa. Odgovori staršev imajo določen vpliv in življenjski pomen.

Otroci mnogo sprašujejo. Ne jezimo se nad njimi, odgovarjajmo jim; če nas motijo, recimo njim, naj nas jutri vprašajo. Odgovoriti je treba na vsa vprašanja, da ohranimo voljo do učenja in njih prijateljstvo. Sčasoma pa je treba z njimi tudi resnejše stvari obravnavati. Najboljša vzgoja je, če se otroku pravočasno tolmačijo zakoni, predpisi, šege in navade, po katerih se bo moral v življenju ravnati. Mnogo tega se mladina nauči samo doma.

Učitelji naroda in njegovi vzgojitelji so tudi politiki, pisatelji, umetniki. Kažejo narodu pot v svetlejšo bodočnost. Knjige nam slikajo ljudi, ljudje žive v duhovnem svetu; pri branju slišimo njih govor, vidimo njih kretanje, a kar naenkrat se iz ozadja pritihotapi kritična sodba o delu. Vsaka knjiga skuša prepričati, vzgajati.

Za uspešno vzgojo je torej treba prvič točno določenega cilja, drugič po-

trpljenja zvrhana mera (Mladega človeka vendar hočemo s poučevanjem spremeniti. Za vsako spremembo pa je treba časa. Ne razburjajmo se, če se nam vse prepočasi odigrava.) in tretjič smisla za odgovornost. Posegati v življenje drugega je kaj resna zadeva. Kako lahko vplivamo bodisi v dobrem, bodisi v slabem smislu. Mladina pa rada sledi sleherni pobudi.

Pri vzgoji mladine igra važno vlogo izobrazba, šolanje. Svojčas je bila to predprava boljših slojev, dandanes stremi vse v šole. Raznoterih stvari se v njih naučimo, a najvažnejše se naučimo vendar od očeta in matere. Starši nam ostanejo vedno učitelji, tudi proti volji, eni z dobro besedo, dobrim zgledom,

Sprejem na Generalnem konzulatu FLRJ v Celovcu
ob izidu slovenskega prevoda J. F. Perkonigove knjige „Ugrabljena strd“.
Knjigo je prevedel slovenski pisatelj Rok Arih

drugi pa s slabim vedenjem kažejo, kako ne sme biti. Mladi se učijo od starih; kot člani človeške družbe smo nenehoma ali učitelji ali učenci. Ravnotako nam je tiskana beseda lahko dober ali pa slab učitelj.

Svojim učiteljem smo dolžni zahvale. Njih stan je sicer lep, ker druge seznanja z znanjem, ker ima priliko za stalno nadaljevanje izobraževanja, ker vedno z nova ustvarja in ker mladini odpira oči, da more razlikovati med resnico in lažjo v govorjeni in tiskani besedi.

Učitelji v šoli često trpe radi razigranosti, lenobe ali apatije mladine. Včasih se kar naravnost upira, celo sovraži predmet in učitelj. Takim pojavom nista kriva ne učitelj, ne predmet temveč se tu čuti poseganje izvenšolskih faktorjev,

ki iz najrazličnejših vzrokov vplivajo negativno na delo v šoli. Čudno je le, da takega vpliva v dobrem smislu še nikjer ni bilo opaziti.

Vsak učitelj mora vedeti, kaj hoče učiti; mora obvladati temeljito svoj predmet. Znanje samih osnov ne zadostuje! On mora pa tudi svoje učence rad imeti.

Naša mladina je preprosta, je odkritosrčna, govori, kar ravno misli, zahrbtnosti ni med njo. Ona ve, da so odrasli običajno pametnejši, da imajo moč in oblast v rokah. Neodkritosrčnega, zahrbtnega človeka pa sovražijo. V šolah naleto včasih tudi na slabe razrede; učenci so žrtve nesrečnih socialnih razmer. Učitelj se mora za take učence pobrigati, izslediti vzroke zanjivosti in take učence še posebno obzirno navajati na delo. Združevanje takih nesrečnikov v enem razredu skoro ni mogoče, ker se otroci preveč razlikujejo.

Dober učitelj mora svoje znanje stalno izpopolnjevati, iti mora s časom. Njegova naloga je: graditi most med šolo in svetom, on mora voditi šolarje od neuke mladosti do zrelosti, on njih vpelje v življenje odraslih. Zato mora biti istočasno mlad in izkušen mož. Da bi v svojem naporu uspel, mora imeti obilo humorja, kajti vesel smeh reši marsikatero zavozljano situacijo. Imeti mora dober spomin in krepko, odločno voljo. Če je kaj pozabil, naj to le lepo prizna, mladina mu tega ne zameri. Odločne volje pa mora biti, ker mora mladino navaditi na delo, saj bo morala vse življenje delati! Za uspešno delo pa je treba zbranosti in pozornosti. Pa še nečesa je treba učitelju: Srčne dobrote, s katero naj spremlja napredovanje mladine.

Sledimo torej izloženim načelom, bodimo sami na mestu, bodimo bolj skromni v naših zahtevkih do življenja, do udobnosti, potem ne bo treba služiti očetu in materi, ker bo en zaslužek zadostoval. Posvetili bomo lahko več pozornosti vzgoji našega naraščaja, dajali mu bomo dober zgled in ne bo več prišlo do kaj mučnega vprašanja: Kaj pa je z našimi starimi? Ali so znoreli? Nas kregajo in nam očitajo, da beremo slabe knjige, nemoralne časopise, da krokamo cele noči in plešemo, da preradi gledamo pohujšljive filme itd. Mar tiskamo mi take knjige in časopise? Mar mi izdelujemo filme, ki kvarno vplivajo na mladino? Pohlep po dobičku, po denarju, brez katerega ni sodobnega življenjskega standarda, tira svet na tako nedosledne poti!

Odrasli — dajte nam dober zgled, pa bo vaša avtoriteta rasla vam na čast, nam v korist!

Vzgoja tam ni problem, kjer se ji starši z vso resnostjo in ljubeznijo posvetijo.

Gojimo ljubezen do rodne grude, jezika in svojega naroda! Ta ljubezen naj se razvije v ljubezen do domovine, v ponos na domovino, ki je dala svetu toliko značajnih mož in žena.

Ob zgledu teh mož in žena naj raste, naj se razvija, uči in krepi naša mladina!

Tužna stoletnica

Mnogo žalostnega smo doživeli in pretrpeli Koroški Slovenci v naši dolgi zgodovini, tako da je naša dežela zadobila drugod vzdevek „tužni Korotan“. Tak „tužni“ dogodek se je izvršil pred 100 leti, ko so nad nami vladajoči krogi začeli načrtno in premišljeno germanizacijo.

Da bo ta razvoj razumljiv, sezimo nazaj na leto 1848. Tedaj so se ljudstva srednje Evrope, ki so tičala še napol v fevdalizmu, uprla proti zastarelemu političnemu in gospodarskemu redu z elementarno silo. Revolucija se je zopet začela v Parizu in hitro preskočila na Dunaj, da je moral cesar z dvorom bežati iz te svoje prestolnice. Tedanja avstrijska „cesarska“ država se je majala in pokala, samo orožje ruskega carja jo je še rešilo, da se je vzdržala. Vendar pa so oni burni časi nagnali vladajočim strah v kosti, da so začeli boljše upoštevati ljudsko voljo in potrebe; odstranjevali so zadnje spones fevdalizma, urejevali ljudsko samoupravo po občinah tudi na podeželju. Na Koroškem so začeli upoštevati tudi naš jezik.

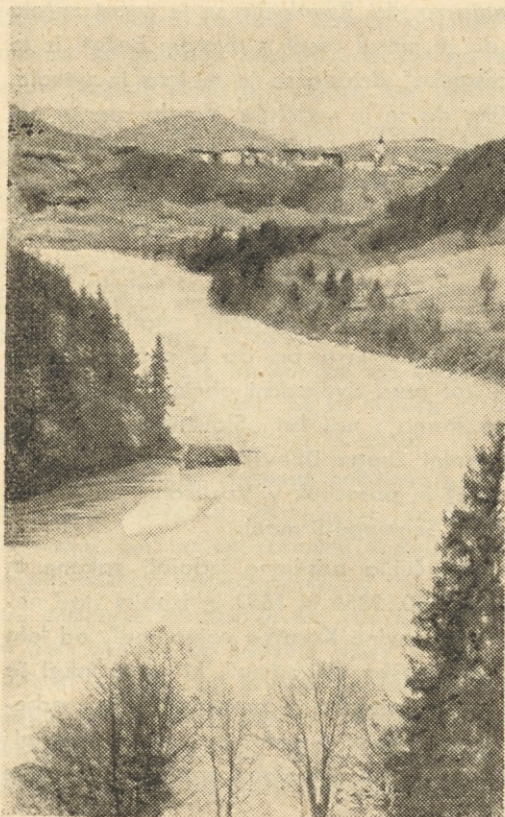
Statistično je ugotovljeno, da smo Slovenci tedaj predstavljali tretjino prebivalstva v deželi. Mesto Celovec je bilo nemški otok v slovenski okolici. Narodnostna meja je potekala precej severneje. Znano je n. pr., da je občina Dhovše (Lendorf) bila slovenska, nabavila si je kot prva dvojezični občinski pečat, slovensko besedilo se je glasilo „Dhovška srenja“; naš list „Slovenska Bčela“ je tedaj l. 1851 pisal: „Živio učeni in liberalni župan Dhovške županije, gospod Lešnik, po domače Žlepej, ólar (=pivovar) in posestnik v Vozličah.“ — Iz njegovega podjetja je pozneje nastala znana Schleppe-Braurei.

Pri takem stanju se je deželna vlada čutila prisiljeno izdajati zakone in vladne naredbe tudi v našem jeziku: leta 1850, 1851 in 1852 je izhajal pod naslovom „Deželni zakonik in vladni list za Kronovino Koroško vojvodino“, od leta 1853 dalje pa kot „Deželni vladni list za Koroško vojvodino“, ki se je tiskal še do konca l. 1859, dalje pa ne več. Slovensko besedilo je prenehalo kakor odrezano; začela se je uradna germanizacija od zgoraj. Vendar pa smo v onih letnikih dokazali, da je slovenščina sposobna za vse zamotane pravne in tehnične izraze, kakor jih zahteva javna uprava.

Tedaj smo bili v deželi še v položaju, podobnem, kakor so danes južno-tirolski Nemci pod Italijo. Strnjeno smo prebivali v južnem delu dežele; po številu nas je bilo tretjina prebivalstva, imeli smo cvetoče ljudsko šolstvo. V našem jeziku se je uradovalo v vseh uradih, tako občinskih kakor državnih. Znano je, da so tudi nemški sodeželani ob narodnostni meji čutili potrebo znati slovensko; pošiljali so svoje otroke med sosedne Slovence, da so se naučili njih jezika. Premožnejši kmetje iz Labotske doline so v to svrho pošiljali sinovi celo na slovečo slovensko „glavno“ šolo v Dobrli vesi.

Danes delajo primerjave z našim položajem kot manjšina v deželi in onim

južnotirolskih Nemcev. Naši Nemci odklanjajo take primerjave, češ da je naša naseljenost povsem razbita, njihova v Južnih Tirolih pa kompaktna. Ravno to pa je kričeča obtožba proti njim, kajti oni sami so z vladno in nasilno germanizacijo zakrivili današnje stanje naše manjšine. Ako bi od zgoraj ne posegli v narodnostno stanje, kakor je bilo pred letom 1860, ako bi pustili, da bi se bila tretjina prebivalstva razvijala nadalje po naravnem toku, kakor se je že začel, bi mi imeli nekako položaj, kakor ga imajo Južni Tirolci danes in bi bili kar zadovoljni.

Pod Velikovcem se bo Drava kmalu spremenila v jezero

Prišla je še ena nevarnost: druga svetovna vojna in njen konec s popolnim porazom vsenemštva. Kako so se vladajoči krogi Avstrije trudili pridobiti mednarodni ugled s šolsko uredbo, ki so jo za nas izdali takoj po vojni. Komaj pa je nevarnost minula, pa doživljamo, da je bil tudi to samo pesek v oči — demokraciji!

Tako se ponavljajo v tej ali oni obliki manévri germanizacije, započete pred 100 leti.

J. Š.

Res je čudna nemška demokracija, katero upoštevajo samo de-tlejš in v toliko, kolikor njim koristi. Za Južne Tirolce jo hočejo imeti, za nas pa ne! Kvečjemu v kaki nevarnosti so jo še poznali, kakor v burji po letu 1848. Ko pa je ta burja minula in so bili zopet v varnosti, pa so takoj zatrli slovenski uradni tisk, zatrli so naše cvetoče šolstvo, izgnali naš jezik iz uradov itd. Ko smo se potem borili za osnove našega obstoja, za naše šolstvo in so občine strnjeno zahtevale slovenski pouk, tedaj „Elternrecht“ ni prišel v poštev, tedaj je nemščino v šolah diktiral deželni šolski svet. „Elternrecht“ je ta demokracija privlekla na dan kot bojno geslo šele potem, ko je imela starše že zadosti v strahu in pod pritiskom.

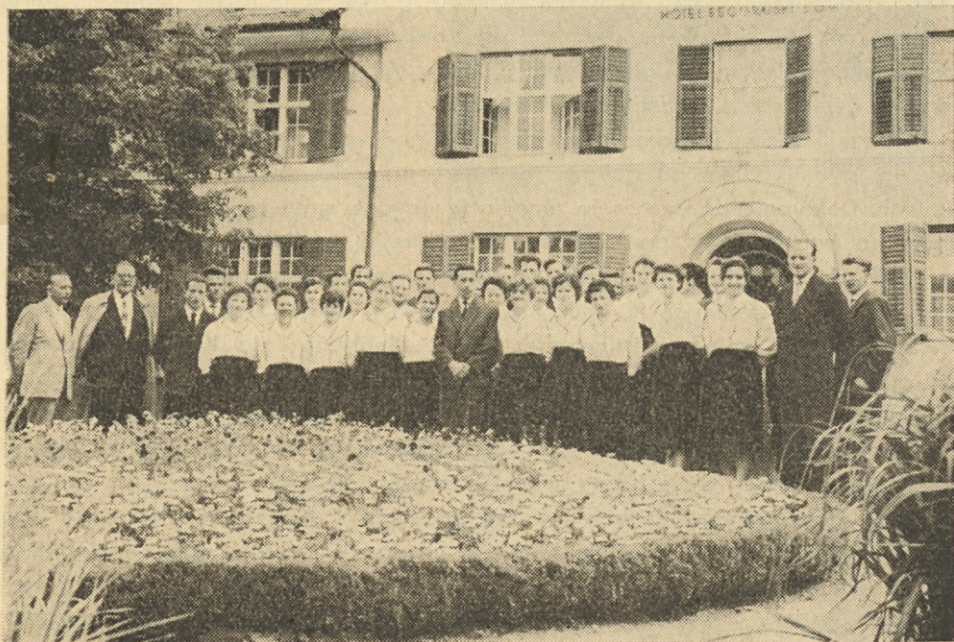
V tej zvezi se spominjamo slavnostnih obljub o narodni pravičnosti, ki jih je Slovincem dajala deželna vlada pred plebiscitom 1920. Bile so besede, besede izgovorjene v veter.

Nekaj spominov na akademsko ferialno društvo „Korotan“

Namen teh vrstic je, podati čitateljem Koledarja slovenske Koroške kratek vpogled v razmere tega stoletja do prve svetovne vojne s posebnim ozirom na udejstvovanje tedanje slovenske akademske mladine in slovenskega učiteljstva na področju slovenske prosvete. Za tozadevne prispevke se posebno zahvalimo tov. dr. Francu Mišiču, profesorju v p. v Mariboru kakor tudi drugim tovarišem, ki so nam dali tozadevna pojasnila.

Osmi razred celovške gimnazije v šolskem letu 1903/04 je bil v narodnem oziru za Slovence zelo razveseljiv. Od 31 dijakov tega razreda je bilo 11 Slovencev, ki so bili vsi zavedni sinovi svojega naroda. Od leta 1904 dalje na celovski gimnaziji ni nikoli več maturiralo toliko Slovencev kot leta 1904. Odtlej je število slovenskih maturantov občutno padalo.

Slovenščino so na gimnaziji v Celovcu v letih 1895 do 1903 in gotovo vsaj do prve svetovne vojne oziroma do konca te vojne poučevali dve uri tedensko. V nižjih razredih jo je poučeval v teh letih prof. Scheinig, doma iz Borovelj, v višjih razredih pa znani štajerski rojak dr. Jakob Skeč, avtor povesti „Miklova Zala“. V nižjih razredih je bilo oblikovanje in čitanje ter obnova glavno, v višjih razredih smo predelali ostalo slovnico in zelo temeljito tudi metriko, tuje besede itd., razen tega pa staroslovenščino, oblikoslovje, in tekste. Perfektno smo znali čitati

**Pevski zbor „France Pasternak - Lenart“ je sodeloval
na Mladinskem pevskem festivalu v Celju**

staroslovenske tekste in cirilico. Kakor iz nemškega jezika smo pisali domače naloge tudi iz slovenskega jezika. Enako tudi šolske naloge s samostojno vsebino. Pri maturi n. pr. smo morali pisati o Prešernu, njegovemu življenju in pesnikovanju. Prof. Sket je bil razupit kot Slovan, vendar pa je bil nezaupljiv napram nam koroškimi Slovencem. Zaupal pa je našemu tovarišu Ivanu Likarju, ki ni bil Korošec, temveč doma iz Medvod pri Ljubljani.

Ustanovitev akademskega **ferialnega društva „Korotan“** je v kavzalni zvezi z gimnazijsko maturo leta 1903/04. Misel na ustanovitev „Korotana“ sta sprožila na Dunaju v akademskem letu 1903/04 filolog Franc Mišič iz Borovelj in Janko Vidovic iz Žrelca. Ona dva sta opravila vse formalnosti, ki jih je ustanovitev društva zahtevala.

Po običajnih pripravah je bil 27. julija 1904 v Narodnem domu v Velikovcu društveni ustanovni občni zbor. Zborovanja se je udeležilo veliko število Slovencev ne le iz Podjune, ampak tudi iz Roža in celo od Zile. Za predsednika je bil izvoljen Franc Mišič iz Borovelj, ki je bil tedaj šele v drugem semestru svojega študija. Njegov protikandidat iz konzervativnega tabora pri volitvah ni dosegel večine. Že tu so se pokazala neka politična nasprotnost v društvu, ki pa niso bila ostra. Podpredsednik društva je bil France Kotnik, poznejši dr. Kotnik, prof. in ravnatelj Mohorjeve družbe, tajnik je postal abiturient Zdravko Mörtl, poznejši dr. Mörtl, dekan na Vranskem, blagajnik pa abiturient Rudolf Ravnik, poznejši odvetnik dr. Ravnik v Mariboru ki je posebno med Glinjčani skrbel za dobro udeležbo na ustanovnem občnem zboru. Revizor je bil jurist Janko Vidovic iz Žrelca. Na občnem zboru so nastopili mnogi govorniki iz raznih poklicev, tako n. pr. župnik Vinko Poljanec, poznejši slov. deželnozborski poslanec, in zastopnik akademskega društva „Triglav“, Jože Dobrovč. Brzobjavke so poslali številni Slovenci in Čehi s češke kolonije na Jezerskem.

Pravila društva so predvidevala v prvi vrsti prosvetno in kulturno delo med ljudstvom, potem pa gojenje tovarštva med slovenskimi akademiki v počitnicah. Delovanje društva se je omejilo le na one mesece, ko so bili študentje doma na počitnicah. V prvi vrsti so člani prirejali, podpirali ali sodelovali pri narodnih zborovanjih in veselicah, samostojno pa so ustanavljali ljudske knjižnice. Na tem področju se je odlikoval z uspešnim delom Josip Wieser, poznejši dr. Šašel, sodni svetnik deželnega sodišča v Ljubljani. Leta 1907 so ustanovili štiri mladinske in več ljudskih knjižnic, knjige so zbirali vsa leta bodisi osebno ali s pozivi po časopisju. Člani društva so se udeleževali vseh javnih manifestacij in zborovanj koroških Slovencev in velikokrat priskočili na pomoč kot govorniki na shodih, posebno, če je bil najavljeni govornik zadržan.

Delo članov društva je bilo vsekakor uspešno. V Borovljah je opravljal slovensko knjižnico Janko Mišič, ki je imela prostora v njegovi sobi, dokler niso boroveljski Slovenci v hiši hranilnice in posojilnice dobili društveno sobo za vsa slovenska društva v Borovljah. Posebno agilna sta bila brata Franc in Peter Mišič. V Borovljah so bila tedaj z njunim sodelovanjem ustanovljena po vrsti slo-

venska društva, ki so se vsa odlikovala po velikem številu članov in živahnem delovanju. Tako je bila leta 1905 ustanovljena podružnica družbe sv. Cirila in Metoda za Borovlje in okolico, ki je imela zelo veliko število članov. Slovensko Delavsko društvo „Strel“, za katerega ima Mišičev brat Janko največ zaslug, je doseglo velik razmah in je nastopalo ne le pri domačih prireditvah po vsem Koroškem, temveč tudi večkrat v Celovcu, pa tudi v Kranju in v Ljubljani. Tudi Slovensko lovsko društvo je bilo na pobudo članov Korotana v isti dobi ustanovljeno in je odigralo v družbenem in političnem oziru veliko vlogo, posebno zato, ker se je posrečilo iztrgati veliki občinski lov občine Medborovnica — Glinje iz nemškutarskih rok.

Delovanje „Korotana“ je doseglo svoj višek z ustanovitvijo telovadnega društva „Sokol“ v Borovljah, ki je bilo ustanovljeno menda leta 1909. Tedaj se je pričela huda borba Slovencev z narodnimi nasprotniki na političnem, gospodarskem in družbenem področju. V tiski dobi je izhajal v Kranju napredni list koroških Slovencev „Korošec“, za katerega so se zavzemali vsi napredni člani društva „Korotan“, in ga širili ter v njega dopisovali. Tedaj je „Mir“ precej ostro nastopal proti listu „Korošec“. Politična razdvojenost v društvu „Korotan“ pa nikdar ni bila huda. Zaostri se je šele, ko je prišel na Koroško odvetniški koncipient J. C. Oblak, katerega je „Mir“ osebno napadal. Član društva „Korotan“ Josip Wieser-Sašel, ki je študiral v Pragi, je imel na tamošnji univerzi številna informativna predavanja o Koroški in je napisal v reviji „Tehnikum“ daljšo razpravo o puškarstvu v Borovljah.

Reakcija na ustanovitev društva „Korotan“ s strani Nemcev se je pokazala takoj v dolgem na prvi strani objavljenem članku časopisa „Freie Stimme“, z naslovom: „Der Tanz geht los, den Brotkorb höher hängen“, v katerem so pretili članom „Korotana“ z gospodarskim in družbenim bojkotom. Na ta članek je društvo ostro in jedrnatno odgovorilo v „Miru“ dne 18. avgusta 1904 pod naslovom „Članom Korotana“.

*

Občni zbori so se vršili vsake počitnice in sicer menjaje v Rožu (Borovljah) ali v Podjuni. Ustanovni občni zbor je bil kot že rečeno v Velikovcu 1903,

Ob polju znamenje stoji ... (foto Marjan Pfeifer)

naslednja dva pa sta bila leta 1904 v Glinjah, leta 1905 na Fari pri Prevaljah. Na slednjem je bilo zelo veliko ljudstva zbranega in je na istem govoril Franc Mišič o narodni borbi koroških Slovencev. Občni zbor leta 1906 je bil v Borovljah v gostilni Petra Mišiča. Občni zbor leta 1907 na Trati pri Glinjah pa se je že vršil pod predsedstvom novega predsednika Rafka Petriča, poznejšega uradnika pri Okrožnem uradu za socialno zavarovanje v Ljubljani, ki je bil doma iz Leš pri Prevaljah. France Mišič je namreč bil predsednik vso dobo študija na univerzi do doseženega absolutorija. Nekaj časa je bil predsednik društva tudi Peter Močnik tedanji učitelj v Št. Petru na Vašinjah in poznejši šolski nadzornik v Mariboru.

Slovensko ferialno društvo „Korotan“ je bilo pozneje preosnovano v društvo slovenskih akademikov in učiteljev na Koroškem, tako, da so v njem sodelovali tudi slovenski učitelji, ki so imeli v okviru društva svoj šolski odbor. Namen tega odbora je bilo proučevanje šolska vprašanja z ozirom na tedanje obupne šolske razmere. Odbor se je redno posvetoval o tem, kako bi se dalo to in drugo izboljšati, pripravljal pa je tudi osnutek za reformo utrakvistične šole. V ta namen je zbiral gradivo in statistične podatke od posameznih šol na slovenskem in dvojezičnem ozemlju Koroške. Žal se je vso to dragoceno gradivo med prvo svetovno vojno porazgubilo. Danes bi nam lahko dobro služilo.

Kljub velikemu nasprotovanju, kateremu je bilo izpostavljeno slovensko učitelstvo v tedanjih časih — večje število jih je bilo prestavljenih v nemške kraje, drugi pa so bili zapostavljeni pri oddaji učiteljskih mest itd. — je število slovenskih učiteljev in učiteljic naraščalo od leta do leta, tako, da smo šteli ob začetku prve svetovne vojne okrog 50 članov učiteljev in učiteljic.

Prvi načelnik šolskega odbora društva „Korotan“ je bil Franc Aichholzer, tedanji učitelj v Maloščah, za njim pa Peter Močnik, tedaj učitelj v Št. Petru na Vašinjah. Od nekdanjih članov-učiteljev „Korotana“ jih je precejšno število vzela prva svetovna vojna, večina ostalih pa je po zgubljenem plebiscitu odšla v Jugoslavijo. In tako se je moralo začeti z reševanjem šolskega vprašanja zopet na novo.

Starodavni kozolec ob Zilji

(foto M. Pfeifer)

Spomini na beljaško omizje

Začetkom našega stoletja je službovalo pri Direkciji državnih železnic v Beljaku tudi nekaj slovenskih uradnikov. Ti so spoznali potrebo, da se je treba brigati za okoliško slovensko prebivalstvo in mu pomagati pri kulturnem delu. Saj med Slovenci v tistih časih razen narodnih duhovnikov ni bilo skoro nobene intelgence. Vse se je čudilo, če je kaka boljše oblečena lajiška oseba s kom govorila slovensko. Slovenec je bil kmet in župnikov pristaš, kdor je postal nemškutar, je veljal za „liberalca“.

Uradniki od železniške direkcije so ustanovili beljaško omizje, ki se je vsako sredo sestajalo v posebni sobi gostilne Brunnwirt pod mestno cerkvijo v Beljaku. K tem sestankom se niso shajali le redni člani omizja sami, ampak so znali k njim privabiti tudi Slovence iz okolice. Seveda jim je bilo treba nekaj nuditi. Za predsednika so izvolili profesorja na gimnaziji Jakoba Wanga, ki je poučeval poleg klasičnih jezikov tudi slovenščino. Bil je mož orjaške postave in močnega glasu, ki je vedno nosil njemu primerno palico v roki. Najagilnejši člani pa so bili Knajfelc, ki je bil tajnik, Lampreht, Hohmiller, Frole, Zobec, brata Podbregarja, Jakopec itd. Ustanovili so pevski zbor, ki ga je vodil Rožanc in so šli po slovenskih krajih, kjer se je posebno Hohmiller postavil s svojimi govori.

V Podravljah smo imeli majhen gledališki oder, s katerim smo hodili gostovati po vaseh in tamburaški zbor, kjer so se nam kaj radi pridružili člani beljaškega omizja. Tako smo enkrat šli na Dholico. Koť govornika sta nastopila Hohmiller in teolog Hanzl Šiler. Gostilničar, kjer se je prireditve vršila, nam je hotel postreči s klobasami, česar se pa nismo mogli poslužiti, ker smo zvedeli, da nas bodo nemčurji domu grede napadli. In res so metali kamenje za nami.

Člani beljaškega omizja so bili tudi posebno agilni člani podružnice Planinskega društva med njimi posebno Knafelj, ki ima za planinstvo velike zasluge. Podbregar, starejši, je hodil poučevati v Podravlje tamburaški zbor in tako izvežbal preproste kmete in kmečke fante, da so kmalu mogli pod organistom Rajhmanom samostojno nastopati.

Na sestanke v Beljak so hodili med drugimi župnik Gabron iz Skočidola, šolski upravitelj Eler od Zile, deželni in državni poslanec France Grafenauer, dekan Gregor Einspieler s Podkloštra in kmet Pajovec iz Ločila, pa tudi Špicar z Udmata. Nekoč so prišli pred vrata sobe, kjer se je vršil sestanek, neki zeleni izživači in hoteli delati nemir. Wang je zagrabil za palico in burno odprl vrata ter vprašal z mogočnim glasom: „Wo sind denn die Lausbuben?“ V tem hipu so zeleni junaki že zginili brez glasu in sledu.

Slovenski uradniki v Beljaku so imeli polno pravico, da so se izživiljali v narodnem čustvovanju, toda njihovi nemški predstojniki se niso mogli dokopati do misli, da bi se uradnik mogel in smel udeleževati v prosveti, ki je bila slovenska in ki je oni niso priznali in še celo smatrali za izdajalsko. Saj so železnice

služile ravno tako ponemčevanju, kakor vse, kar je izhajalo iz državne direktive. Najboljši dokaz so dejstva, od katerih navedemo samo eno: Na Spodnjem Koroškem, na čisto slovenskem ozemlju je na neki železniški postaji zahteval tamošnji župan vozovnico v slovenskem jeziku, blagajničarka ga je nahrulila in mu je ni dala. Ko je zahtevo ponovil, ga je izročila načelniku, ki ga je dal aretirati in odvesti kot izzivača v zapor. V takih okoliščinah ni bilo nič čudnega, da je delovanje slovenskih uradnikov v Beljaku pričelo višjim gospodom železniške direkcije presedali in da so s par izjemami te uradnike čez noč premestili k direkciji v Trst.

To se je zgodilo, če se ne motim, leta 1906. Edini, ki ga ni doletela ta usoda, je bil Frole, ki ni bil pri državni, temveč pri južni železnici. Pa tudi on je bil premeščen iz Beljaka nekam na Kras. S tem je bil konec Beljaškega omizja, ker je ostalo le še majhno število članov. Toda sledovi so ostali in spominjali Slovence, da se jim od vseh strani gode krivice. Jasno nam pove dr. M. Potočnik v svoji knjigi „Vojvodina Koroška“, ki ob koncu pravi: „Kako pa vpoštevata vlada slovenske pravice in koliko ji je do napredka koroških Slovencev, katerih pradedje so ustoličali tudi Habsburžane v slovenskem jeziku za svoje vodje, je l. 1906/7 pokazala z novim volinim redom za državni zbor. Po tem volinem redu ima ena tretjina prebivalcev — Slovencev samo enega poslanca, dve tretjini Nemcev pa devet poslancev ali zastopnikov v državnem zboru“. Danes nimajo koroški Slovenci nobenega poslanca, ne v državnem, ne v deželnem zboru.

Špicar J.

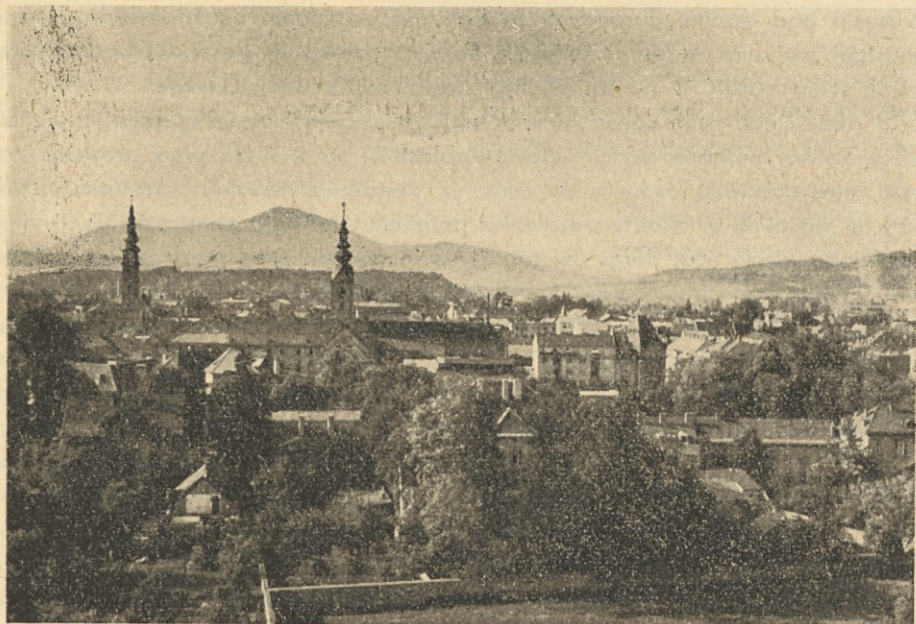
Dr. M.

Nekaj iz zgodovine Celovca

1. Nastanek Celovca in njegov razvoj, dokler ni postalo mesto

Če mislimo na Celovec in ko govorimo o Celovcu, navadno sploh ne vemo, da je prvi kraj s tem imenom stal drugod, kakor stoji današnji Celovec. V tem starem Celovcu govori darilna listina iz 12. stoletja, glasom katere je vojvoda Ulrik II. podaril opatu Udabniku iz cistercijanskega samostana v Vetrinju pravico pobiranja dohodkov od mute, ki je bila v latinščini označena z imenom „in foro Chlachenguurt“. V latinščini pomeni beseda „forum“ naselje trgovcev. Tržno naselje „in foro Chlachenguurt“ je stalo na obronku gore Goričice severno od sedanjega Celovca že mnogo prej, že v rimski dobi.

Glede nemškega imena tega prvotnega naselja so razni znanstveniki pričeli trditi, da je to prvo staro latinsko ime v nemškem jeziku pomenilo „die Furt der Klagen“, to se pravi „prehod tarnanja“ (menda čez Glino ali odtok Gline).

Celovec

(foto M. Pfeifer)

V tej zvezi so znanstveniki tudi trdili, da je slovensko ime Celovec enako staro in da je nastalo iz imena „Cvilovec“, to je kraj, kjer se je slišalo cviljenje. V teh časih je bilo Vrbsko jezero mnogo večje, kakor je sedaj in je njegovo močvirje na vzhodu segalo skoraj do obrobne hribovja celovške planote. Stare pravljice namreč pripovedujejo, da so v takih gostih močvirjih bivali veliki zmaji, ki so živeli od človeških žrtev, ki so v teh močvirjih izginile v njihovem žrelu. Po noči se je slišalo vzdihovanje in tarnanje duhov teh ljudi. Na te pravljice so torej opirali tako nemško kakor tudi slovensko ime starega Celovca.

Ta razlaga je seveda le pravljica in ne odgovarja ugotovitvam zgodovinarjev. Dognano je, da je vzhodno močvirje Vrbskega jezera segalo do Goričice in da je bil tam ob zgrajeni rimski cesti še vsaj deloma suh kraj — celina. Mogoče je v tej zvezi nastalo ime Celovec.

Ker je ležalo naselje z opisanimi imeni v bližini starih rimskih cest, sta prišla dva plemiča na misel, da bi se dalo lažje in boljše trgovati, če bi se bolj južno na trdnih tleh ustanovil nov kraj z istim imenom, ki bi ne bil le popolnoma na suhem, temveč bi imel tudi večje pogoje za svoj razvoj. Ta misel je padla v času, ko je na Koroškem vladal vojvoda Bernhard iz roda Spannheimerjev, ki je to zamisel podprl. Vsled tega se njega imenuje za ustanovitelja sedanjega mesta Celovec in ima na Starem trgu svoj spomenik.

Seveda so tudi druge okolnosti govorile za to, da je na sedanjem kraju nastala večja naselbina. Takratni Beljak, ki je bil večji in močnejši, je bil v rokah škofije Bamberg na Bavarskem. Tudi Št. Pavel v Labotski dolini in Veli-

kovec sta pod raznimi gospodarji že trgovala po znanih rimskih cestah. Ker so samostani, vojvode in drugi stremeli, da bi trgovsko in gospodarsko utrdili in razširili svojo oblast, je na isti podlagi nastal tudi sedanji Celovec.

V okoliščinah tistih časov je vsak oblastnik stremel za tem, da bi svoje bivališče kolikor mogoče utrdil. Celovski oblastniki so si svoje prvo bivališče postavili med današnjo cerkvijo sv. Duha in današnjim deželnim dvorcem (Landhaus) ter ga okoli in okoli zavarovali z potokom. Del tega potoka je tekel mimo današnjega gledališča, drugi del pa, ki se je odcepil pred mestom, pa je tekel proti sedanji kapucinski cerkvi in naprej po kolodvorski ulici. To bivališče ali grad in za njim zgrajena cerkev na mestu, kjer stoji današnja mestna župna cerkev z svojim visokim stolpom, sta bila začetek sedanjega, takrat predvsem obrtnikom in trgovcem namenjenega Celovca. Ta naselbina je kmalu dobila pravičnega trgovanja, njeni lastniki pa so jo pričeli naprej utrjevati.

Hiše okoli mestne cerkve so torej začetek Celovca, ki se je pozneje razširjal po Starem trgu. Na koncu sedanjega Starega trga so bila v obzidju mesta vdolana mogočna vrata v smeri Velikovca. Na jugu — v sedanji Kramergasse — so bila takoimenovana mesarska vrata. Sploh je imela vsaka cesta tega križišča svoja posebna vrata. Hiše v teh dveh ali treh ozkih ulicah so bile ena ob drugi, nizke in deloma lesene, kakor so pač hiše takrat postavljali. Prebivalci so se pečali s trgovino in obrtjo, poleg tega pa tudi še s kmetijstvom.

2. Celovec kot glavno mesto Koroške

Leta 1338 je dobil Celovec pravico, da se je imenoval mesto. Vendar je bilo takrat starejše mesto Št. Vid ob Glini glavno mesto Koroške. Prebivalci Celovca so v tem času že imeli pravico, da so si izvolili svoj dvanajstčlanski mestni svet, ki je iz svoje srede izvolil mestnega sodnika. Mestni sodnik in mestni svet sta upravljala mesto, istočasno pa sta bila prva sodnijska instanca. Njihove sklepe in odločitve so izvrševali mestni uradniki. Naloga le-teh je bilo zlasti nadzorovanje obrtnikov, posebno takih, ki so se pečali s hrano, kakor mesarji, peki, vinotoči in drugi. Ti uradniki so skrbeli, da so obrtniki in trgovci imeli prave mere in tehtnice, da niso preveč računali in da niso prodajali slabo in staro blago. Tako so takratni prebivalci Celovca zlasti poznali mogočnega mestnega pisarja in slugo sodnika, ki je z bobnom hodil od hiše do hiše in napovedoval ukaze mestnega sodnika.

Kdor se je hotel preseliti v mesto, je moral najprej dobiti potrebno dovoljenje. Ko je tega dobil in se preselil v mesto, je bival tam eno leto na preizkušnjo. Če eno leto proti njemu ni bilo posebne pritožbe, da ni nikogar ogoljufal, nikomur nič ukradel in nikogar oškodoval na telesu, je ostal potem lahko v mestu. Ščasoma je potem pridobil tudi meščansko volilno pravico. Pod takimi pogoji je razumljivo, da so številni grofovski podložniki in tlačani — kmetje in delavci — s podeželja pribežali v mesto. Meščani se jih niso branili, ker so jih

potrebovali za delo. Ti prej nesvobodni ubežniki so čez leto dni postali svobodni meščani in je tako nastal rek „mestni zrak osvobodi“.

Celovške hiše so bile v 14. in 15. stoletju majhne in stlačene v ozke ulice. Proti nevarnosti ognja so bile brez vsake zaščite. Vsled tega je tudi razumljivo, da je prvotno malo mestece ob požaru leta 1514 do tal pogorelo in da so s tem meščani popolnoma obubožali.

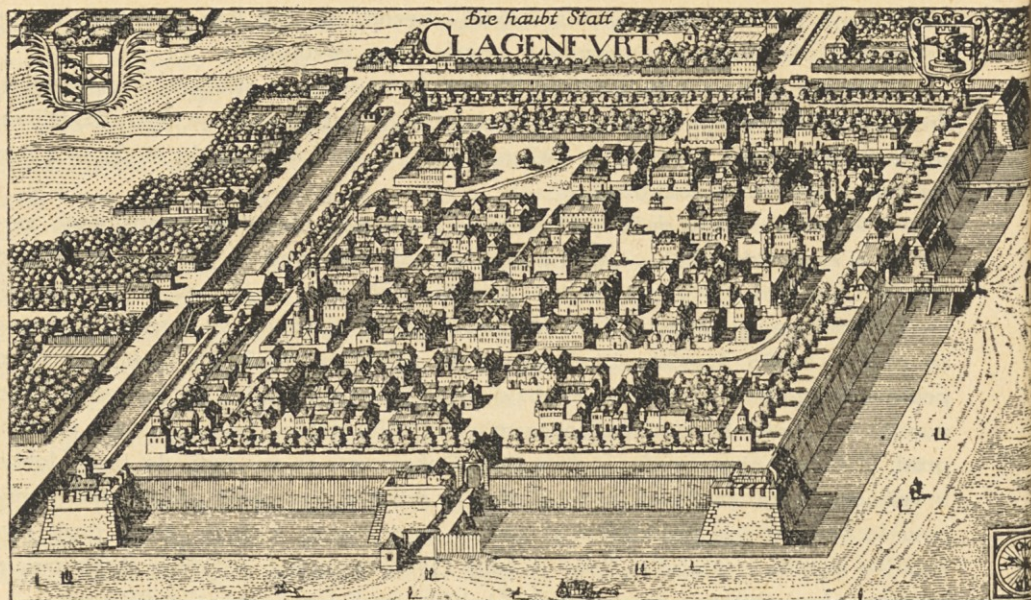
V tem času so se deželni stanovi — zastopniki plemstva, samostanov, cerkvene in cesarske oblasti — sprli s prejšnjim glavnim mestom Koroške, Št. Vidom ob Glini. V tem sporu so izkoristili ubožstvo celovških meščanov in se polastili mesta. Tedanjemu cesarju Maksimilijanu I. so predlagali, da napravi Celovec za glavno mesto Koroške. Istočasno so se obvezali, da bodo mesto na novo pozidali in ga obdali z močnim obzidjem in jarkom z vodo, da bo varno pred napadi od zunaj. Posebej pa so cesarju obljubili, da mu bodo v mestu sezidali grad, ki bo za njega vedno pripravljen. Dokazovali so mu tudi, da bodo lahko v večjem obsegu plačevali svoje davke in dajatve, kar se je cesarju Maksimilijanu I., ki je vedno potreboval denar — med drugim tudi za borbo proti Turkom — posebno dopadlo. Zato je leta 1518 res ugodil deželnim stanovom in so se meščani Celovca in zastopniki Št. Vida proti temu zastonj pritoževali.

Deželni stanovi so svojo obljubo izpolnili. Koncem 16. stoletja so mesto povečali na sedanji Novi trg ter ga popolnoma prezidali in obdali z močnimi utrdбами in zidovi, v katera so vzdali 4 vrata s stolpi. Mesto so poleg tega obdali še z globokim jarkom, v katerega so vodo napeljali po kanalu, ki so ga bili izkopali od Vrbskega jezera proti Celovcu. Za letno plačilo 2000 dukatov v zlatu, so dobili tudi pravico do kovanja srebrnih, pozneje pa celo zlatih tolarjev, velikih in malih. Na ta način se je Celovec povzpел v važno trgovsko središče v deželi. Zaradi svojih utrdb pa je v teku srednjeveških vojn postal tudi središče obrambe pred raznimi napadi. V teh vojnah pa je doživljal tudi razne stiske. V največji stiski v času tridesetletne vojne je bilo pomanjkanje živeža v mestu tako veliko, da so meščani vdrli iz mesta na okoliške kmetije humberške grofije in sodnije ter jih izropali do zadnjega.

Komaj 14 let po tej nadlogi iz leta 1622 pa je velik požar poškodoval polovico mesta. Tudi v tej zvezi so obubožani meščani ropali po okolici. Prav tako tudi kuga, ki je prišla v deželo leta 1680 in se 35 let pozneje ponovila, ni šla mimo Celovca. Tudi zaradi nje so Celovčani mnogo pretrpeli. Mestna vrata so bila noč in dan zaprta. Mrliče so metali v posebno kužno jamo, hiše z bolniki pa so zaznamovali. Razen duhovnika, hišnega zdravnika in pogrebcev njihovega praga nihče ni smel prestopiti.

Rov okoli mesta so sčasoma napolnili z vodo tako visoko, da so se meščani v njem kopali. Na vzhodnem delu mesta so se kopali plemiči. Za kopanje so plačevali 4 krajcarje, navadni meščani, ki so se kopali drugod, pa so plačevali le 2 krajcerja.

Do zastraženih vrat v obzidju se je moglo priti le preko mostu čez jarek.

Celovec v 17. stoletju

Posebno čudna so bila vrata proti vzhodu, tako imenovana Velikovška vrata. Skozi nje je mimo temačnega obzidja vodila široka obokana pot z trgovinami na levi in desni strani. Skozi ta prehod se je navadno valil prav gost dim, ki drugače ni imel nobenega izhoda.

Mrtvece so pokopali okoli mestne cerkve. V njenem zidovju so še danes vzdani kameniti spomeniki mestnih veljakov in plemenitašev, zamanj pa iščemo tam spomenike navadnih, tam pokopanih ljudi. Ulice in trgi so navadno dobili imena po rokodelskih in trgovskih poklicih. Tako so sčasoma nastala imena kakor n. pr. „Holzplatz“ na današnjem Benediktinskem trgu, ali „Mehlplatz“ na severni strani današnjega Novega trga, kjer so prodajali moko. Po ulicah pa so prebivali in trgovali mesarji, strojarji, peki, steklarji in drugi rokodelci, katerih danes ne poznamo več.

Rokodelci so bili združeni v bratovščinah ali cehih, ki so se prvotno zbirali pri slavnostih, pozneje pa so imeli svoje zelo stroge postave, vsled česar je težko kdo dobil samostojno rokodelsko pravico. Rokodelci so imeli precej urejene cene, njihovi pomočniki in delavci pa so sprejemali plačo po osebнем dogovoru. Delati so morali od zore do mraka ter čakati na dobroto mojstrove žene, da jim je prinesla hrano. Mestni sodnik je mel pravico do pobiranja „mute“ ali carine za vse blago, ki je prišlo v mesto iz juga ali kakor so takrat imenovali Rož — iz Rastala. V tem času je mestni sodnik imel tudi že pravico, da je sodil hudodelcem, ki so jih na sedanjem Trgu sadja (severno od Novega trga) obešali na višlice. Pozneje so jih obešali zunaj mesta, blizu sedanjega pokopališča v Trnji vasi.

3. Kako so Celovčani živeli skozi stoletja

Žito, moko, zaklane živali in meso, mast, jajca in druge dnevne potrebščine so Celovčani prej bolj kot sedaj dobivali iz svoje okolice, deloma po cesti, deloma po Vrbskem jezeru in kanalu, ki ga je vezal z mestom. Za časa kmečkih puntov ali pa spopadov in preprirov z okoliškimi grajščaki, v časih, ko so strašile kuga ali druge nalezljive bolezni po mestu in njihovi okolici, so dovozi blaga v mesto izostali. Celovčani so gladovali. Primanjkovati pa jim je pričelo tudi drugih potrebščin, zlasti takih, ki so kot surovine služile obrtnikom za njihove izdelke.

V mirnih časih je bilo življenje Celovčanov kar lepo. Mnogo so k blagostanju pripomogli lastniki raznih rudokopov in fužin v okolici, ki so imeli v Celovcu svoje bivališče ali pa so bili z meščani v gospodarskih zvezah. Tako je znano, da so bili v 16. stoletju med Porečami in Krivo Vrbo ter pri Hodišah in pri Majzlici manjši rudniki srebra. Poleg teh so bili v tem času v okolici še drugi rudokopi. Pri Hodišah in pod Jeko so kopali svinčeni sijajnik, svinčeni rudniki pa so bili pod Peco, pri Črni in v Lobniku pri Železni Kapli. V Rožu pa so bile ob večjih potokih fužine, posebno v bližini Borovelj, v Podljubelju, v Brodeh in na Bajtišah, pa tudi na Bistrici v Rožu. Od vseh teh obratov so imeli svojo korist tudi Celovčani, zlasti pa tamošnji plemiči.

Posebno živahni so bili v teh časih celovski sejmi, ki so bili navadno navezani na slavlje raznih svetnikov. Ob takih prilikah se je zbralo v mestu veliko ljudstva, ki se je razposajeno veselilo. Jedlo je, pilo in plesalo. Pa tudi raznovrstnih prireditev ob takih priložnostih ni manjkalo. Ko v Celovcu še ni bilo gledališča, so navadno na sedanjem Novem trgu postavili lesen oder, kjer so nastopali tuji in domači komedijanti. Ob takih sejmihi so v Celovec zlasti prihajali laški pevci in igralci in se predstavili z prizori iz življenja svetnikov, pa tudi iz življenja hudodelcev in morilcev.

Denar v tistih časih ni bil enoten. Že na Koroškem je bilo več mest in grajščin, ki so kovalale denar. Ker ni bil vsak denar enako vreden, je bilo v mestu zlasti za časa sejmov, precej menjalnic, ki so menjale razne vrste denarja. Precejšnjo vrednost so imeli takrat renski goldinarji (imenovani po nemški reki Rhein), vsled česar so jih Slovenci imenovali „rajniše“. Dober denar je bil tudi tolar, ki so ga kovali na Solnograškem. Vrednost cesarskega denarja pa je vedno nihala. Če je šlo cesarju dobro, je naraščala tudi vrednost njegovega denarja, če pa je prišel cesar v stisko, je padla tudi vrednost njegovega denarja.

Deželni stanovi in zastopniki države so imeli v Celovcu svojo vojsko. Le ta je v glavnem branila mesto pred napadi, nastopala pa je tudi v spopadih in prepirih z drugimi mesti in grajščinami. Ko so n. pr. Turki oblegali Celovec, je bila posadka pri šentvidskih vratih tako pogumna, da je napravila izpad proti Turkom. Ta pogum je plačala s svojim življenjem. O junaštvu te posadke še danes priča spominska plošča na hiši sedanje kavarne Lerch v Dunajski ulici (Wiennergasse).

V protestantski dobi je bila v celovski cerkvi sv. Duha stalna slovenska pridiga. Tu so tudi prodajali slovenske protestantske knjige Primoža Trubarja in njegovih pridigarjev. Slovenske protestantske molitvenike so pozneje uporabljali še katoliški duhovniki, dokler niso dobili tudi slovenskih katoliških nabožnih knjig. V 17. stoletju so na povelje cesarja morali vsi protestanti, ki niso hoteli prestopiti nazaj v katoliško cerkev, zapustiti Celovec ter prepustiti večji del svojega premoženja državi. Po tem povelju se je število prebivalstva mesta močno zmanjšalo.

Ko so razširili cesto čez Ljubelj, kar je omogočilo povečano trgovanje Koroške s Kranjsko in Trstom, se je Celovec zopet opomogel. Toda tudi to obdobje ni trajalo dolgo. Ko je vsled določb cesarice Marije Terezije oblast plemstva in deželnih stanov izginila v malho osrednje oblasti na Dunaju, se je življenje Celovčanov znova spremenilo na slabše. Namesto oblasti plemstva in deželnih stanov je Marija Terezija ustanovila okrožne urade (Kreisamt), ki so jim odvzeli precej oblasti. Cesar Jožef II., je kot znani nasprotnik bogatenja samostanov na račun milodarov, nabranih v cerkvi in potom prosjačenja nastali režim še ostreje izvajal. On je tudi odredil, da je bila Koroška upravno razdeljena. Več uradov se je moralo preseliti v Graz pod nadoblast tamošnjega okraja (gubernije), nekateri celovski uradi in južna pokrajina Koroške pa so padle pod oblast Ljubljane. Ta režim se je spremenil šele po smrti cesarja Jožefa II.

Napoleon in njegova vojska sta zasedla tudi Celovec. Od leta 1797 do leta 1813 so francoski vojaki vladali v Celovcu in stražili „Lindwurma“ na Novem trgu. Ta čas za prebivalstvo ni bil ravno prijeten, čeprav se je Napoleonu neka celovška lepotica baje posebno dopadla. Celovčani so morali francosko posadko prehranjevati in ji vrh tega plačevati še visoko odškodnino. Leta 1810 so spustili vse utrdbe v mestnem obzidju v zrak, vsled česar se je porušilo tudi mnogo bližnjih hiš. Celovec se je moral spet pokoriti upravni moči štajerskega mesta Graca, južni del Koroške pa je ponovno prišel pod upravo Ljubljane.

Vojne, verske in upravne homatije so bile vzrok, da se prebivalstvo Celovca ni tako večalo kakor v drugih mestih. Tudi po Napoleonovem padcu je Celovec pretrpel še mnogo težkih bolezni in stisk.

4. Celovec kot zibelka slovenske kulture in književnosti

Prve slovenske književne pojave v Celovcu za časa protestantizma smo na kratko omenili že v prejšnjem poglavju. Ti pojavi so bili začetek slovenske književne in kulturne dejavnosti v mestu in na Koroškem sploh. Kako je ta dejavnost pozneje rasla in se razvijala, bodi na kratko prikazano v naslednjem.

Že v 18. stoletju je predhodnik sedanjega knjižnega podjetja Kleinmayer na Starem trgu, Jan. Ferd. Kleinmayer tiskal slovenske knjige. Natisnil je drugo izdajo Megiserjevega nemško-latinsko-slovensko-italijanskega slovarja iz leta 1592. Leta 1758 je pri njem izšla tudi prva koroško-slovenska slovnica, ki je poudarjala važnost slovenščine. Drugič jo je natisnila omožena vdova Jan Ferd.

Kleinmayerja, Marija Perschmann, ki je takrat v imenu Kleinmayerjevih dedičev vodila tiskarno. Posvetilo tej izdaji, ki je namenjeno grofu A. Goessu in ki ga je podpisala gospa Perschmann, pravi, da se slovenski jezik razprostira dalje kot morda drugi, v večjem spoštovanju stoječi jeziki. Zdi se tudi, je v posvetilu nadalje rečeno, da je slovenski jezik na Koroškem ter v drugih mejnih in sosednih deželah plemenitnikom kot preprostim neobhodna potreba.

V Celovcu je v 18. stoletju živel tudi pisatelj Ožbold Gutschmann, ki leta 1777 ni spisal le slovnico slovenskega jezika, ki je bila potrebna za vse Slovence, temveč ki je tudi brez strahu poudarjal, da ima na Koroškem tudi slovenščina domovinsko pravico. Za vse Slovence važen pa je bil njegov nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar.

V začetku 19. stoletja sta se v Celovcu za pesnikom in slavistom Grundtnerjem pojavila slavni Urban Jarnik in Matija Schneider. Urban Jarnik ni bil le ljudski pesnik, temveč tudi eden med prvimi, ki so zbirali naše narodne pesmi in običaje. Bil je med prvimi Slovenci, ki so dopisovali v celovški list „Carinthia“ o šegah in navadah Ziljanov, o kralju Samu in o prvih slovenskih koroških voj-

Celovška ulica v 18. in 19. stoletju

vodih. On je tudi že takrat pod naslovom „Über Kärntens Germanisierung“ pisal o germanizaciji koroških Slovencev. Nemški list „Carinthia“ v Celovcu je takrat še brez sovražstva natisnil njegovo pesem „Na Slovence“ ki se je začela: „Zarja lepa se razliva čez slovenji Gorotan...“. Urban Jarnik je tudi prvi napisal in v Celovcu izdal strokovno knjigo iz sadjarstva „Sadjereja“.

Malo pozneje se je v slovenski kulturni dejavnosti v Celovcu pojavil prof. Matija Ahacelj, ki je v slovenščini poučeval kmete v vseh panogah kmetijstva. Leta 1833 pa je izdal pesmarico z naslovom „Pesmi, na Koroškem in Štajerskem znane“.

Iz te dobe bi mogli naštet tudi še druge kulturne delavce, ki so pripravljali tla za razvoj slovenskega naroda po revoluciji 1848. Ta revolucija je zopet spravila celotno Koroško pod glavno mesto Celovec. S tem pa se je v Celovcu kmalu pojavil poseben kulturni vpliv Slovencev. Med osebnostimi tega časa v Celovcu moramo posebej omeniti Antona Janežiča, Matijo Majerja in Andreja Einspielerja, ki so prave zvezde našega kulturnega in političnega življenja v Celovcu v 19. stoletju.

Anton Janežič je bil tako kot profesor celovške realke kakor tudi kot književnik in organizator eden najpomembnejših stvariteljev slovenske jezikovne kulture. Kot izdajatelja lista „Slovenska Bčela“ v Celovcu in kot podpornika lista „Slavija“ katoliških dijakov ter poznejšega lista „Šolski prijatelj“ in glasnika „Za šolo in dom“ je še danes vzor marljivega slovenskega učitelja, pisatelja in organizatorja. Matija Majer je leta 1848 komaj 4 dni po marčnem upor na Dunaju že javno postavil zahtevo po uvedbi slovenskih šol in po priznanju slovenščine kot uradnega jezika. Ko se je takrat na Koroškem prvič pojavila misel za veliko, tudi Avstrijo obsegajočo Nemčijo s parlamentom v nemškem Frankfurtu, je bil Majer prvi, ki je po vsej Koroški pričel borbo proti tej zamisli. V listu „Slovenija“ je takrat napisal: „Naj vsak narod svoje domače stvari sam uredi, eden v drugega opravilo pa naj se ne meša...“ Majer je pisal tudi slovenske šolske knjige s pozivom „ne zamešuj mi tujega jezika, pred vsem pa spoštuj svoj materni jezik“. Deloval pa je tudi v slovenski čitalnici v Celovcu.

Tretji v tej vrsti je bil neustrašni Andrej Einspieler. Že v času absolutizma je bil pobornik splošne volilne pravice in ustanovitelj slovenskih listov „Slovenija“, „Slovenec“ in „Mir“ v Celovcu. Poleg teh je ustanovil tudi nemške liste, potem katerih se je boril za naše narodne pravice. On je tudi dal zamisel ustanovitve Mohorjeve družbe. V pozivu za ustanovitev najdemo razen njegovega in imen Antona Janežiča in Matija Majerja še podpise učiteljev Somerja in Robide ter škofa Antona Martina Slomška. Med prvimi člani družbe pa najdemo tudi ime Janeza Leona, lastnika še danes obstoječe knjigarne v Celovcu.

Milijone slovenskih knjig je od leta 1851 Mohorjeva družba v Celovcu posredovala slovenskemu ljudstvu v vseh krajih sveta, posebno pa še Koroškim Slovincem. Tako je bil Celovec ne le glavno mesto Koroške, temveč hkrati zelo

pomembno kulturno središče, ne le za bližnjo slovensko okolico, temveč za slovenski svet sploh. Bil je v pravem pomenu besede zibelka slovenstva.

Nobenemu Slovincu se ni treba sramovati našega Celovca, še manj pa v njem odvijajoče se zgodovine našega jezika in naše kulture.

* * *

V tem kratkem spisu narisana obdobja razvoja Celovca in prikazani slovenski doprinos k njegovi kulturni tvornosti nam ob številnih slovenskih rodbinskih imenih jasno kaže, da se lahko ponasčamo s tem, da je slovenski del Koroške z slovensko okolico mesta samega, prispeval dobršen del k zgodovinski in novejši izgradnji našega glavnega mesta.

Spomin na Št. Pavel in Borovlje

Od leta 1892 do 1894 sem bil dijak na gimnaziji v Št. Pavlu v Labotski dolini na Koroškem. Za nas Slovence je bila slovenščina obvezen predmet, pa tudi nekateri nemški dijaki so obiskovali slovenske ure. Slovenščino je poučeval p. Sallerij Pirc, ki je bil doma iz Št. Jerneja na Dolenjskem. P. Pirc je bil obenem samostanski gospodar (Rentmeister).

Nekoč v zgodnji jeseni smo naredili izlet na „Johannisberg“, vzhodno od Št. Pavla proti Dravi. Gimnazijski ravnatelj p. Eberhart Katz, voditelj tega izleta, se je pri neki hribovski koči pogajal z dvema starejšima kmeticama za jerbas jabolk. Znano je, da je v Labotski dolini posebno lepo sadje. Kmetici sta se med seboj nekaj razgovarjali zaradi cene. Kar začujem, da govorita slovensko. Nagovoril sem jih in izmenjali smo nekaj besed. Ker so bili otroci v

Na Slovenskem
plesu 1960
je igral
Ljubljanski
JAZZ-
ansambel ...

bližini, sem tudi te ogovoril. Pa me prekine ena obeh kmetic: „Ti pa ne znajo več“. Če je bil v Št. Pavlu živinski sejem, se je slišalo še veliko slovenske govorice. Ob takih semanjih dneh so tudi v trgovinah in gostilnah slovensko postregli.

Večkrat sem obiskal soproga moje sestrične, ki je bil nadučitelj v Št. Juriju, eno uro hoda od Št. Pavla. Nekoč mi je pokazal graški časopis, v katerem je bil članek iz Št. Pavla, češ da je na gimnaziji preveč slovenskih dijakov, ki da so pridni, in če pojde tako naprej, je v nevarnosti nemški značaj zavoda.

Leta so minula postal sem deželni računski uradnik v Ljubljani in načelnik telovadnega društva „Ljubljanski sokol“. V tem svojstvu sem pomagal utrjevati

... in Avsenikov
kvintet

po deželi Sokolska društva. Nekoč me je tajnik Slovenske sokolske zveze, pokojni Kajzelj vprašal, če bi hotel hoditi podučevat telovadbo na Koroško, v Borovlje. Z veseljem sem to povabilo sprejel. Zmenjeno je bilo tako, da me bo počakal na postaji onstran Karavank v Svetni vasi, kjer se odcepi železnica v Borovlje, slovenski visokošolec Wieser. Tako se je tudi zgodilo. S tovarišem Wieserjem sva šla peš v Borovlje, kjer smo na nekem dvorišču takoj začeli z redovnimi in prostimi vajami.

Zbranih je bilo lepo število za telovadbo vnetih mladincev, s katerimi sem se tekom mesecev, ko sem vsake 14 dni v Borovlje prihajal, dobro seznanil, posebno z Borovnikom.

Naj omenim, da so me telovadci pri neki priliki, ko smo vadili redovno, prosili, naj spremenim povelje „Desno v bok!“ v „Pravo v bok!“ Tako poveljevanje imajo tudi Čehi.

Za menoj je prevzel vodstvo telovadbe neki voditelj iz Škofje Loke, po poklicu obrtnik in se tam naselil.

To je bilo leta 1908. — Torej pred dobrimi 50 leti.

Bojan Drenik

„Jes pojdam pa v Rute . . .”

(Molot:)

„Moj pveb je an holcar
pa sjeke drvé
prv vsačam ivérče
on žinje namé”.

Pa še malo više, sva dejala z Lukom. On ima namreč tam svoje delivo¹⁾ in pri Ilču skrito puško. Ni divji lovec, marveč ima puško skrito pred svojo čedno ženico, ki bdi nad njegovim kretanjem. Niti ne more biti njegova žena ljubosumna na Rutarjanke, ki jih ima navsezadnje na svoji strani, toda pohajkovanje, ki zapeljuje moške, ni nič kaj prida.

Lukova domačija stoji tik pod goro, iznad nje se prične gozd in gora. Nekaj časa skozi les navzgor se pride do zelene planice, ki se imenuje „V sjenah”. Gladka košenica, kakor bi jo težko mogel najti v dolini. Tu se opravlja šele v pravem poletju košnja, ker v osojni strani pod Rutami je letni čas že rutarski. Tudi Luk kot bližnji dolinec ima tu svoj travnik. On ga je med prvimi že posekal²⁾, bolj ga zanima danes delivo, ki se steguje pod samo Ilčevo skalo v strmejše pobočje Karavank. Delivo ni tako veliko, kakor so stari rutarjanski gozdovi, vendar on ni med tistimi, ki so kar mogoče posekali in spravili v denar, pa z njem zapravili. Podrast ima še streho iz katere bodo izsekane k letu dorastle smreke in jelke.

Iz temne goščave se privije strma globača do pod Ilčeve skale, ki jo na koncu tako obide, da se pogled odprto spušča v dolino. Na zavoju se odpre globoka grapa naravnost v osrčje gore. Redko bukovje še senči nekoliko razgled, sicer se pa zapleta nizko cafutovje³⁾ v strmino. Sončno julijsko popoldne tudi tukaj greje, vendar lahki spodnji veter, ki naznanja tu lepo vreme, prijetno razpihuje soparico. Rutarske hiše pod Karavankami so povečini samotne, vsaka ima svojo lastno pot, ki jo vreme in neurje oskrbuje, ne da bi bilo kaj skrbi in preglavic oblasti. Tudi Ilčeva hiša se nima glede tega pritožiti. Ko se bo odločila grajska veleposest, ki poseduje vse gozdove nad Rutarjani vzdolž vsega gorskega grebena, da poseka dorastli les, se bodo spomnili tudi poti in jo poravnali⁴⁾, sicer jo pa vsak, ki jo potrebuje, za silo popravi. Največ Ilčev najemnik, ki pravzaprav od nje živi. Ta pot mu je edina žila, po kateri si pripeljava na svojem vozičku vse, kar rabi za svoje gospodarstvo iz doline. Tonder, kakor je Ilčevem najemniku ime, se rad spušča s svojim voličkom v dolino, da ujame nekaj pokvarjenega nižinskega zraka, se večkrat opije in prepusti tedaj svojo

1) gozdna parcela

2) pokosil

3) nizko igličevje

4) popravili

usodo trezni živinici, ko se vrača proti domu. Seveda je med potom že večkrat zaspal in prespal noč, po sreči pa nikoli ni zdrknil čez strmino pod sopot.

Ko doseže pot iznad globoke grape primerno višino in se odpre pogled preko nje k sosednemu Trupeju, se ostro zaobrne v breg. Razmakne se Zelenica, ki se razširi v hribovito golico na obe strani. Lesa zapira pot v planino, ki je z žico ograjena. Pašni zvonci se slišijo, ne da bi bilo videti živine. Šele izza ovinka se popolnoma razgrne svet in v prisojnem zatišju se pokaže Ilčev dom. Goveda se raztresena po brdu pasejo, izven žične ograje je nekaj njiv in še nedozorelih posevkov.

Pri hiši se že oglasi oster pasji lajež, ta bi utegnil nam veljati. Saj naokoli nikjer ni živega bitja razen govede, ki se mirno pase in mušic, ki se igrajo v

(foto M. Pfeifer)

Na vaškem trgu
v Drevljah ...

pogled v Gorje

sončnem zatišju. Da je nas pes opazil, pokaže njegovo lajanje, ki postaja uporabnejše, čim se bližamo k robiču samemu, na katerem stoji hiša. Na klic se pasja mrcina samo toliko odmakne, da bi došleke obšla in od druge strani napadla. Toda zdajci se začuje iz hiše močan moški glas, ki psa ukroti. Istočasno stopi na prag hiše moški, se ogleduje po robiču nizdol in ko ugotovi, da prihajata neka domačina, strogo zavrne žival, ki se povleče mimo ogla hiše k zadnji strani hleva.

— Pa si le doma; mislil sem, da te ni, ker je pes tako siten, — pozdravi Luk. Domačin nas sprejme brez odzdrava in šele čez čas želi dober dan. Zanimaja ga, če smo kaj ure prinesli. Potem vodi skozi temno vežo v veliko izbo, ki služi očitno za dnevno prebivališče. Vse, s čimer je opremljena ta kamra, kaže na prvi pogled na potrebe dnevnega dela.

— Z gamsi ne bo nič, so graščinski gor, — je pomenljivo pomenil Luku. V to je velel sesti za hrastovo mizo pri oknu, on sam pa je sedel za mehči ob strani pri notranji steni.

Luk ni hotel preslišati domačinovo ugotovitev, čeprav je vedel, da je to le opravičilo, ki ni veljalo njemu.

— Bo vsaj puška nesmetna! — je rekel kakor brez pomena.

Domačin Tonder je previdno molčal in naju oba vsakega za sebe pogledal, ne da bi vprašati hotel, čemu da pridemo danes. V resnici ne zaradi njega, niti zaradi puške, niti ne zaradi vremena. Zato je rekel Luk:

— Lep dan danes. Z živino je v redu? — Niti zato nismo prišli.

Prvi pozdrav je bil končan. Tonder vzame iz stenske omarice steklenko žganja in jo postavi pred naju. Iz nje natoči v kozarček, iz katerega pijemo zapored.

Tonder je bil kaj zanimiva prikazen. Bil je velike postave. Leta in hribovska hoja so ga bile malce upognile; v kolenih je bil nekoliko klecav. V kretnjah je bil bolj počasen, toda odločno odmerjen, kakor da bi vsak gibljaj najprej premislil, a potem urneje izvedel. Na prvi pogled je padlo v oči njegovo visoko čelo, ki so ga le malo zakrivali sivi lasje. Imel je raven visok nos in košate brke, široko zavihane čez lica. Obraza je bil podolgovatega, s tako lepimi in pravilnimi črtami, da bi ga mogel smatrati prej za kakega plemiškega potomca kot za robatega gorjanca. To so poudarjale zlasti še njegove oči, ki so bile uporne, ukazajoče, a so vendar očitovale globino in občutje. V besedah je bil premišljen, ni bil preveč zgovoren, njegov nizki glas je bil jedernat. Prijetno ga je bilo poslušati, če bi se mu le razvezala beseda.

Dotlej ga še nisem poznal.

— Ti si Honza! — me je končno ogovoril, ko mu je Luk povedal kdo sem jaz. Prikimal sem in molčal, pa ga opazoval. Zanimal me je.

— S tvojim očetom sva marsikatero ... pa on je bil pameten. On je ostal doli. Če bi bil jaz tako naredil — zatopil se je premišljajoč v spomine — lepo službo bi bil imel in sedaj bi užival penzijo —.

— Kaj pa tvoje zdrahe, Tonder? — vpraša porogljivo Luk.

— Zdrahe? —

— Marsikatero si izzval. Saj menda nisi bil preveč pohleven, ko si bil mlad. Pa kaj drugega kot zaradi deklet. —

— Res, nobenega se nisem ustrašil. Da bi bil pa zaradi dečel halodre uganjal, tega pa že ne. Hude krvi sem bil res, pa ne zavol njih. —

— Rekli so, da si se pred žandarji skril v Rute. — Očividno je hotel Luk ga spraviti k marnjam.

— Kaj neki! — se Tonder gromko zareži in raztogoti. — To so neumne marnje. Nisem se skril! Kaj mi je bilo par dni čičati⁵⁾. — Da sem ostal tam doli,

5) sedeti v zaporu

bolje bi mi bilo. Imel sem službo, dobro sem bil gor vzet, zaslužil sem in pogajal. Pa bi bil sedaj penzion. — Tonder se prekine in zamisli, potem spet začne kakor od spomina.

— V Rute pa sem šel zaradi ene babe, res. Le ona edina me je potegnila, nobena druga. Da, da, zavol ene babe — ene babe — venomer poudarja z močnim glasom. Zataplja se v spomin, ter strmi zamisljeno v nas. — Zavol babe!

— Za njo sem šel v Rute. Kaj vem, kako me je zvleklo za njo. — Bil sem mlad in morda, ker me je tako rada imela. Pustil sem delo in službo in šel za njo. Bil sem slep za vse. Noč in dan mi je stala pred očmi, neznansko sem hrepenel za njo, svet mi je bil pust in prazen brez nje. V gori sem se udingal za holcarja in se oženil z njo. Začela sva v gostjah pri njenih ljudeh živeti. Ja, rada sva se imela, n'koli si nisva bila navzkriž. Ona je delala pri domačih v Rutah jaz pa v gmajni pod Jeko. Saj se mora človek za vso srečo pokoriti. Prav gotovo bi še danes šel za njo... niso trajale dolgo tiste dni, ne dolgo...

Zopet se zamisli, glas mu je z vzdihom zamrl. Pristopi k mizi in zopet natoči žganja nama in sebi.

— Zgodaj ti je umrla — ga zbudi Luk.

— Skoro zamudil bi jo bil. Pri žetvi so bile ženske. Vroč dan, ki je prinesel hudo uro. Ni se imela kam zateči pred ploho in hladnim viharjem. Do kože premočena je vztrajala na zadnjem cipu njive. Ko je prišla domov jo je že kuhalo. Legla je in čez dva dni jo je pobralo. Komaj da sem jo dobil pri življenju. Vsak dan jo v'dim v njenih zadnjih urah. Preden je umrla... Kaj bi dal, kaj izpolnil! — Vse je bilo zastonj. Usoda je bila, to vem sedaj. Tedaj nisem hotel razumeti. In ona je hotela še živeti, tako polna hrepenenja po življenju je ugasnila. Umrla je in zdaj leži tam na rutarskem britofu..."

Tišna je bila v izbi. Le muhe so igrale na oknih.

— Zaradi nje sem vse pustil, — komaj slišno povzame. — Da, kako ne bi bil, ko je bila to ona. —

Tonder vstane, odpre stensko omarico in šara med papirji. Odbere list — vid š — pravi in pokaže že zbledelo in na oglih oguljeno sliko — to je bila ona. To je še ostalo od nje. — Kaj ni bila lepa? — prepričuje. V očeh mu igra solza.

Sl ka je bila res že motna toda moglo se je spoznati, da je morala biti ženska v resnici lepa. Tondru vidno ugaja naše zan'nanje. Saj se ni zastonj govorilo o nji po dolini, je imel pripomniti Luk, ki bi jo bil moral poznati vsaj od daleč.

— Seveda je bila lepa. Pa kaj lepa, to se ne more reči samo lepa in mlada. Zaradi same lepote žensk ne delamo neumnosti... Nekdo je prišel naglih korakov čez dvorišče, otovorjen s košem preko pleč. Prihajajočemu se ni videlo v obraz, toda velik slamnik na glavi je bil od ženske. Vežena vrata so se odprla, koš je zaropotal po tleh in že so se odprle izbéne duri. Na pragu je ob-

stalo dekle in v zadregi se ozrlo po gosteh, ki jih oslepljena od zunanjega sonca ne spozna v poltemni sobi. Ko spozna Luka, se ojunači in pozdravi.

Odkod to mlado bitje. Polno življenja in sonca v tej samotni domačiji?

Ho Nani! — jo pokliče Luk — na te sem mislil. Pri žetvi smo spodaj, pa rabimo vezalke. Ali boš prišla? —

Ko me še začudi njena prikazen, sta že v pogovoru. Ona je vstopila, odložila široki klobuk in se z Lukom pomenila. Toda oče je tu in treba je biti oprezen, kaj bo on rekel. Noče z besedo na dan dokler oče ne poreče: pa pojdi!

Luk se je s šalitvijo razume in v njo vplete Tondra; tako se končno sklene, da pride vezat snopje.

Na prvi pogled je njena podobnost z materjo na sliki očitna. Tonder je nekoliko v zadregi. Zamolčal jo je.

— To je njena, moja hči — reče kakor da bi se hotel opravičiti. Seveda je bila to njena hči. Živa njena podoba. Takšna je morala biti tedaj — njena polna lica razgreta od sonca in mladosti. Kakor da je sama prešerna radost dahnila v temno izbo in napolnila prostor z vonjem planinskih travnikov. Okoli nje seozračje razgiba. Z nasmehom v licu pa ne more zakriti svoje zadrege. Pramen rujavih las si je privila v čelo, igrivo, skoro koketno, ki daje obrvim in očem poudarka. Saj ona še ne ve, da imajo njeni pogledi poseben čar in moč ki jo nezavedno njena narav očituje. Oče naroči hčeri prinesiti mavžno⁶⁾, kar ona

(foto Marjan Pfeifer)

Idila z Jepo v ozadju

skokoma naredi. Prinese slanino iz kamre, iz mehči vzame hlebec kruha in vse položi s plednji pred nas. Navrh še steče ven na vrt, obere v naglici v predpasnik češenj, ki tu šele sedaj zorijo, ter jih postavi v skledi na mizo. Potem zopet izgine in njen zvonki glas odmeva po pustih hiši, ko si s prijetnim glasom popeva.

— Bila je še otrok — povzame Tonder in pripoveduje dalje — Kaj sem mogel storiti z njo po ženini smrti. Pustil sem jo na reji pri domačih. A mene ni

⁶⁾ malico, malo južno

strpelo tam. Nerač sem se vračal k njim. Potem sem še holcanje pustil. Šel bi bil zopet v dolino, služiti boljši kruh. Toda bil sem že starejši, tuje mi je bilo postalo doli. Zaslužek me tudi ni mikal več. Tu sem bil doma. Za šale in za družbo nisem bil na volji. Najlepši čas je bil za mene mimo. Tisti, ki so me od prej poznali, so me izzivali na pretep. Nekolikokrat sem se res dal izzvati in pošteno sem pometal po tabernah in žegnanjih. Ko sem pa spoznal, da hočejo purši samo sebi zabavo delati s tem, sem pljunil pred nje in sebe in vse k hudiču poslal. Vrnil sem se. Tu pri Ilču se je hiša izpraznila, ko so posest staremu gospodarju prodali. Stari Jok pastir je sam ostal v nji. Vzel sem jo v najem, vzel še hčer k sebi in začel z govedi, ki jih spejemam od kmetov na letno pašo. Pa še malo sadja in njivic. Zdaj sem star, čas mi ni vzel tega, kar sem živel. Eno skrb še imam ...

Seveda njegova hči Nani. To se mu je bralo z obraza.

— Eno skrb imam res — je nadaljeval, ne da bi sploh hčere omenil. — Ta naša samota ji ni všeč. Ona je mlada in kaj šele bo. V vasi se ji hodi. Drugo življenje jo vleče. Če bi bilo zaradi dela in zaslužka, nič ne bi rekel, zdi se mi, da ji je dolgočasno tu v Rutah. Pa še ta, sosedov, Trupejev sin, ki nekaj študira v šolah, jo speljava. Ona je še otroška. Trupejev, no nič ne rečem, dečko je od fare, ni da bi mu kaj oporekal. On je tudi Rutarjan, prosta duša, nič se ne dela drugega. Takšnega seveda kakršen je, pa prave besede je, da mu človek ne more biti sovražen. Usekal bi ga najrajši, kadar stopi pred mene in mi reče: Oče dečvo vam bom speljal! Taka predrznost, a kaj hočem, ko vem, da ne misli slabo. Ta negodé, sam še zelenec. Ampak, če se v šolah tega uče. Kdo bo koga speljal, ko je v nji materina kri. Prav gotovo. Kako bi ne imel z njo skrbi.

Prav gotovo.

Po premolku je zasukal Luk v drug pogovor. Tondru je bilo prav. Saj človek se ima vedno o čem pomeniti. Saj kmetu je zmirom kaj koristno, četudi se za kratek čas meni.

Pozno sonce je že stalo nad ziljsko stranjo, ko krenemo v dolino. Sence dreves so rasle okoli Ilčevine. Okoli hleva coklja pastir Jok, ki mu Tonder, nas spremlja, daje navodila s praga. Izza roba priteče Nani za govedom. Domači pes skače okoli nje, ne da bi se kaj zmenil za nas.

Vse je bilo jasno okoli nas, vse jasno okoli nje, le v nji je bila usoda nerazvita.

„Srečno!“ nam je zaklicala v slovo, pridržujoč dlan ob usta.

„V torek jutro pridi!“ — ji veli Luk s pozdravom.

L. Majnik

Duma o gorskem kmetu

Valentin Polanšek

Slovensko okolje pod silnim Obirjem
pokrivajo danes potrti gozdovi,
nekdaj pa so črede tam šle za pastirjem
in njive so bile še svetli robovi.

Prijazne kmetije so zrle z višave:
Režovnik, Kežlak sta na gričih osojnih
še čula vzpodbudne domače pozdrave
Videvnika, Smolnika, kmetov prisojnih.

Domov nad deset je tod enkrat še bilo,
živelo v teh hišah ljudi pa je mnogo;
prostora, pomoči povsod je dobilo
življenje bolano in staro, ubogo.

Oh, danes tam vlada le gozdna tišina,
ljudi bivališč teh zastira pozaba.
Zdaj v tujčevih rokah je vsa ta višina,
to pride, če rodna ljubezen je slaba.

Dokler zadovoljnost doma gospodari,
prihaja iz skromnosti mir in vsa sreča,
a kadar brezbržnost kmetijo krmari,
propast se tam vgnezdi, nesreča moreča.

Naprednost današnja nas večkrat omami,
olajša res delo, oslajša življenje,
nevarno pa slast po udobnosti drami,
postaja s tem mera denar za trpljenje.

Le narod, v katerem še krepko utripa
kri kmečka in pesem domača odmeva,
bodočnost zagleda iz vsakega hipa,
od kmečkih le žuljev mu upanje seva.

Z Obirja žalobni glasovi ječijo,
rojaku še kličejo: Tukaj ostani!
V tujini mehkužni vsi se zgubijo!
Zvestoba le rodna doma se ohrani!

Hitijo ti klici do gospe naj Svete,
naselja poslušajo vsa naj ob Dravi,
naj čujejo zvezde nad nami neštete,
kar kmečka jim duša še pravi:

Pastirji in kmetje v koroški deželi
pri čredi in delu, v trpljenju veseli
že davno slovensko so pesem si peli,
s sosedom in tujcem so složno živeli!

Kaucele

Kaucele je bil kajžar v mali vasici Loče. Njegova kajža je stala sicer sredi vasi, vendar na najslabšem mestu. V njeno neposredno bližino se je stekala gnojnica od dveh kmečkih dvorišč in odkar si je kmet Anžman napeljal pred svoj hlev lasten vodovod, je postajal prostor ob Kaucovi kajži vsako leto bolj močvirsen. Iz vodovoda je namreč stalno, noč in dan tekla voda v veliko korito za napajanje živine in preko nje po tleh nekaj časa po kanalu, od sosedove meje naprej pa po odprtem jarku. Ker ta jarek nihče ni čistil, je kmalu docela zarasel z visoko travo in grdim plevelom. V njem so se sčasoma naselile žabe, ki so ob toplih večerih regljale pozno v noč.

Kaucele se ni brigal za grdo okolico svojega doma, še manj pa za žabje regljanje. Bil je že nekoliko naglušen, pa tudi dosti drugih skrbi in težav je imel. Žena mu je že dolga leta bolehalo. Zadnje mesece sploh ni mogla več vstajati. Sprva je še parkrat šel k zdravniku ter ji prinesel zdravila, ki so stala precej denarja, pomagala pa niso nič.

Otrok nista imela in Kaucele je moral vsa dela opravljati sam. V hlevu, ki je zavzemal polovico kajže, sta imela kravo in kozo, da je bilo vsaj mleka doma. Tri male njivice, ki sta jih imela, so bile vsaka na drugem kraju, od doma precej oddaljene. Na njih sta vsako leto pridelala nekaj koruze, ječmena in krompirja. Krompir, koruzni žganci in mleko so bili namreč glavna hrana revnih ljudi v teh krajih. Krmo za kravo so dajali bregovi ob njivah in močvirnatih travniki, koza, ki se je poleti pasla, pa se je morala zadovoljiti s „faži“, to je z listjem, ki sta ga z vejicami vred oklestila z jesenovega in bukovega drevja, povezala v snopom podobne veze in v senci posušila. Koza je pozimi obirala listje, obrani „faž“ pa je služil za podkurjenje v peči. Krmo, poljske pridelke in celo gnoj je Kaucele zvozil sam s „kurtovcem“, kakor tam imenujejo ročne vozičke na dveh kolesih. Drugod jim pravijo tudi gare.

V obleki, obšiti z najrazličnejšimi krpami, na glavi od dežja izpran klobuk, za katerim je bilo zataknjeno pero jastreba in s kratko, navadno „mrzlo“ pipo v ustih, s kocinasto brado in nekdanjimi rdečkastimi, sedaj že osivelimi brki, ki so vedno silili v usta, vprežen v „kurtovc“ je bil Kaucele — tedaj blizu 60 let star — skoraj dnevno na cesti. Vedno je nekaj vozil, čeprav tudi samo par suhih vej iz grmovja za drva. Le pozimi je „kurtovc“ počival na skednju, Kaucele pa ga je zamenjal z vlečnimi sanmi.

Možu se navadno nikamor ni mudilo in prav rad je, vprežen v svoj „kurtovc“, katerega je vlekel in nikoli tiščal, obstal in se z vsakomur rad pogovarjal. Še celo kadar le bil sam, je večkrat glasno mislil. Bil je dobričina, četudi neko-

liko skromnega razuma. Njegovo največje veselje je bilo, če je ob dani priliki lahko oblekel uniformo prostovoljne gasilske čete, katere član je bil že dolga leta in tudi pri požarih eden najpožrtvovalnejših gasilcev.

Na poti v Grubišče, kakor tam imenujejo nekaj njivic (morda je bilo tu predavnimi časi po kaki vojni grobišče), ki so potisnjeni med državni gozd, se je Kaucele tokrat ustavil s „kurtovcem“ in glasno rentočil na svojo pipo, ker mu najbrž ni „vlekla“. Pri tem ga je dohitel gimnazijec Urh, ki se je nahajal doma na počitnicah.

„Dober dan Kaucele! Kam le pelješ kar tri kose?“ ga vpraša Urh.

„A, bog daj, Urh! Si prišel malo k materi? Kako dolgo pa ostaneš? Imaš ferije?“ je prijazno spraševal Kaucele.

„Kje imaš še dva kosca, sem vprašal, ker pelješ tri kose na „kurtovcu?“

„A, nič nimam koscev, sem za vse delo sam“ mu je zopet z nasmehom razlagal Kaucele. „Imam le različno košnjo in zato tri kose. Tale najožja, ki je že stara, je za med krtinami. Teh je letos toliko, ker je bilo hroščevo leto. S tole kratko kosim mejo med njivami in ona nova, katero sem šele letos kupil pri oslu za 1 goldinar 30, je za bregove.“ V bližnje mestecu Šmohorju je bil trgovec z imenom Essl in domačini so enostavno rekli, da so kupovali „pri oslu“.

Medpotoma se je Kaucele kmalu zopet ustavil in s svojimi malimi bistrimi očmi gledal v „Štrižabco“, kakor tam imenujejo močvirje, ki se razprostira od Preseškega ali Pazariškega jezera tja na vzhod proti toku Zilje in tik do železniške postaje Goriče — Borlje.

„Gledaš če se kaj ribe štrihajo?“ je vprašal Urh.

„Ah, nič ne gledam ribe“, se je branil Kaucele, „sem le gledal, ali je voda že kaj popustila. Na svoji senožeti bi rad vsaj malo sena nakosil, predno pride zopet dež in morda povodenj. Sedaj, ko so na oni strani v Suhi tisti rudnik odprli in so prišli na vodo, teče velik potok iz rova, nam bo tam itak voda vse uničila, ker nima odtoka. Inženirji so bli tu in so merili in velike komisije so prihajale in vse to pregledovale, pa je pravil Mežnarč, tisti ki je pomagal pri merjenju, da so rekli, da voda zato ne more odtekat, ker je struga Zilje že višja, kakor površina Štrižabce. Tako, vidiš, bomo še to zgubili, kar imamo, da še tistega kislega sena ne bo več, ki je do sedaj raslo v Štrižabci. Neki advokat je bil spomladi tu iz Beljaka in je ljudi nagovarjal, naj tožijo rudnik za odškodnino, ali kdo bo tožil rudnik, ko so lastniki grof in drugi bogataši. Ti bi že tako procesirali, da bi vboga gmajna zgubila in bi nam advokati in notarji za stroške procesov vzeli še zadnjo kravco iz hleva.“

Gotovo bi možakar še naprej modroval in se jezil na rudnik in advokate, da ga ni Urh prekinil z novim vprašanjem:

„Kaj pa, trmat nič ne hodiš več?“ Vedel je, da bo s tem sprožil zopet precej dolgo, njemu itak že znano pripovedovanje.

„Ja, Urh! To so še bili časi, ko sem bil še Kauc in ne Kaucele. Ti si študiran in že veliko veš, toda tudi jaz vedno kaj berem ob nedeljah in sem že več kot

dvajset let član Mohorjeve družbe, da tudi razumem pisмено slovenščino. Beseda Kauc je nastala iz besede tkavc, tkalec, to je tisti, ki dela platno. Tkavc so bili moj rajni oče, bog jim daj dobro, in pri njih sem se izučil te obrti. Imam še očetove statve, le greben sem pustil narediti nov. Ja, to je bil enkrat dober poklic. Tedaj so še skoraj pri vsaki hiši pridelovali lan. Jeseni so ga spravili in položili po travi, da so postala stebila krhka, nato pa so lan ob suhem vremenu pobrali in začetkom zime so imeli terice, kar ena hiša za drugo, ker so šle ženske vedno ena drugi pomagat. Terice so tamle v „pajštobi“ (lesena kočica z poglobljenim odprtim ognjiščem za sušenje lanu, postavljena radi nevarnosti požara precej daleč od hiš) z lesenimi trlcami trle lan. Mi fantje pa smo hodili po noči tericam nagajat. Enkrat so me vjele, tri so me držale in tista Kovačeva Lojza, ki je sedaj tudi že mrtva, me je nagačila s tistim pezdirjem, ki grize in pika, da ni za zdržati. Za vrat in celo v hlače mi je nagačila polne pesti pezdirja, da sem se komaj zvlekel do bližnjega grmovja in se tam za silo očistil. Ob zimskih večerih so žene in dekleta pridno predle, pri čemer pa niso bile tako hude, kakor prej terice. Prav rade so imele, če smo prišli malo v vas, da smo jim s pogovorom in šalami preganjali spanec.”

Kakor navadno vsak starejši človek rad pripoveduje od prijetnih časov in dogodkov, je tudi naš Kaucele pri vsaki priliki rad s pripovedovanjem obujal

Lepi doživljaji s tericami so že stvar preteklosti

spomine na čase, ko je še stalno zahajal h kmetom „trmat“, ker se mu je pač takrat najbolj godilo. Zato je Kaucele kar nadaljeval svoje pripovedovanje:

„Ja Urh, to bi ti moral videti! Ob nedeljah po maši, so me kmetje že čakali pred cerkvijo, da bi se z menoj pogovorili, kdaj pridem trmat. Po statve so potem prihajali z vozom ali, če je bil že sneg, z vprežnimi sanmi. Ko sem prišel, je že bil v največji sobi pripravljen prostor za statve, potem sem najprej snoval, to se pravi navijal, kar je pri trmanju največja umetnost. Nato pa se je začelo od jutra do večera tisto enakomerno „š-c, trm-trm, š-c, trm-trm“, to je s šico od desne na levo in z grebenom dvakrat potolči podko k osnovi, nato zopet s šico od leve na desno „š-c, trm-trm“. Zato se tako tkanje pri nas imenuje „trmanje“. — Ja Urh, to so bili časi! Kako so mi gospodinje dobro stregle, same najboljše jedi so kuhale, ker nobena ni hotela, da bi rekel, da pri sosedu boljše kuhajo. Zvečer pa mi je še vsaka dala kaj seboj za mojo staro, da je imela naslednji dan jesti. Sem pa tudi delal platno, kakor noben drugi, celo gmajno sem imel sam, tistega tkalca iz Gorič niso marali, ker je preveč žganja pil in potem včasili cel štuk platna pokvaril. Sicer imam tudi jaz rad glažek žganja, ker človeka zopet malo poživi, vendar pri trmanju moraš vedno vedeti, kaj delaš. Večkrat so me proti večeru roke že tako bolele, da sem dislil, da moram nehati, pa me je glažek žganja zopet pokrepčal in sem vedno delal še pozno v noč. — Ja, vidiš Urh, tako je bilo. Danes pa ni nič več. Nihče ne nosi več platnenih srajc ali celo rasastih hlač, za postelje jim je domače platno pregrobo, cajgaste cunjne si kupujejo, najraje bi kar vse svileni imeli, drži pa vse skupaj nič, kar tovarne delajo. In Kauc je ob svoj kruh in živi dan za dnevom skoraj samo od polente in krompirja.”

Vzdihnil je in iztrkal na kolesu „kurtovca“ pepel iz pipe. Smilil se je Urhu in do bi ga spravil na druge misli, ga je vprašal:

„Kaj pa ribe, ali nič ne hodiš več v Štrižabco ribarit?”

Kot bi ga nekaj pičilo, se je Kaucele vzravnaval in bistro pogledal tja proti močvirju, saj je bil ribolov že od nekdanj njegova strast. Kakor so pri lovu divji lovci, tako je bil on ribič. Brez vsakega dovoljenja in na prepovedan način je izvajal ta „šport“, s čemer se je še pred nekaj leti vedno oskrbel z mesom. Imel je malim vilam podobno napravo ali orožje, s kakršnim baje na morju še tu in tam lovijo ribe. Ta naprava je imela osem rogllov, od katerih je imel vsak konico v obliki sidra, tako da ti roglji, če so se zapičili v ribo niso popustili in jih je bilo treba potem s silo iztrgati. Zaradi osmih rogllov se je ta naprava imenovala „osmi“. Te osmi so bile natakne na okoli tri metre dolgo palico, tako da je ribič z njimi lahko sunil v ribo, lahko pa jih je tudi na malo razdaljo zagnal v smer, kjer je videl ali domneval večjo ribo. Najuspešnejše je bil ta lov ob času, ko se ribe drstijo ali kakor tam pravijo štrihajo. Tedaj gredo ribe v plitvejšo vodo, kar po več skupaj na eno mesto in so mnogo manj previdne kakor sicer. Lov z osmi pa je bil že tedaj dokaj časa strogo prepovedan, delo-

ma zaradi zaščite proti trpinčenju živali, posebno pa še v času, ko imajo ribe lovopust, ko se štrihajo. Ob takem času se že od daleč vidi, kako pluskajo v vodi.

„Ja, Urh, ko bi ne bilo žandarjev, bi bil Kaucele že še dober ribič. Imam dobre oči in sigurno roko. Pa kaj, ko sem še letos o Binkoštih komaj ušel kazni. Žandarji tudi prav dobro vedo, kedaj se ribe štrihajo in tedaj tudi žandarji stalno štrihajo okoli jezera in Štrižabce. Že večkrat sem si obljuboval, da ne grem več in ne primem več osmi v roke. Ali, ko vidim kako tamle proti jezeru, nedaleč od meje moje senožeti pluska in kako se bliskajo beli trebuh rib iz vode, ko se ena čez drugo prekucvajo, kar trepečem.”

„Ti bom povedal kako je bilo takrat.” Potegnil je parkrat iz pipe, ki pa je bila že zopeč mrzla, krepko pljunil na tla, nato pa pričel pripovedovati, kako je šel ravno na binkoštno soboto s svojim kurtovcem v Grubišče po malo deteljo, ker mu je zmanjkalo krme za kravo. Medpotoma je tam daleč za svojo senožetjo zaslišal in zagledal tisto pluskanje.

„Jaz imam dobre oči,” je dejal, „vidim kar lepo tisto cerkvico tamle vrh Dobrača, kar tudi vsak ne vidi. Letel sem domov po osmi ki jih imam dobro skrite. Privezal sem jih na špago in jih vlekel po tleh, da se od daleč niso videle. Sezul sem čevlje in zavihal hlače, kakor daleč je le šlo in že sem hitel v Štrižabco. K sreči sem vzel tudi koso seboj, ker sem se bal, da mi jo kdo vzame s kurtovca.”

Ni še bil pri svoji senožeti, ko je zaslišal žvižg s ceste in ko je pogledal nazaj, je stal žandar pri kurtovcu. Hitro je spustil špago, da so osmi obležale v travi, žandar pa mu je kazal z roko, naj pride k njemu. Samo malo se je ozrl proti mestu, kjer je moralo biti toliko rib in moral se je vrniti. Ko je prišel do žandarja, je ta strogo rekel:

„Sem Vas pa le zopeč enkrat dobil, da ste ribarili.” Potegnil je knjigo in svinčnik iz svoje torbe, da bi me zapisal, kakor bi jaz ne vedel, da me ne more prijaviti, ako mi ne zapleni osmi ali vsaj kako ribo.

„Od kedaj se pa lahko s koso kako ribo vlovi, gospod orožnik?” sem ga z nasmehom vprašal. „Saj vendar vidite, da sem imel koso s seboj in sem nameraval pogledati, če bi lahko vsaj malo krme nakosil na svoji senožeti, ko mi je doma krme popolnoma zmanjkalo. Lahko greste pogledat na skedenj, do je docela prazen.”

„Raje povej mi, kje imaš osmi, saj sem z daljnogledom videl, da si jih vlekel po travi” je silil žandar.

„Jaz osmi, kaj pa še! En količek sem pobral, katerega je voda naplavila, pa sem ga nameraval zatakiniti tam, kjer je meja med mojo in Mežnarjevo senožetjo. Ali ko sem videl, da je tam preveč vode, sem ga zopeč spustil na tla. Lahko greste z meno, da vam ga pokažem, saj še vem, kje sem ga spustil.”

In res je orožnik napravil kretnjo, kakor bi si hotel sezuti čevlje. Ker pa sem vedel, da v svoji lepi uniformi ne bo šel v močvirje, kjer bi mu umazana voda segla preko kolen, sem mu ponudil, naj obuje vsaj moje stare čevlje, češ da tista ostrá trava sicer hudo razreže noge. S tem sem menda zmagal, ker je ostal lepo obut in mi je samo še zažugal:

„Kaucele, pazi se, enkrat te bom ulovil in tedaj te pustim zapreti, da boš črn, pa če bi moral jaz tudi do pasu gaziti po močvirju.“ S tem se je obrnil od

(foto M. Pfeifer)

Pod lipo na vasi
ob Zilji

mene, jaz pa sem se lepo zahvalil in ga pozdravil „Grüss Gott Herr Wachtmeister“.

„Obul sem čevlje in šel v Grubišče. Šele nekaj dni pozneje, ko je bila mesečina, sem v noči šel po moje osmi.

Kaucele je spet napolnil svojo pipo ter jo nekaj časa prižigal. Urh pa se je delal, kakor bi hotel oditi. Šele, ko je parkrat močno puhnil dim iz ust in pipe je Kaucele zopet povzel:

„Tako je dan danes, vidiš Urh! Prejšnje čase je vsak lahko ribaril, kjer in koliko je hotel in kljub temu je bilo več rib, kakor jih je sedaj, ko doteka iz rudnika in tovarn tista okužena voda, ki ribam ne ugaja. Štrižabca tedaj še ni bilo razdeljena, vsak si je lahko nakosil sena, kolikor ga je rabil, saj je bila tedaj cela pokrajina še toliko suha, da smo jeseni celo še krave in konje pasli. Sedaj se mastijo tisti grofi in bogataši ob njihovem rudniku, nam pa teče umazana voda na senožeči in bo po malem že vse poplavela in zamočvirila“.

Jezno je gledal tja čez močvirje, kjer so se na podnožju Negala videla rud-

niška poslopja, nato je vzel svojo veliko nikelnasto uro iz žepa in ves prestrašen naglo potegnil s kurtovcem naprej. Urh pa je medtem tudi že nameril svoj korak tja proti jezeru.

„Sedaj moram pač hitro kositi, saj je ura že deset in opoldan bo treba stari skuhati, ker zjutraj ni mogla jesti žgancev“ je sam pri sebi mrmral Kaucele. „Zdrava nikoli več ne bo, samo da bi jo bog kmalu vzel. Bi bilo zanjo in zame boljše.“ Pri teh mislih se je prestrašeno ustavil in srepro pogledal nazaj, če ga kdo ne sliši.

„Tisto staro Katro bi vzel v kamrico, da bi mi kuhala in krmila živino. Je pa tudi že stara bolehná, in bi moral nazadnje še njej streči, če bi zbolela in bi ne mogla več vstati. — Kako mlado zopet ne dobim, še za deklo ne, saj pri Kaucelnu ne bi nobena hotela služiti. — In s čim bi jo tudi plačal? — Kaj naj pa naredim? — Anžman me je dražil preteklo nedeljo, da se lahko še oženim s kako mlado, če mi stara umrje. Morda pa ni tako slabo mislil! Mogoče bi me le še katera vzela, še bi prepisal kajžo in polje na nje ime, to bi že nekaj izdalo.“

Iz posušenega svinjskega mehurja je zopet jemal tobak in nagačil svojo pipo, ko je to razmišljeval in kar nekam bolj veselo je gledal pri teh mislih. Ker je medtem dospel do svoje njivice, je prav naglo nabrusil koso in pričel kositi. Že kmalu, ko je zažvenketala kosa v krtini, katere prej ni opazil, se je možakar zopet ustavil in glasno nadaljeval svoje razmišljanje:

„Ja, pa katera bi že poročila revnega Kaucelna, ki včasih še za tobak ni ma v žepu. Če ne bi tu in tam mogel izkopati grob za kakega mrliča, pri čemer nekaj zaslužim, in če bi ne bilo spomladi in jeseni poplav, kjer lahko nalovim precej naplavljenega lesa in drv iz Zilje, bi še za tobak ne imel. Imam že še les v gozdu, ali tega Kaucele ne proda. Še ni za sekanje dozorel. Kakšno veselje imam, ko od časa do časa pogledam tiste lepe smreke in bukve, kako rastejo. Nekaj je že Kaucovo posetvice še vredno in morda bi se le še rada vsedla nanj in potem čakala, kedaj me ponesejo na britof v Melviče. — Ne, tako hitro pa še ne grem tam gor, kjer sem že marsikateremu skopal jamo! Presnete krtine! Komaj koso nabrusim, je že spet v krtini.“

Predno je koso zopet nabrusil, je vzel pipo iz ust, malo podrezal v ostanko tobaka, poiskal v žepu žveplenko in jo na grobih rasastih hlačah vžgal. Ko je prižgal tobak v pipi, je pogledal tja čez potok in kako je tam Jenulova Mojca, močna ženska srednjih let, kosila deteljo.

„Takšno ženo bi moral dobiti, če mojo staro pokopljem,“ je pričel spet polglasno presti svoje misli, „potem bi mi ne bilo treba vse samemu delati. In tudi drugače bi bila to žena, ki bi me kar pomladila. Ali Kaucele, ti si revež kakor cerkvena miš, ona pa je bogata Jenulova! Le čudno, da se še ni poročila.“

Še ekrat je pogledal tja čez potok in skoraj jezno pričel mahati s koso po travi. V tem je pritekel sem od ceste Mežnarjev fant ter že od daleč klical: „Kaucele, hitro pridi domov, žena ti je umrla!“

Četudi Kaucele fantov klic ni dobro razumel, je prestrašeno vprašal: „Kaj praviš?”

Ko mu je fant ponovil „Domov moraš, žena je umrla, Rožankla jo je že našla mrtvo v postelji” je Kaucele počasi pospravil svoje tri kose na „kurtovc” in se vpregel. Noge so mu bile težke, da jih je komaj premikal in ko se je napotil proti domu, je mrmral:

„Ona je umrla, jaz pa sem na drugo mislil. Urša, mi boš to odpustila? Moja vboga, dobra Urša! Sedaj jo ne boli več, sedaj je dotrpela. — Urša, odpusti!”

VALENTIN POLANŠEK:

Narodna pesem

Opoj moje duše,
sladkost duha,
cvetenje si ruše
poljub neba!

V ljubezni vzbrstela
si sred srca,
da bi zadonela
še sred gorja!

Veselje nam večno
pričaraš ti,
da vse je presenečeno,
kar hrepeni!

Združuje tu svate
veseli zvok,
odslovi tam brate
ob grobu jok...

Otroku že mati
te dala je,
da znala boš dati
ljubečim vse!

Zapujmo ano

Stal sem pri oknu, ko so se spodaj zbirali okoli Florija fantje na vasi. Kar sama od sebe se je med njimi slišala želja: zapujmo anó!

Pristopil je tudi Naci: Jo, sing m'r anel!

Flori: Vidiš, ti na nemško stran vlečeš, pa ne znaš prav po nemško. Mi pravimo „zapujmo anó” zato, ko je naša pesem dečva — zato nam tudi pride iz srca. Kako pa se pravi „pesem” po nemško?

Naci: Das Lied.

Flori: Res! Das Lied, to je ena srednja reč, nak dečva, nak pub. Zato moraš po nemško reči: sing mr ans! Mi pa ostanemo vsak pri svoji dečli, zato: zapujmo anó!

Napoleonova vojska na Koroškem in pustni običaj

Moj stric, Arhiv Toni na Strmcu, ki so bili rojeni leta 1800 in umrli leta 1887, so mi večkrat pripovedovali različne doživljaje med drugim tudi tistega iz časa, ko je Napoleonova vojska zasedla Koroško.

V vasi Poturje v fari Št. Lenart pri Sedmih studencih je bila večja francoska posadka. Tam so imeli tudi skladišče vojaških potrebščin. Kar naenkrat je iz skladišča zmanjkalo 6 kompletnih vojaških oblek s čepčami vred. Nihče ni vedel, kako je do tega prišlo in tudi sledu, kdo bi se uniform polastil, ni bilo mogoče najti. Francoski poveljnik je divjal. Končno je poklical k sebi vse posestnike iz vasi in jim zagrozil, da bo pustil požgati vas, ako do določenega časa ukradene monture ne bodo vrnjene. Vsi posestniki so ne malo ostrmeli nad to grožnjo, kajti nobeden prej ni vedel o tej tatvini.

Okradene obleke ob določenemu času niso bile vrnjene v skladišče, pa tudi grožnje francoski poveljnik ni uresničil. Šele, ko je bil Napoleon s svojo armado premagan in so vojaki zapustili Koroško, so prišli vaški fantje na dan z ukradenimi vojaškimi oblekami, ki so jih skrili nad zvonovi v cerkvenem stolpu. Na pustni torek se je šest fantov spremenilo v francoske vojake, ki so strumno marširali skozi vas. Vaščani so se prvi trenutek ustrašili, po obrazih fantov pa se jim je kmalu posvetilo, kam so svojčas izginile francoske uniforme. Ta pustna šala je sprožila toliko vedrosti, da so jo fantje ponavljali še dolga leta, vse tja v čas, ko sem že jaz doraščal.

J. Oitzl.

Valentin Polanšek:

Prijatelj iz otroških let

Na zimo zdaj, ko v peči šelestiš,
ter rešiš čustev mojih me, težavnih,
kako me — ogenj ti! — razveseliš,
prijatelj iz otroških let nedavnih!

Krompir si pekel — jaz po kozo pasel...
ob kresu me kraljevsko k sebi vabil...
kresnice sem lovil — ti v nebo rasel...
Prijatelj, nisem tebe še pozabil!

To praviš zdaj... in jaz te rad poslušam.
V šepetu tvojem babyčne povesti
še enkrat — kakor včasih — čuti skušam
in gledam v času tvojem vse prelesti! —

A enkrat nisi bil prijatelj mi —
(primoral k temu te je človek grd) —
pogoltnil drago hišo rojstno si.
Prijatelj! — naj ne žali te moj srd!

Kako je nastalo ime Slovenji Plajberk

Vse premalo razmišljamo in razpravljamo o naših krajevnih imenih. Ta imena so vendar priče naše starodavnosti na naši zemlji, povejo nam marsikaj o najstarejši zgodovini poselitve naših prednikov, kar nikjer ni zapisano.

Krajevna imena so nastajala seveda šele potem, ko so ljudje poselili dotični svet. Naravno je, da so se najprej naselili na ugodnem dolinskem svetu. Šele potem, ko so se razmnožili in je bilo treba pridobiti več živeža, so posegali tudi po manj ugodnem svetu; začeli so krčiti in trebiti dotlej neobdelano zemljo in jo obdelovati. Nastajale so razne novine: Krčevine, Treblinje in podobno.

Ko je bil končno ves dolinski svet že gosto naseljen in tam ni bilo več prostora za kake novine, so šli oni, ki so imeli premalo kruha, v gore, na hribe in na vrhe, kamor so navadno že prej gonili živino na planinsko pašo. To so bili pogumni in neustrašni ljudje, ki so kultivirali nedotaknjeno divjino, si tam uredili stan, v katerem so se zavarovali proti zverem, medvedom in volkovom, nato pa začeli pripravljati s sekiro in motiko zemljo na pripravnih mestih za posevke.

Tako je bil poseljen naš gorski svet ne samo na jugu, v Karavankah, tudi na Vrhah ob Klopinskem jezeru, pa severno od Drave na Gurah in še bolj severno ob velikih jezerih in na Svinji.

Tudi poselitev prečnih delov v Karavankah mora biti zelo stara, posebno tam ob Železni Kapli. Znano je, da je tu čez gorovje, čez Jezerski vrh šla stara „železna“ pot, po kateri so spravljali koroško železo iz doline Krčice in od Velikovca doli na jug prav do morja (od tega ime Železna Kapla). Od te ceste so se poselili stranski doli Lepene in Remšenika, zlasti pa ob Obirski gori v Korte in čez Šajdo v Sele. O tem priča narečje teh krajev, ki izhaja iz podjunskega govora.

Pa še druga stara cesta pelje v osrčje Karavank, namreč ona čez Ljubelj. Čeprav je ta pot že v rimskih časih služila živahnemu prometu, se je poselitev stranskih dolov ob njej izvršila mnogo pozneje, kakor pa ob Železni Kapli. To sledi iz krajevnih imen, ki imajo tu že fevdalno obeležje.

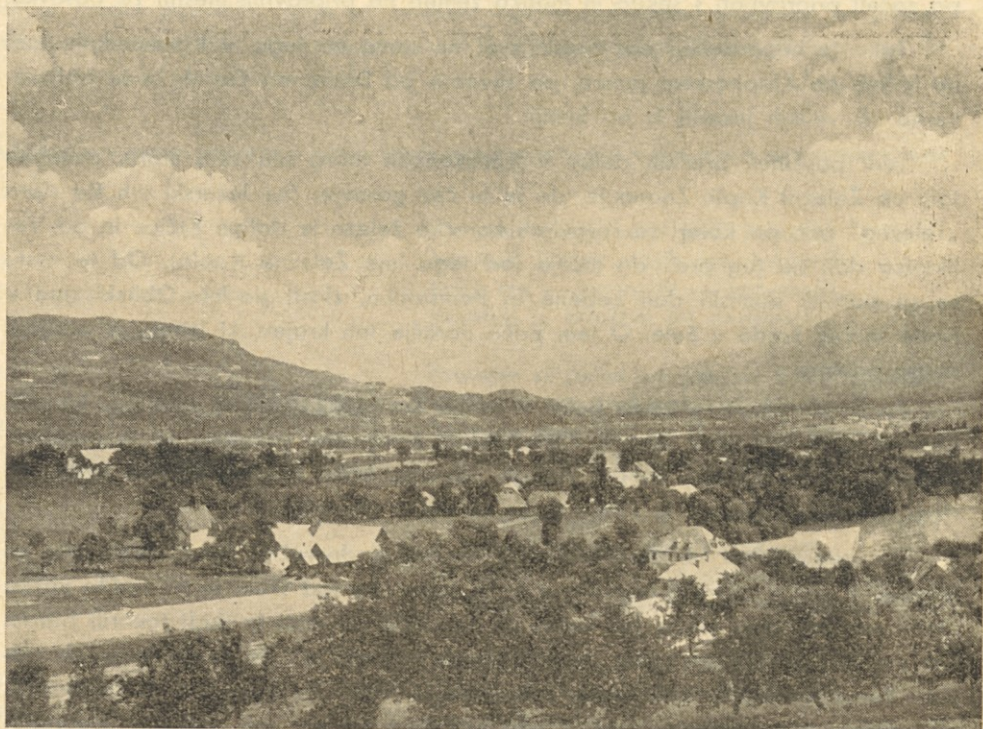
Dol neposredno ob cesti (Loiblthal) imenujejo domačini Brodi, prebivalci so Brojani; ti nazivi izvirajo nedvomno še iz časov, ko tod skozi še ni vodila vozna cesta, temveč samo steza, po kateri so na hrbtih živinčeh in ljudi tovorili blago. Ker pa so pobočja na obeh straneh izredno strma, je bilo še najlažje ob potoku Borovnice najti ozek prostor za stezo in hojo. Ta potok pa je hudournik, ob deževju hitro naraste, zato je bilo potrebno ga pri hoji dostikrat prebroditi in iskati na tej ali oni strani lažjo hojo; od tega ime Brodi, Brojani.

Iz starih listin zvemo, da je ves svet v Brodeh dobil samostan v Vetrinju v dar, da so menihi skrbeli za pot čez Ljubelj, vzdrževali neposredno ob vzdožju Ljubelja hospic (gostišče) za prenočevanje potujočih ter da so v cerkvi (kapeli) sv. Lenarta poleg od časa do časa tudi brali mašo.

Ostali obdelani gorski svet za Žingarco, ki ga zajema sedaj občina Slovenji Plajberk, pa domačini, tudi Dravci, še najraje nazivajo Rute, prebivalce pa Rutarjane (šele odkar je tu zadnjih sto let občina, tudi Plajberk in Plajberžani). Ime Rute kaže, da je poselitev tukaj že nadzorovala in vodila gosposka na Humberku in v Vetrinju; beseda izhaja namreč iz nemške „Raut“, kar je prvotno pomenilo mero za zemljišče, kolikor ga je gosposka dodelila enemu naseljencu za kmetijo; dodeljevali so tudi samo pol ali tričetrť te mere in se je po tem ravnala „veča“, t. j. dajatve od te zemlje.

Poselitev teh „Rut“ se je torej izvršila šele v času, ko so grajščaki na Humberku zadobili polno oblast nad tem svetom in so oni dodeljevali „rute“ t. j. zemljo določene izmere za kmetije. To fevdalno oblast pa so imeli v teh gorah nekako od XII. stoletja dalje.

Še ena možnost preživljanja je podana v tem gorskem svetu, v teh Rutah, namreč pridobivanje svinca. Od kdaj se svinec tu pridobiva, v listinah ni za-

Pogled iz Svaten na Rož

(foto Marjan Pfeifer)

beleženo, mora pa biti zelo staro. Kajti domačini še pomnijo, da se je ta svet za Žingarco prvotno imenoval Svinčenca; to omenja tudi pokojni dekan Štefan Singer v svoji zgodovini kapelske (spodnjerožanske) dekanije; tam tudi ugotavlja, da se ime Bleiberg prvič v listinah omenja leta 1364.

Ime „Svinčenca“ je nastalo vsekakor še v predfevdalni dobi v teh gorah; je to dvojnik k imenu „Svinčnik“, kakor se še danes imenuje hrib vzhodno od Baškega jezera, ki ga nemški zemljevidi označujejo za Bleiberg z višino 696 m (tudi Wauberg).

Tudi v naših Rutah je nemško ime Bleiberg očitno izpodrinilo prvotno Svinčenco.

Kako in kdaj je do tega prišlo?

Dekan Singer pravi v svoji zgodovini, da so ime Bleiberg in tudi ime novega cerkvenega patrona Erharda uveljavili priseljeni nemški rudarji. tako se ta nova imena prvič omenjajo leta 1364.

To je prav verjetno v zvezi s strahovitim potresom leta 1348, ki je tudi naše kraje hudo prizadejal. O tem potresu zgodovina največ poroča, koliko škodo je napravil ob spodnji Zilji, ko se je posula vsa južna plat Dobrača in pokopala več vasi ter zajezila Ziljo, da so nastale poplave; o škodi v Spodnjem Rožu pa pripoveduje največ ljudsko poročilo. Pravijo, da so se posuli številni gradovi, tako grad na Prošici (Škrbini), nadalje Reberški in Gališki (Podkanjski) grad; posebno v naših Rutah pripovedujejo, da se je tudi Žingarca tako stresla, da je zdrknil ves njen vzhodni rob navzdol in pokopal Stari Podljubelj, ki je stal ob današnji Kurji Jami (sedaj kamnolom), tudi Grlovec se je tako zamajal, da so nastale mnoge razpoke, ono ob cesti v Sele je zalila voda, to je današnje Bajdiško Jizarce.

Na tem pripovedovanju bo prav gotovo toliko resnice, da so bili tedaj tudi tukajšnji kraji hudo pretreseni; saj se podobno kakor od Starega Podljubelja, pripoveduje tudi od Starega Tržiča onstran Ljubelja, da je bil tedaj porušen. Vsekakor pa se je morala Žingarca zelo zamajati in so se zrušili v njej rovi, po katerih so svinec sledili.

Svinec pa je bil že tedaj iskana in dragocena ruda. Posebno za tedanje cerkve v gotskem slogu so ga veliko potrebovali za okvire slikovitih oken ter na strehi. Zato so se menihi v Vetrinju živahno udeleževali v pridobivanju svinca, poleg gospodov iz Humberka. Največ svinca se je od nekdanj pridobivalo v Žingarci. Ko pa je potres leta 1348 to pridobivanje prekinil, je morala gosposka na Humberku in v Vetrinju to zgubo občutno čutiti, posebno pa vetrinjski menihi. Seveda so si prizadevali to rudarstvo čimprej zopet spraviti v red.

Predstaviti pa si moremo, da je tako katastrofalen potres, pri katerem so se gore rušile in pokopavale naselja, hudo prestrašil domačine; mislili so verjetno, da se je gora, katero so razkopavali in po rovih lezli v njeno notranjost za svincom, maščevala in njih početje uničila; seveda se niso upali to delo zopet začeti.

Gosposka je zato poiskala in privedla tuje rudarje, ki potresni strah niso doživeli. Najboljše zveze za to pa so imeli vetrinjski menihi po številnih samostanih reda Cistercijenzov. Verjetno so oni privedli sem kolonijo rudarjev od nekod iz Bavarske, kjer se je častil sv. Erhard. Zgodovinar Št. Singer poroča, da je ta svetnik živel ob začetku VIII. stoletja kot škof v Regensburgu in je bil leta 1050 za svetnika proglašen. On je izrazito bavarski svetnik.

Mislim, da imamo sled o teh prvih nemških rudarjih še danes v imenu Barenta za del gozda severno Svete Peči v gorskem hrbtu, ki se vleče med Podnom in Brodmi.

Ime Barenta je med domačini dobro znano, nastanek pa ne vedo pojasniti. O tem imenu so Nemci dosti razpravljali in razpravljajo še v najnovejšem času (dr. Kranzmayer), vsi pa ga spravljajo v zvezo z besedo barantati in tolmačijo, da ta beseda pomeni: tihotapiti, češ, da so tam tihotaplili in je kraj dobil od tega ime Barenta.

Vse to umovanje pa je zgrešno. Beseda barantati je med domačini znana, ne pomeni pa „tihotapiti“ (temu pravijo švercati ali kontrabant nositi), temveč ima splošno slovenski pomen: prekupčevati, živahno se pogajati pri nakupu za ceno). Vsak, ki pozna lego Barente, bo tudi uvidel, da nikomur ne bo padlo v glavo, da bi tam čez kak kontrabant nosil, ker bi se tudi na oni strani nahajal še v domači občini.

Ime Barenta se iz našega jezika ne da pojasniti, pač pa iz bavarskega; v starem bavarskem jeziku je beseda „barent“ pomenila „srenjo svobodnih ljudi.“

Zopet boste začudeno vprašali: Kako je mogla ta beseda sem priti?

Pravim: z nemškimi rudarji. Ako se je kaka skupina bavarskih rudarjev odločila, da zapusti svojo domovino in se poda v tuji svet, so se prej gotovo dogovorili, da ne pridejo na slabše, kakor so bili doma; dogovorili so se, da ostanejo v „barentu“, t. j. v srenji svobodnjakov. Ako so jih preseljevali menihi, so jim tudi na novem mestu morali ustvariti pogoje, da so lahko živeli; odkazali so jim svet, kjer so si postavili hiše in les, da so jih zgradili.

V Podnu pa je ravno pred Vrtaljšem skupina „kaž“, ki se že v starih humperških listinah omenja kot posebna skupina „sedem kajž“; to so Jurjevec, Matiček, Andrej (sedaj Pavele), Mihalič, Prhovec, Žnidar in Žvercar. Ta svet je spadal v onih starih časih pod Vetrinj; ni pa tukaj kak rodoviten svet, da bi mogli ti kajžarji od poljedelstva živeti. Tukaj so se gotovo naselili bavarski rudarji, ki so se združili v „barent“, v srenjo svobodnjakov. Tam gori na koncu Vrtaljša ob Sveti Peči pa so imeli svoj gozd, znan pod imenom Barent-Teil. Iz tega je v domačem govoru nastalo ime Barenta, ki po tej nenavadni obliki dovoljuje tako globok vpogled v to preteklost.

Razen naziva Barenta so ti Nemci malo drobnih ledinskih imen zapustili; to bi bila imena Feldre v Vrtaljšu, Prau na Visokem Robu, Lerše v Gornjem Koncu ter Halbin v Žingarci. Celo „Kažze“, na katerih so bili naseljeni, so sčasoma do-

Planinska idila

bile popolnoma domačinske slovenske oblike imen. Najvidnejše ime, ki so ga zapustili, je vsekakor naziv Bleiberg.

Verjetno je to ime bilo spočetka res ime za „goro“, t. j. za Žingarco. Tudi ime Žingarce je tako zanimivo, da zasluži poseben članek v pojasnilo. V onem času pa je ta „gora“ imela vsekakor že svoje trdno, splošno znano ime Žingarca, ki so ga ji dali Dravci; ime Bleiberg je zato obviselo na cerkvi, stoječi ob vznožju gore. In na tem mestu je novo ime od onih časov obstalo, vsaj v listinah in na zemljevidih v novejšem času.

Med ljudstvom pa si novo ime še do danes ni pridobilo domačinske pravice. Če gre kdo k cerkvi, nikdo ne reče „grem v Bleiberg“, vsak pravi le: grem k cerkvi, v Mesto, v Raškobo, po starem tudi v Rezijo. Tako še danes imenujejo skupino hiš okoli cerkve, to so v glavnem župnišče, šola in gostilna, Samo zemljevidi imajo danes tu ime Wind. Bleiberg. Domačinom pa bi se zdelo naravnost smešno, če bi kdo rekel „grem v Plajberk“.

Tudi cerkveni patron sv. Erhard še do danes ni postal prav popularen. Domačini mnogo bolj častijo „sv. Linarta“ in pripovedujejo, da so tudi tedaj, ko

so Turki vdrli v te Rute, zbežali kristjani na Sveto Peč in tam klicali „sv. Linarta“ v Ljubelju na pomoč, ker ima mnogo starejšo pravico kakor „Jegart“. Spominjam se, da je ob začetku tega stoletja nosil to ime samo en domačin; pobožni župnik se je bal, da bi ime cerkvenega patrona sploh izumrlo, zato se je pri krstu nekega nezakonskega otroka poslužil svoje pravice in mu proti volji bistrov dal ime Jegart.

Pa od leta 1364, ko se je prvič zapisalo ime Bleiberg, so tekla stoletja; v celem je preteklo že skoraj 600 let. Novo ime se je vcepljalo domačinom neprestano tako od cerkvene kakor od posvetne gosposke in so se seveda tudi njihova ušesa ter usta na to navadila.

Tako so prišli burni časi pred sto leti, ko se je revolucionarno ljudstvo začelo otresati zadnjih srednjeveških spon, posebno graščinskih (fevdalnih). Država je bila prisiljena na novo organizirati javno upravo, „flegar“ na Humberku je zgubil svojo oblast, sodstvo so prenesli v Borovlje, politično upravo v Celovec; zginil je tudi „lontrihar“ in razni „rihtarji“ v vaseh, uredile so se podeželske občine. Ena teh občin je zajela vse Brodi in ostale Rute za Žingarco tja do Medvedjega dola, dali so ji ime Bleiberg — Plajberg. To je bilo leta 1853.

Ustanovila pa se je tedaj na Koroškem še ena občina z imenom Bleiberg, ona pod Dobračem; pri uradnem poslovanju ke je izkazala potreba razlikovati ti dve občini, zato so našo občino v Rutah preimenovali v Windisch Bleiberg — Slovenji Blajberg. To ime je koroški vladni list prvič prinesel dne 3. oktobra 1854. Tudi v tej obliki nosi to ime prav jasno uradni pečat, ni nastalo med ljudstvom, temveč v nemških pisarnah, nekako iz uradne potrebe.

Kaki narodnjaki so mogoče še ponosni, da je ta občina prav uradno priznana kot „Slovenja“. Imamo več primerov, da imajo krajevna imena pridevnik po narodnosti ali nemški (n. pr. Deutsch Griffen) ali slovenski (Windisch); celo daleč znotraj trdnega nemškega ozemlja najdemo pridevnike „Windisch“. Taka imena nastajajo in so nastajala vedno na meji teh narodnosti, so torej ob nastanku označevala dejansko obstoječo mejo, ki pa se je pozneje premaknila, vedno na škodo Slovencev.

Ime „Slovenji“ Plajberk izrabljajo nemški učenjaki in pravijo, da je mogel tak narodnostni pridevnik tu nastati, so morali biti v neposredni bližini pravi Nemci; in res iščejo nemška imena v okolici, tako Singerberg, Barental i. dr. (O teh imenih bom razpravljaj posebej).

Pa tukaj je tako umovanje zlohotno in zgrešeno. Vsem je znano, da je ta svet daleč naokoli „slovenji“, da o kakih **pravih** Nemcih v bližini ni govora. Oni nemški rudarji, ki so se naselili pred 600 let, so se že davno med domačini poslovenili, tedaj sedanje ime tudi ni nastalo. Nastalo je šele pred sto leti iz uradne potrebe, kakor toliko drugih imen na Koroškem. Ker to ime še danes ni prav ljudsko, se tudi ne more zlorabljati v kako dokazovanje o narodnostnem stanju.

(J. Š.)

Življenje ob Bistrici pod sivo Peco nekoč in danes

(PO PRIPOVEDOVANJU VINKA PEČNIKA)

V Bistrici na pvaninci na frišna voda je,
študenti vkup se zbirajo, po polju dov teko
in doli po Bistrici mline ženejo.

Mlini se urno vrte, zrnje drobe;
tudi stope noč in dan pehajo,
drobna zrna luščijo.

Tako je rajni Lesičjak iz bližnje Globasnice opeval potok in dolgo raztegnjeno vas Bistrico pod Peco ali, kakor vasi uradno pravijo, Bistrico nad Pliberkom. Danes pa od nekdajne bistriške idile skoraj nič več ni ostalo. Vlogo bistriškega potoka je prevzela deloma elektrika, deloma pa daleč odmaknjena industrija. Ko pridemo po poti s Pece mimo Krautove žage na Zgornji Bistrici, kjer težki tovarnjaki dovažajo hlode in odvažajo deske ter dajejo neposredni okolici videz maloindustrijskega vrveža, smo kmalu v Srednji in Spodnji Bistrici z izrazitim vaškim kmečkim življenjem. Le na jesen — če je ravno obrodilo sadje — to življenje nekoliko zmoti gruča vpreg pred Poltnikovo »prešo«, ki prihajajo z vrečami sadja in odhajajo s sodi »mošta« nazaj na svoje domove. Drugače pa je na vasi mirno; utihnili so mlini, v molk so se pogreznile stope in tudi žvenketa in pobijanja po bistriških kovačnicah ni več slišati. Bistrica teče sedaj mirno skozi vas in vedno bolj leno ubira svojo pot mimo Pliberka in Doba, da zapadno od Žvabeka v globoki grapi pri Bregu izlije svoje vode v Dravo.

Pred 50. leti je bilo tod okoli vse drugače. Ob Bistrici niso le stali številni mlini in stope za luščenje ali »p'hanje« prosa, poleg njih je stala tudi vrsta kovačnic in žag. V kovačnicah so poleg okovja za vprege izdelovali tudi sekire, oralnike in drugo kmečko orodje. Kovali pa so tudi žeblje za cokle in za pokrivanje streh s škodljami ali »šintelni«. Od zore do mraka so težka kladiva na vodni pogon in ona na roko kovala razbeljeno železo in mu dajala obliko, ki so jo kovači želeli. Ob kovačnicah in žebeljarnah pa so pod Peco živeli in služili denar številni oglarji, ki so žgali in prodajali na Bistrico svoje oglje.

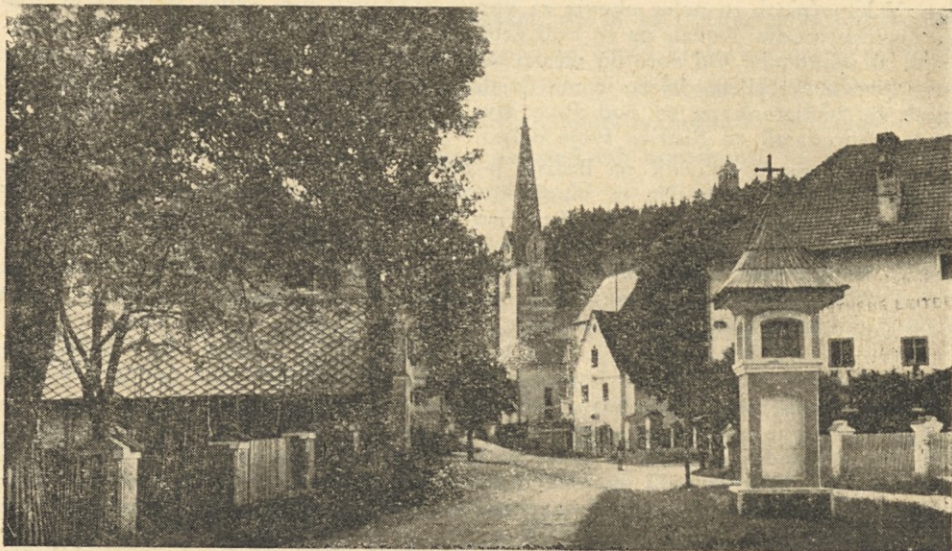
Vse to pestro življenje na Bistrici je pričelo odmirati šele v zadnjih 40. letih. Ugašati so pričela ognjišča in vignji kovačnic, vedno bolj je zamiralo razbijanje kladiv in kresanje isker v njih. Ustavljeni pa so se pričela tudi mlinska kolesa in stope. Vprege konj in vozniki, ki so prihajali v kovačnice, na žage in v mline, so postali čedalje bolj redki. Mlinarji in kovači so pričel zapuščati svoje domove in vas je pričela samevati. Šele s traktorji in avtomobili je našla spet neposredno zvezo s svojo daljno okolico. Njena nekdanja veljava pa se doslej še ni vrnila.

Svojstvenost Bistrice pa niso bile le kovačnice, mlini in žage. Nad Bistrico in Rutami, visoko gor v Peci so kopali tudi svinec. Pred pičlimi 100 leti so v bližini sedanje »knapovske hiše« odkrili sledove svinčene rude. Po pripovedovanju so jo odkrili drvarji in »jagri«, ki so se zgoraj okoli večkrat zadrževali in greti ob ognju. Ob taki priložnosti so zapazili, da se po tleh izpod ognja cedi neka tekočina — bil je svinec. Kmalu so se našli podjetni ljudje, ki so po tem odkritju pričeli iskati rudo v Peci. Bil je to neki Reiner, ki sta se mu pozneje pridružila še pd. Krautova brata iz Bistrice. Na več mestih so v bližini prvega najdišča naleteli na svinčeno rudo in povsod začeli kopati rove. Skopali so menda 5 do 6 rogov ter postavili hišo za rudarje, ki so jo imenovali »Berghaus«. Domačini pa so stavbo kratkomalo imenovali »knapovsko hišo«.

Kopanje, spravljanje in topljenje rude je bilo težavno in sila preprosto. Rudo so kopali približno 1.400 m visoko gor v Peci. Ker tam ni bilo vode za njeno pranje, so topilnico postavili nižje spodaj pod izvirom Bistrice nad Rutami in Najberžom (670 m nadmorske višine). Še danes se ta kraj imenuje Šmelc (= topilnica). Od rovov do topilnice so začetkoma rudo spravljali samo pozimi. Napolnili so z njo vreče, jih naložili na surove neobdelane svinjske kože, pritrjene na železnem drogu, ki je istočasno služil za zavoro na zasneženi in poledeneli strmini. Na ta preprosti način so domačini z Rut »samotež« spravljali rudo do topilnice ali »Šmelca« pod izvirom Bistrice. Pozneje so med Šmelcom in rovi rudnika zgradili vspenjačo za spravo rude. Vitlji te vzpenjače so še danes vidni.

Pranje rude in topljenje svinca v Šmelcu ni bilo nič manj preprosto. Še danes stoji tam prvotna topilnica, ki je menda najstarejša na Koroškem in ki je zaradi tega zaščiten po zakonu o varstvu spomenikov. To topilnico so prvotno kurili z bukovimi poleni. Nad ognjiščem so imeli debelejšo cev, po kateri so vročino vodili neposredno pod rešeto z rudo, da jo je razgrevala in iz nje izsiljevala svinec v spodaj postavljene posode. Sčasoma pa so tudi v Šmelcu pri topljenju svinca zamenjali bukova polena z lesnim ogljem. Vodo, v kateri so rudo prali, so po dolgih lesenih žlebeh odvajali na stran v takomenovane »tumfe«, da ni onesnažila in zastrupila Bistrice.

V rudniku svinca v Peci, pri topljenju in pri njegovem spravlilu v dolino in naprej v predelovalna podjetja je bilo v prejšnjem stoletju zaposlenih tudi po 300 ljudi. Po večini so rudarji prihajali z doline Bele med Miklavčevim in Galicijo, vendar so od rudnika služili denar tudi domačini z Rut in Podkrajja. Najbolj pa so pri kopanju rude zaslužili lastniki rudnika. Kakor pripovedujejo, so se le-ti zaobljubili, da bodo v znak zahvale za najdeno rudo pri Ažmanu na Bistrici postavili cerkev, ki bo posvečena sv. Barbari. V ta namen so zasadili štiri lipe, med katerimi naj bi cerkev pozneje stala. Na določenem mestu med lipami, od katerih je eno že podrl veter, pa je nastala komaj skromna kapelica. Ker so bile pozneje najdbe rude

Šmihel nad Pliberkom

vedno manjše, so pobožni domačini vzrok za to pripisovali neizpolnjeni obljubi gradnje cerkve.

Pred prvo svetovno vojno — menda okoli leta 1910 — je rudnik v Peci prevzela »Bleiberger Bergwerks-Union« (BBU). Med prvo svetovno vojno so kopanje svinca ustavili in se ga lotili šele po letu 1926. BBU je v ta namen med Bistrico in Rutami zgradila elektrarno in modernizirala obratovanje rudnika. V tem času je v rudniku delalo okoli 40 ljudi, svinca vendar niso več topili v Šmelcu, temveč so njegovo rudo spravljali z mezgami v dolino in jo na železniški postaji Pliberk odpremili z vlakom v druge topilnice. Usodo rudnika je zapečatila svetovna gospodarska kriza. Rentabilnost obratovanja je postajala vedno slabša dokler rudnik po letu 1930 ni popolnoma ustavil obratovanja.

V tem času, ko je cvetelo gospodarsko življenje na Bistrici in v okolici, je bilo zlasti pri fari v občestnem Šmihelu tudi drugače zelo pestro. Tako je bila v Šmihelu že 28. decembra 1888 ustanovljena »Hranilnica in posojilnica v Šmihelu pri Pliberku, registrovana zadruga z neomejenim poroštvom«. Pobudo za njeno ustanovitev je dal Dragotin Rous, takrat kaplan v Št. Janžu na Mostiču, ki je v naše kraje prišel s Češkega. Na ustanovnem občnem zboru je bil za načelnika izvoljen Josip Kraut, pd. Poltnik na Bistrici, odborniki pa so bili Matevž Hafner, Miha Hanin, dr. Josip Sommer, Valentin Komar, Andrej Kuhar, Josip Lipuš, Janez Jernej, Valentin Šajin in Aleš Kučej.

Kakor gospodarsko življenje v okolici je pred prvo svetovno vojno cvetela tudi hranilnica in posojilnica. Bila je ena najbogatejših denarnih zavodov koroških Slovencev. Na pragu v 20. stoletje je postavila v Šmihelu mogočno enonadstropno hišo, v kateri bi imela imeti svoj sedež tudi zadruga mlekarne, do katere ustanovitve pa žal ni prišlo.

Hranilnica in posojilnica v Šmihelu v tem času ni bila le gospodarsko središče okolice, temveč je tudi podpirala kulturno prosvetno življenje, posebno še od časa naprej, ko je pričelo v Šmihelu delovati 16. decembra 1906 ustanovljeno Slovensko izobraževalno društvo, predhodnik sedanjega prosvetnega društva »Peca«, katerega zgodovina je bila opisana v Koledarju slovenske Koroške 1959. Ob taki narodni živahnosti na Bistrici in v Šmihelu ni čudno, da so Podjunčani leta 1912 zbrali ravno Šmilh oz. ravnico »na mlakah« na hribu sv. Katarine za slovenski tabor, kjer se je zbralo nad 2000 ljudi. S tega tabora so odhajali ljudje s spoznanjem, da bo le zavestna kulturna povezanost z narodno celoto omogočila našo kulturno in gospodarsko rast in da je taka kulturna povezanost istočasno najboljša obramba pred potujčevanjem.

Slovenskemu narodnemu, gospodarskemu in kulturnemu življenju na Bistrici in v Šmihelu se je tekom let, zlasti pa po prvi svetovni vojni pridružila še vrsta slovenskih ustanov. Ne le, da je do druge svetovne vojne občini načeljeval slovenski župan, v občini so poleg prosvetnega društva in hranilnice delovali še tamburaško društvo, slovenska požarna bramba z godbo na pihala, slovensko čebelarsko društvo in slovensko kmetijsko društvo, ki se je leta 1934 spremenilo v krajevni kmečki odbor kmetijske zbornice s slovenskim občevarjem in predavanji, ki ga je uspešno vodil Marko Plešivčnik, pd. Šercer v Šmihelu.

Razpadanje gospodarskih osnov, zlasti pa inflacijo 1925, ki je hranilnico in posojilnico skoraj popolnoma osiromašila, ter vedno bolj zastrujočo se svetovno gospodarsko krizo, je prebivalstvo tod okoli bridko občutilo. K tej krizi, ki so jo najtežje občutili kmetje okoli Bistrice s svojo pusto pečeno zemljo in slabo lego ob vznožju Pece, se je pridružil še vdor nemškega kapitala v naše kraje, ki se je polastil vrste kmetij, ter nastiljši teror. Vse to ni le popolnoma razmajalo nekdanje gospodarske temelje domačinov, temveč je slovenski skupnosti tudi drugače prizadejalo težke rane. Le-te bi v povojnih prizadevanjih za obnovo lažje zacelili in preboleli, če ne bi našemu življenju in našim prizadevanjem tuje slovenske izbeglice zastrupljale odnosov med nami in hromile naših prizadevanj za obnovo in modernizacijo našega gospodarskega in kulturnega življenja.

Pavle Kernjak:

Sanje

Oj te mlinar, oj te mlinar . . .

Kje si veselje
moje mladosti,
prve snežinke
prve radosti.

Kje ste pomladne
tratice moje,
k'je cicibani?
proč je oboje.

Kje je prešerno
v gaju vrvenje,
kje je ljubezen,
kje hrepenenje?

Vse je minulo,
vse radovanje;
nič ni ostalo,
bile so sanje.

O ti norčava hvava

(Koroška narodna)

O ti norčava hvava,
kaj s' snu'č storiva.
K'me je moj šocej klicov,
se nis'm ohvasiva.

Me veter popihuje,
me dižej poroslja.
Po ves' šocej jucka,
druho dečvo zdej šf'ma.

Refren:

Ni nobene več tače,
moj šocej, za te,
da b' konjčke štrhlava,
pa futrava je.

Da b' vole vprehva
in stopva pred nje.
Da b' tabe ljubiva,
kot moje srce.

Utrinki iz zgodovine Bilčovsa

Kdor potuje po vaseh naše dežele in pride v pogovor z njihovimi prebivalci, kmalu spozna, da o nastanku in preteklosti naših krajev povprečni vaščan le malo ve. Mogoče je temu krivo dejstvo, da v obilici vsakdanjih skrbi, v razgibanosti in v hitrem vrvežu današnje tehnično vedno bolj utripajoče dobe človek ne najde več časa, da bi se zanimal za preteklost svojega domačega kraja in bližnje okolice. Številna ustna izročila, ki so jih naši predniki prenašali iz roda v rod in jih tako ohranjevali kot spominske vrednote, so v današnji prosvetljeni dobi že pozabljeni. Obstoja nevarnost, da bo današnji rod pozabil tudi še preostala izročila svojih prednikov.

Za ohranitev teh izročil in za njihovo posredovanje mlademu rodu bi bile v prvi vrsti poklicane ljudske šole. Žal šole te svoje naloge ne izpolnjujejo. One so že od svojega nastanka naprej v glavnem le ponemčevalnice našega ljudstva. Ponekod bolj, drugje manj uspešno že desetletja načrtno trgajo našo mladino od prvotnih narodnih korenin in jo skušajo presajati v nemški kulturni krog. Zgodovino le-tega mladini že desetletja prikazujejo kar v najlepše se lesketajoči luči, domača slovenska zgodovina pa — razen redkih izjem — po naših šolah niti za vratmi nima prostora. Zaradi tega ni čudno, da naš današnji, svoj narodni tradiciji odtujeni rod postaja plen raznarodovalnih metod naših nasprotnikov.

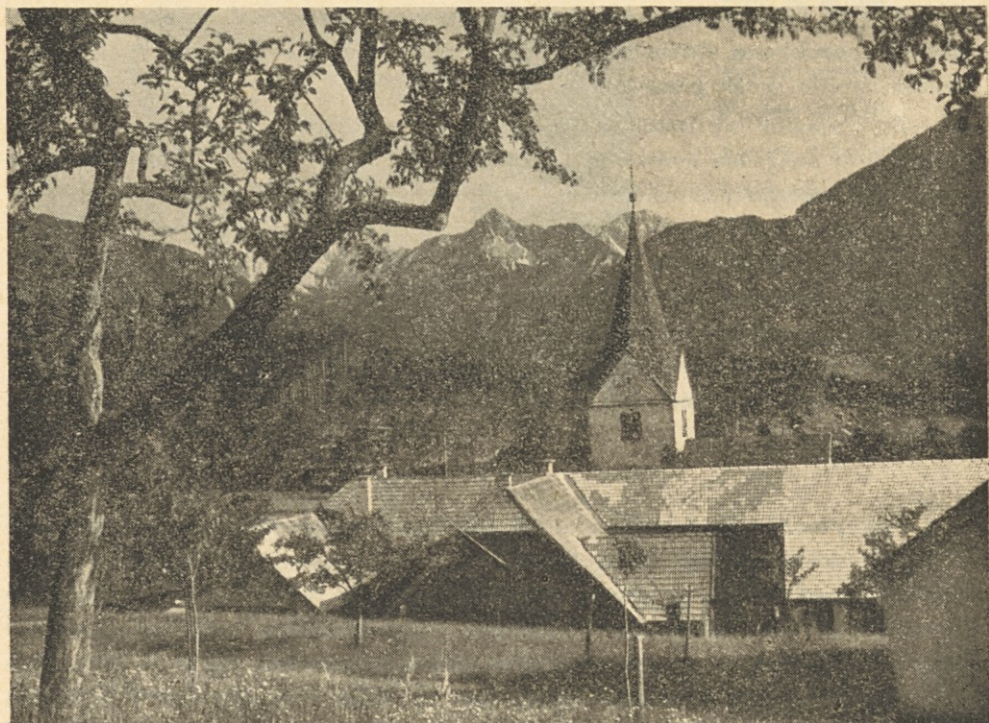
* * *

Naši predniki so Koroško naselili za časa preseljevanja narodov, približno v šestem stoletju našega štetja. Ozemlje, kjer so se naselili, je bilo tedaj mnogo redkeje naseljeno kot je danes, zato pa je segalo daleč preko mej današnje Koroške v doline Tirolske, Štajerske in celo Nižje Avstrijske. Tod okoli so povsod prebivali Slovenci. Iz zgodovinskih virov lahko povzemamo, da so se naši predniki najraje naseljevali v višjih legah, kjer so lahko živeli odmaknjeni napadom in ropanju s strani rodov, ki so se selili po dolinah. Na hribovitih pobočjih so si postavili svoje naselbine in jih močno utrdili, da so jih lahko uspešneje branili.

Občina Bilčovs, od katere bi tukaj rad popisal ohranjena izročila in zgodovino, leži na hribovitem prisojnem pobočju Gur med Dravo in Vrbskim jezerom. Občina obsega 18 vasi, od katerih nobena nima več kot 30 hiš. Pred 100 leti so bile te vasi še mnogo manjše. V zadnjih desetletjih je število hiš v občini naraslo povprečno za eno tretjino. Stari kmečki domovi so bili zidani gofovo pred par stoletji. Vsi so bili namreč postavljeni po enem in istem načrtu in so ohranili skozi stoletja svojo prvotno obliko. Šele v tekočem stoletju so naše vasi in naselja s prezidavo starih in dozidavo novih hiš pričela modernizirati svoje staro lice.

Prvotni prebivalci naših vasi so se bavili izključno s kmetijstvom. Veliko kmetij pri nas ni bilo, bile pa so razmeroma velike, saj so posedovale 20 do 30 ha zemlje. Šele pozneje so na podedovanih ali kupljenih zemljiščih nastale manjše kajže in bajte. Lastniki teh kajž so se bavili z gozdnim delom, postali so drvarji in si tako služili svoj skromni vsakdanji kruh. Zaslužka po uri dela ni bilo, kolikor si storil, toliko si tudi zaslužil. Toda tudi ta zaslužek je bil zelo nizek, treba je bilo trdo garati, da je gozdni delavec lahko nasitil sebe in družino.

O nastanku imena Bilčovs je le malo zapisanega. Staro ustno izročilo pa pove, da so tod okoli številne družine še pred 150 leti izdelovale slamnike. Za-

Bilčovs

(foto M. Pfeifer)

to še danes okolišani Bilčovščane radi imenujejo „slamničarje“. To ime Bilčovščani danes ne slišijo več radi in ga smatrajo kot žaljivko. Včasih pa so bilčovški „slamničarji“ sloveli daleč naokoli. Po pripovedovanju starih ljudi so imeli v Bilčovsu izdelani slamniki dobre odjemalce celo na Tirolskem. Ko so se pojavili tuji kupci, so bili vsi Bilčovščani na nogah, delali in pletli so slamnike tako dolgo, dokler niso napolnili vozove kupcev. Tirolski kupci so slamnike kupovali le pri gotovih hišah, kjer so se stalno oglašali. Te hiše so Tirolci imenovali „Huter“ — izdelovalec klobukov ali klobučar. Na te čase spominjata še danes hišni imeni pri pd. Huntnerju v Podgradu in na Potoku.

Slamo za pletenje slamnikov so stari Bilčovščani odbirali že kar med žetvijo na njivi. Po večini so za slamnike jemali pšenično slamo in od te le najlepše bilke, ki so jim žanjice odrezale klas, bilke same pa povezale v lične snopiče, ki so jih potem sušili in hranili kot dragoceno blago do zime, ko so pričeli z pletenjem slamnikov. Odbiranje bilk na njivi so imenovali „bilanje“. Če so rekli, da gredo „bilat“ je to pomenilo, da gredo žet in zbirat slamo za slamnike. Ker je bilo pletenje slamnikov neposredno povezano z rastjo lepih bilk in ker je pri vsem delu mnogokrat padla beseda bilka, je zelo verjetno, da je po njej tudi vas in za njo občina dobila svoje sedanje ime Bilčovs. Kako je Bilčovs pozneje prišel do nemškega imena Ludmannsdorf, skoraj ni mogoče najti razlage.

* * *

V starih spisih je Bilčovs prvič omenjen leta 1142 in sicer v listini, ki sta jo napravila grof Bernhard Spannheimski in plemič Bruno za zamenjavo štirih tukajšnjih posestev za enaka v Vetrinju. Da pa je bil Bilčovs že prej naselbina, potrjuje zidava tukajšnje župne cerkve, ki je v romanskem slogu. Po ustnem izročilu pa je morala v bližini — in sicer v bližini sedanje šole — že prej stati neka cerkev. Patron te cerkve je bil sv. Janez, zato se še danes kraj, kjer stoji šola, imenuje Šent Janž. To cerkev je po svojih zapiskih vizitiral arhidijakon Jurij Marko leta 1659, ki je ugotovil, da je v zelo slabem stanju. Imela je tri oltarje, a nobene podobe, ne keliha in ne mašnih oblek. Zato je odločil, naj se cerkev podre, kar se je zgodilo decembra 1736 leta. Dela, ki so trajala 15 dni, je vodil neki polir z imenom Šušu. Uporabni stavbeni material so potem uporabili pri gradnji sedanjega župnišča. Lesen kip iz stare cerkve v Šent Janžu so prenesli v sedanjo župno cerkev, zvonove pa je dobila cerkev v Št. Gandolfu pri Kotmari vasi. Na cerkev v Šent Janžu je še dolgo spominjala stara lipa, ki pa je bila zaradi nevarnosti poloma pred par leti odstranjena.

Sedanja župnija Bilčovs je prvotno pripadala župniji Kotmara vas. Tja so pokopali tudi umrle Bilčovščane. Šele leta 1436 je cerkvena oblast dovolila pokopavanje v Bilčovsu, leta 1659 pa tudi v Velinji vasi. Istega leta je tudi dovolila krščenje v Bilčovsu in v Velinji vasi.

Ko je bilo 1738 sezidano sedanje župnišče v Bilčovsu, je postal Bilčovs tudi samostojna fara. Približno 100 let pozneje je nastala tudi občina Bilčovs in dobila samostojnega župana. Prvotno župnišče je bilo samo pritlična stavba; šele 1802 je bilo s 510 goldinarji stroškov nazidano nadstropje. V tem nadstropju je leta 1809 zasedala avstrijsko-francoska razmejitvena komisija, ki je določala mejo med Avstrijo in po Francozih novooživljeno Ilirijo. Mejo je določila ob potoku za vasjo pri sv. Luciji na Gori. Ta potok tudi še danes meji občino Bilčovs od občin Škofiče in Loga vas.

* * *

Stari ljudje vedo povedati, da bi imela pri vasi Sodraževa še pred zidave podružnice pri sv. Heleni leta 1551 obstojati kapela, kateri je bilo prizidano tudi

Pogled z Gur na Št. Jakob in Podrožčico

(foto M. Pfeifer)

stanovanje za duhovnika. Sodraževa (nemško Zedras) je morala spadati pod oblast Vetrinjskega samostana, ker je imel tam pašo za svojo živino. Ker pa pri pd. Žlajharju, kjer naj bi bila omenjena kapela stala, ni bilo vode, so živino napajali pri približno kilometer oddaljenemu napajališču, kjer je več vrelcev z dobro pitno vodo. Še pred šestdesetimi leti so bili pri teh vrelcih videti ostanki močnih hrastovih korit, ki so služila za napajanje. Od teh vrelcev so dobivali vodo tudi okoliški kmetje, ki so jo vozili na svoje domove. Južno od vrelcev stoji razsežna kmetija „pri Ivniku“. Več stoletij je to kmetijo posedoval rod Lijavnikov. Domneva se, da so morali biti predniki teh Lijavnikov nekaki čuvaji teh vrelcev. Gotovo so posestnikom, ki so hodili z vozovi po vodo, isto merili in nalivali ter odtod dobili ime Lijavnik (Nalijavnik). Leta 1930 je rod Lijavnikov izumrl in posestvo je prišlo v tuje roke.

Še danes živi med prebivalci Sodraževe in njene okolice pripovedka o „Žalik ženah“, ki so baje prebivale v votlini blizu pd. Gregornjakove kajže. Ta votlina je baje segala daleč dol proti Humberškemu gradu in je služila kot skrivni izhod iz gradu v primeru, da so se morali grajski gospodje umakniti pred močnejšim napadalcem. O „Žalik ženah“ pa se še pripoveduje, da so bile kmetom zelo naklonjene in da so jim prerokovale, kakšno bo leto in katere vrste žita naj v tem ali onem letu sejejo, da bo njihov trud in delo poplačano.

Severno od Bilčovsa se razprostirajo obsežni gozdovi, ki segajo daleč preko vrh hriba nad vasjo. Gozdovi tostran hriba so kmečka last in jim domačini pravijo „v lesu“. Gozdovi preko hriba, v Turju in Dobajni pa pripadajo potomcem nekdanje grajske gospode. Vrh skalnatnega hriba nad Bilčovsem — tako so pripovedali stari ljudje — je stal nekoč grad ali neke vrste utrdba. Ta skalnati vrh domačini imenujejo „Čečej“. To ime je menda sorodno z besedo „čičati“, kakor pri nas pravimo otrokom, če jim ukažemo, da morajo sedeti. Beseda „čičati“ pa naj bi bila povzeta od nemške besede „sitzen“ (čiči — čičej — Sitz). Potemtakem je verjetno, da je gora „Čečej“ dobila ime po nekem sedežu in da je ta označba v zvezi z svojčas obstoječim gradom. Domačini še natančno vedo za kraj, kjer bi imel stati grad. Za obstoj gradu ali vsaj neke utrdbe na tem kraju govori tudi dejstvo, da je pod hribom vas z imenom „Puhrad“ — Podgrad. Torej vas pod gradom. Zapadno nedaleč od Podgrada je skupina raztresenih hiš, ki jim pravimo v „Trd'ju“, kar lahko izvira od utrdbe pod gradom. Jugovzhodno od Podgrada pa ležijo Kajzaze — Edling, kar govori o tem, da so tam živeli od grajskih dajatev osvobojeni kmetje. To je vrsta znamenj, ki potrjujejo domnevo, da je bil na „Čečuju“ nekoč grad.

* * *

Spomini o vsem tem med prebivalstvom že močno plahnijo. Sedanji mladi rod že skoraj nič več ne ve za trdo življenje svojih pradedov, ki so morali res v potu svojega obraza pridelovati svoj kruh. Od njega pa so morali še dajati desetino grajski in samostanski gospodi na Humberku in v Vetrinju ter hoditi ija delat tlako. Prehrana naših prednikov je bila preprosta in je obstojala le iz lastnih pridelkov. Kupovali so samo sol. Več zaradi slabih poti trgovci v naše kraje skoraj niso mogli pripeljati. Do Celovca je vodila prav slaba vozna pot. Šele po letu 1848 je bila za silo urejena.

Vzgojo in izobraževanje ljudstva je imela v teh časih v rokah izključno cerkev. Obsežna župnija Kotmara vas, kateri je Bilčovs začetkoma pripadal, in slaba pota so vzgojni in izobraževalni vpliv cerkve močno ovirala. Zato ni čudno, da so tod okoli v minulih stoletjih bili le redki ljudje, ki so znali brati in pisati. Sploh pa se je duhovščina šele po letu 1848 v večji meri začela baviti s poukom ljudi v branju in pisanju. Med nam so še priče, ki se spominjajo na čas, ko v našem kraju še ni bilo šole in ko so prebivalci hodili v župnišče, kjer jih je župnik poleg veronauka poučeval tudi v branju in pisanju.

Sedanja ljudska šola v Bilčovsu je bila zgrajena zelo pozno, šele leta 1885. Imela je dva razreda. Starši tedanjih šoloobveznih otrok so zahtevali poleg nemščine pouk tudi v slovenščini. Toda oblast je bila že tedaj gluha za zahteve našega prebivalstva. Namesto dvojezične šole je vsilila utrakvistično šolo, ki vso preteklost ni bila drugega kot pa ponemčevalnica mladine. Leta 1912 so k dvo-razrednici prizidali še prostore za tretji razred, leta 1930 pa še za četrti.

Za kulturni dvig našega tedaj izključno slovenskega prebivalstva je največ doprinesla pred dobrimi 100 leti ustanovljena Mohorjeva družba v Celovcu, ki se je po plebiscitu preselila v Celje. Skoraj vsaka hiša je bila član te družbe in naročnik njenih vsakoletnih knjig. Iz teh knjig so prebivalci Bilčovsa in okolice črpali svojo izobrazbo in bistrili svoj pogled na svet.

Leta 1912 je bilo v Bilčovsu ustanovljeno Slovensko prosvetno društvo „Bilka“. Vsestransko delovanje tega društva je kljub močnemu ponemčevanju s strani šole mnogo pripomoglo k dvigu narodne zavesti in k napredku prebivalstva. Društvo je preživelo obe svetovni vojni, preživelo je ječo narodov, Avstro-Ogrsko monarhijo in preživelo je krvavi teror in poboje parletnega nacističnega velikonemškega rajha. Po vseh udarcih je zvesto svoji tradiciji spet vstalo, vzgajalo naše prebivalstvo in mu vedno spet dajalo novih klenih mož in odločnih mater.

Sedanji gasilski dom v Bilčovsu

Tudi misel medsebojne pomoči in samopomoči v skupnosti je že v začetku tega stoletja dala močan povdarek delovanju naših očetov. To vidimo zlasti v tem, da so že 1906. leta ustanovili Prosto-voljno požarno brambo. Od skromnih začetkov z brizgalno na ročni pogon in z lesenim gasilskim domom se je tukajšnja gasilska četa skozi desetletja priborila do zidane gasilskega doma, do moderne motorne brizgalne in vsestransko moderno opremljenega gasilskega avtomobila. Poleg nje sta nastali še podružnici v Velinji vasi in v Želučah. Ta napredek je bil mogoč le zaradi tega, ker se naša gasilska četa nikoli ni pustila izrabljati v strankarske namene in ker vedno hodi po poti, ki jo narekuje geslo: Na pomoč!

Svesti si potrebe po denarni samopomoči so nači očetje leta 1911 ustanovili Hranilnico in posojilnico r. z. z o. j. v Bilčovsu. Nesebično so jo vodili njihovi prvi odborniki ter za njo žrtvovali mnogo brezplačnih ur in dni. S tem so jo polagoma razvili v močno oporo vsakomur, ki je potreboval denarno pomoč ali pa je prišel v stisko. Hudo stisko je hranilnica in posojilnica utrpela v letih 1938 do 1945. Nacisti so ukinili njeno delovanje in jo kratkomalo vključili v nemško zadružno zvezo. Ko pa je bil krvavi nacistični režim leta 1945 premagan, je naša

hranilnica zopet oživela. Poleg finančnega oddelka je ustanovila tudi blagovni oddelek in leta 1953 s pomočjo Zveze slovenskih zadrug v Celovcu postavila lepo skladišče, kjer sedaj poldnevno uraduje in prodaja blago zadržnikom.

* * *

Ko je leta 1889 avstrijski prestolonaslednik Rudolf na tragičen način končal svoje življenje, je njegov oče, cesar Franc Jožef I. določil za svojega naslednika nadvojvodo Franca Ferdinanda. Novi prestolonaslednik je bil dalekovidnejši od svojega cesarskega strica. Spoznal je, da vodi velenemška centralistična politika državo v propast. Nenemški narodi Avstro-Ogrske monarhije so bili namreč ravno v razmahu prebujenja. Vedno glasneje so zahtevali svojo enakopravnost in samostojnost. Prestolonaslednik Franc Ferdinand je bil vnet pristaš federativne monarhije, ker je v njej videl edini pogoj za obstoj monarhistične tvorbe. Zato je imel med velenemškimi krogi in tudi med plemstvom močne nasprotnike in hud odpor. Vsi ti so iskali prilike, kako bi se bodočega cesarja znebili. Ta prilika se je nudila junija 1914, ko so se v Bosni vršili veliki manevri avstro-ogrske vojske. V Sarajevu so prestolonasledniku nastavili past, v kateri je s svojo ženo končal svoje življenje. Kot krivca atentata pa so obdožili Srbijo. V Sarajevu so padli streli, ki niso le odstranili cesarjevega naslednika, temveč so hkrati sprožili prvo svetovno vojno, ki je trajala od julija 1914 do novembra 1918.

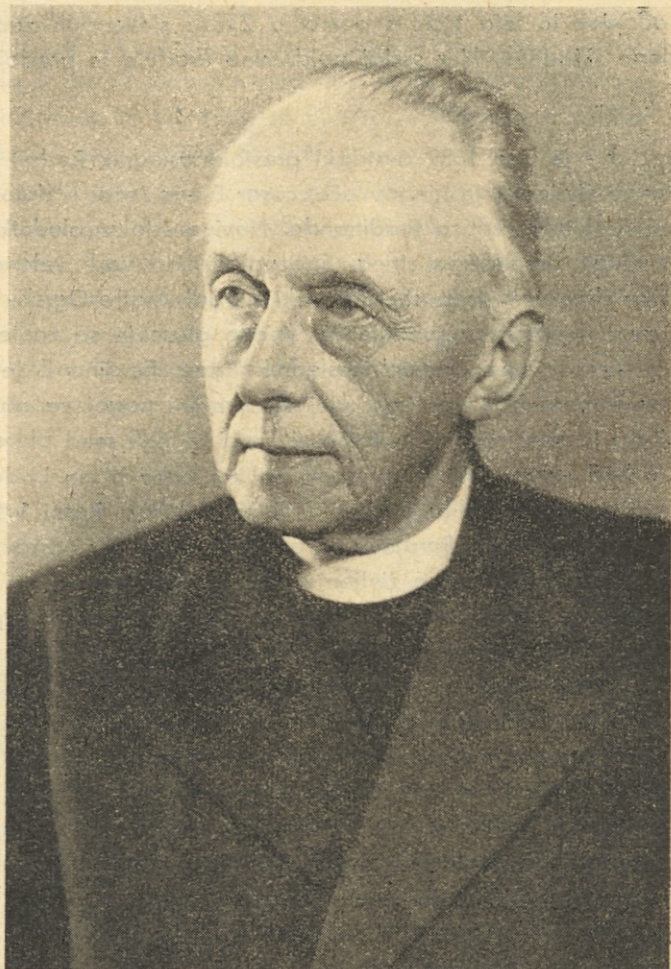
Kakor drugi kraji, je bil tudi Bilčovs s splošno mobilizacijo 26. julija 1914 hudo prizadet. Vsi vojaški obvezniki do 48. leta so bili na en dan vpoklicani. V občini skoraj ni bilo družine, ki ne bi imela nekoga med mobiliziranimi. Nič manjše niso bile žrtve naše občine v prvi svetovni vojni. Iz naše občine je obležalo 55 moških in fantov mrtvih na raznih bojiščih. Širom vseh front so morali prelivati svojo kri za oholost in napuh nemškega nacionalizma, kateri je imel v nemškemu cesarju Wilhelmu svoj učlovečeni ideal.

Konec oktobra 1918 sta Avstro-Ogrska in Nemčija kapitulirali. Na razvalinah monarhije so začele nastajati samostojne narodne države. Avstrija se je skrčila na sedanje ozemlje. Njeno prebivalstvo se je izjavilo za republiko in tako je zadnji Habsburžan zapustil avstrijski prestol. Nastala je republika Avstrija.

Novo nastalim državam so na mirovni konferenci v Parizu določili meje. Za mejo med republiko Avstrijo in novo nastalo državo Srbov, Hrvatov in Slovencev ali Jugoslavijo na Koroškem se v Parizu niso mogli zediniti. Glede pripadnosti ozemlja Koroške, kjer prebivamo Slovenci, je bilo zaradi tega v 52 občinah za 10. oktober 1920 določeno ljudsko glasovanje, ki se ga je udeležilo 37.304 oseb. Za Avstrijo se je odločilo 22.025, za Jugoslavijo pa 15.279 oseb. V občini Bilčovs je glasovalo za pripadnost k Avstriji 149, za pripadnost k Jugoslaviji pa 470 oseb. Neveljavno oddanih je bilo 33 glasov.

S tem se je za nas koroške Slovence in tudi za Bilčovščane v marsičem začelo novo življenje, ki je imelo mnogo senc in malo sončnih dni. Ker nam je ta čas še blizu, bodi opis njegovih dogodkov prihranjen za pozneje.

*Fran Saleški
Finžgar
devetdesetletnik*

Najstarejši živeči slovenski pisatelj Fran Saleški Finžgar bo 9. februarja 1961 praznoval častitljivi jubilej — devetdesetletnico svojega življenja. Prihodnje leto — 1962 — pa bo minulo 70 let, odkar je izšlo njegovo prvo tiskano delo, igrice *Mladi tat*. Od tega časa naprej so se Finžgarjeve povesti, igre, črtice in pesmi vrstile ena za drugo, se udomačevale po slovenskih hišah in postale povsod priljubljeno družinsko branje.

Svet Finžgarjeve poezije sta slovenska kmečka vas in izkoriščani mezdni delavec. V svojem pisateljskem delu je vedno iskal vezi, ki so ta dva svetova povezovali v harmonično sožitje. Z enako vnemo je iskal in v svojih povestih utrjeval vezi med preprostim ljudstvom in intelgenco ter si prizadeval, da bi »držal« svoje »mostove« in da bi »ljudstvo in intelgenca z enakim veseljem« uživala njegove knjige. Ob svoji devetdesetletnici ta kajžarski sin gorate Gorenjske iz Daslovič pri

Breznici lahko uživa svoje zadoščenje. Slovensko ljudstvo se je znašlo in »mostovi« med njegovimi svetovi, ki jih je postavljali in »držali«, so trdni, kot še niso bili nikdar poprej.

Po poklicu je bil Finžgar duhovnik. Služboval je v Bohinjski Bistrici, na Jese-nicah, v Kočevju, v Idriji, pri Sv. Joštu, v Škofji Loki, v ljubljanski prisilni delav-nici, v Želimljem, v Sori in nazadnje kot trnovski župnik v Ljubljani, kjer je bil upokojen. Sedaj živi v Ljubljani in je od 1938 naprej redni član Slovenske akade-mije znanosti in umetnosti. Ves čas svojega službovanja je bil večni popotnik in preganjani duhovnik. Nadrejena cerkvena oblast mu ni dala miru, da bi se nekeje ustalil. Najbolj odročne in najbolj trde župnije so mu bile dodeljene za službovanje. Toda Finžgar ni klonil, vztrajal je med svojimi »svetovi« in vedno bolj grajal svet »brezdelnih aristokratov« in »sitih vampežev«.

Pisati o F. S. Finžgarju kot pisatelju je odveč. Njegova dela smo tudi koroški Slovenci vsrkali vase. Poznamo jih od povesti Pod svobodnim soncem in iger Naša kri, Divji lovec, Razvalina življenja in Veriga tja do številnih povesti in črtic, med njimi Dekla Ančka, Za prazen nič, Strici in Sibirija, ki je nastala 1935, in ki pre-tresljivo opisuje življenje in usodo izgnancev in deložiranih v ljubljanskem barju. Iz njih vseh odseva to, kar je pisatelj leta 1910 napisal kot program vsebine svojih del v prispodobi slovstveni izpovedi »Njiva«, kjer je izpovedal:

Kadarkoli hodim po tisti stezi, se razveselim. Ozka je, komaj ped široka. Ob njej ne rasto aole in palme, ne diši jasmin in hijacinti, se ne košatijo pini-je in oranže. Takih otrok vedno jasnega juga ni ob tisti stezi. Trdoživi trpotec poganja ob njej šibile, bogate semena, ob grmičku cvete šentjan-ževa roža, z leske se usipajo abranci kakor mrtvi črvički. Tudi ni ta steza po nepotrebem skrivljena in vijugasta, zakaj ni je zamislil umetni vrtnar, da bi pomagal krajšati brezdelju prazni dogčas. To stezo je izhodila noga, kateri se mudi v rano jutro k delu, ki hiti ob žaru večernice z dela zopet na delo, k ognjišču, v hleve ... Zato pa teče stezica po polju, kakor bi rjav, od dela shujšan prst kazal in ukazoval: Naprej, na delo! Nič na desno, nič na levo! Še njive se ne ogibaj! Kar čeznjo! Čez brazde, čez lehe! Zakaj ti, ljudstvo, zvezano z grudo, nisi kakor gospoda iz mest, tudi nisi kakor obrt-nik in tovarna! Tem je rodoviten slednji dan, tebi rodi gruda samo pol leta.

Razjokal bi se ob tej misli. Ti, ratar, si tisti, ki nimaš nikogar, da bi ti pisal ure dela. Petelinji klic je tvoja tovarniška sirena; ti si vsak boljši pri-grizek odtrgaš od ust, da nasičuješ druge; tebi je krivična celo gruda, ki zapne svoja nedra in ti je dojila samo pol leta! Razjokal bi se na tisti stezi ...

In vendar, kadar koli hodim po njej, se razveselim. Ko zagostoli škrija-nec, ko zadiši mlado seno, ko se zganejo sredi ograbkov beli rokavci, ko zapoje koščevo kladivo na klepiščih svojo pesem, ko se sredi žita ukrešejo plameni rdečega maka, takrat se razveselim na tisti stezi, ker vem in čutim, da hodim po naši zemlji, ki je tako neizmerno lepa, da bi se pripognil in

bi jo poljubil... Na koncu tiste steze stoji na bregu hrast, močan, kakor zamišljen gospodar sredi svojega grunta. Pod njim je cilj mojih izprehodov. Zdi se mi, da je ob tistih urah to drevo moj najboljši prijatelj. Njegovo listje ne šepeta kakor tam ob vodi topoli, blebetavi opravljivci. Hrast molči, razmišlja in sanja. Misel in sanja je pa edina poezija življenja. Ker resnica je trpka, boj je vroč in znojen, visoko visijo kolači belega kruha in ni igrača, če se dokoplješ do njih. Sami se ti ne odkrhnejo in ti ne padejo v naročje.

Ljubi, dragi Kostan!

Oglasili ste se pri meni ob moji
osemdesetletnici. Vdali ste mi
množico. Prelepa hvala! - O,
kako lelo, ko sem hotel pri
mesečnem svetlu lepi, čisti, čisti!
O, ne je globina, vsi ji globino in
naš je, čeprav na zemlji in na
ni. Tudi unamo, hite časi, ko bo
ta svet in svet naša meja
kita ti ista.

Vam prijatelj

Finžgarjevo zahvalno pismo, ko mu je Slovenska prosvetna zveza
čestitala za osemdesetletnico

Sanja se pa pripogne sama do tebe, poboža te in te povabi s seboj in ti
nali je čašo. Ko jo okusiš, zdrsi s tvojih pleč križ, noga se izmakne iz blata,
kamni spotike se odvalijo s ceste, ki je gladka in drži brez truda visoko pod
zvezde...

Pozdravljen, tovariš hrast, pozdravljene tvoje in moje sanje! Pod hra-
stom mi je postlal mah mehko ležišče. Tik ležišča je helika prometna cesta

mravelj, ki tovorijo težka bremena do svoje trdnjave, ponosno sezidane nekaj korakov od hrasta na robu brežiča. Na hrastovem lubu se je utaboril brezdelni aristokrat, mogočni rogač, ki je ogledoval trpljenje mravljinčjega naroda z visoke višave in, oborožen s krasotnim rogovjem na neumni glavi, topo zabavljal socialnemu vprašanju manjvrednega ljudstva. Toda nekega dne se je zgodilo, da je ležal rogač vznak na tleh in psovano ljudstvo pridnih mravelj si je delilo bogate koline.

Tedaj sem se obrnil od te pojedine, a žalosti ni bilo v moji duši. Veselo oko se je ozrlo na njivo pod brežičem. Čudna njivica. Ni dolga in ne široka. Še voglov nima. V kotanji jo je izkopala pridna roka, ki je v boju za obstanek zgrabila rovnico, udarila in potrkala na zemljo in jo ogovorila: Daj mi kruha!

Mož in žena sta globoko sklonjena dvignila motike. Pod vztrajnimi udarci so poškipavali kamenčki, zameseni v prst. Mož je često postajal in si oddihaval. Z rokavom si je brisal pot s čela. Takrat sem videl njegovo obličje. Izza prstene polti so se svetlikale blede, prosjene lise. Tudi pokašljeval je. Kadar je zakašljaval, se je žena vselej obrnila k njemu. Na obrazu tiha skrb, sočutje, kakor prošnja: Počij, ljubi moj! Preveč te zdeluje! Mož se je pa ozrl na ozare, kjer je čepela kopa otročičev in z bilko klicala murna iz luknjice, in ni odnehal. Še globlje se je sklonil in motika je hitreje zapela lačno pesem: Njiva, daj nam kruha! Poglej jih tamkaj na ozarah... Ne sejejo še, pa bi radi želi... In njiva je odgovorila s tanko soparico, ki se je kadila iz nje, z brstečimi kalmi, ki so zelenele na njenih prsih, z voljnimi vzdih, ki so se oglašali izpod motik.

Minilo je nekaj tednov.

Na njivi ni bilo več moža. Črna ruta na glavi vdove se je sklanjala globoko do zrelega klasja, na ozarah so takisto še sedeli otroci... Ko se je vdova ozrla po njih, se je sključila še globlje. Pokleknila je na njivo. Njeni prsti so se pogovarjali s sadeži na njivi.

Bodi pravična, ljuba zemlja! Obrodi mi! Poglej, kako te rahljam, kako te božam! Kaj se pripogiblješ, ti kapusova glava? Ne legaj na zemljo, segniješ. Obsujem te. Takole! Kvišku! Poglej jih konec njive! Vsi čakajo nate. Aha, zatrgal si se mi, plevel nepridiprav! Ne tako! Ne bo pila tvoja korelina iz moje njive. Izderem te!

Ljubezen matere je rodila ljubezen do grude. Ljubezen je žarela v sadikah, sadike so rodile.

Dan se je krčil. Voziček za vozičkom pridelka je vozila vdova v svoj dom. Na njenem obrazu ni bilo obupa pred zimo.

V mojem srcu se je pa rodila nova misel, nova želja: Da bi bilo dano dobiti iz srca te vdove njeno vročo ljubezen do grude in vzeti pridnost iz njenih prstov, pa bi vse to posejal križem po njivi, ki je premalo ljubljena in premalo spoštovana od lastnih otrok! — Ta njiva je domovina.

SIBIRIJA

Ime ustvari ljudska duša. To ime je vselej pravo. Vselej zadene bistvo. Zato so vzdeli naselbini izgnancev na široki ravnini, kamor jih je izrinilo mesto, ime Sibirija.

Pod razcefrano ponjavo v mestu pod kostanjem je nočevala družinica: on, ona in dete.

„Torej si dobil kotiček?“ Žena Micka je stiskala lačnega otroka k suhim prsim.

„Kotiček? Le nikar mi tako sladko ne govori. Kotiček! Luknjo, za psa komaj, ne za ljudi.“

„Vsaj pod streho bomo.“

„Pod streho, skozi katero se zvezde vidijo.“

„Boš že kako zamašil.“

Otrok je zavekal. Žena ga je pričela ujškati in tešiti. On nekod se je slišalo petje ponočnjakov. Listje v kostanju je zašumelo. Ponjava je prhutala. Mož je vzel suknjič in ga ogrnil ženi čez pleča.

„Pa bo zeblo tebe,“ je žena rahlo ugovarjala.

Mož ni odgovoril.

Sklonil se je, pobral trščico, jo zažgal in vtaknil v gašperček, kamor je naložil zadnja polenca.

„Ne bi bilo treba,“ mu je skušala braniti, ker se ji je zdelo škoda drv.

„Bova laže vozila,“ se je grenko nasmehnil. Nato se je stisnil kar na tla, ona pa je legla z otrokom na prsih po pogradu.

Siva megla se je ocejala po drevju, ko sta premaknila samotežni izposojeni voziček in odpeljala svojo bedno brkljarijo izpod kostanja. On se je vpregel v ojnice, ona je tiščala in pazila na dete, ki je ležalo vrh cunj na vozičku. Čeprav sta bila zgodnja, so se Sibirci vendar že budili. Ob skupnem vodnjaku so se umivali dedci, ki so se odpravljali delat k uravnavi reke.

„Da bi le kaj potrajala ta barjanska sirotka!“ je pohvalil meglo plečat fant brez srajce, ožgan ko pečena ilovica.

„Od zlodeja pripeka v tistem dreku pri vodi, če ga mečkamo na soncu.“

Z razprtimi prsti je sunil skozi čopaste lase in jih počesal.

„Oho, novi državljani prihajajo!“ je pokazal suhljač proti vozičku, ki se je tresel po kolesnicah. Vsi so se ozrli. On — Primož mu je bilo ime — je vlekel in gledal v tla. Ko je privlekel vštric vodnjaka, ga je nagovoril nekdo iz gruč:

„Dobro jutro, blagorodje. Zgodaj ste vstali.“

Primož je majčkeno dvignil glavo in zinil, da bi odzdravil. Pa ni. Čutil je posmeh v pozdravu in zapekel ga je.

„Bog daj dobro jutro, možje.“ je opravila ona namesto moža.

„Ali imaš mutastega dedca?“ jo je štrknil suhljač, ki se je drgnil s pisano capo po kosmatih prsih.

„Ni,“ je plaho razlagala ona.

Primož se je jezen ozrl po ljudeh, potegnil hitreje in prešel gručo.

„Ta se je zmotil,“ so gledali za njim in ga tehtali.

Koroški akademski oktet, ki je pel na Brnci in Radišah ter v Svečah

„Za Sibirijo ni.“

„Komaj za mežnarja pri Sv. Lenartu.“

„Naj bi bil še naprej gagal pod plahto.“

„Šole mu bo treba, šole.“

„Nima talenta! Saj si ga videl, mutca.“

„Kako ti bo živel, če ne zna zasukati jezika.“

„Zares. So rekli, da človek živi od kruha. Nekdaj morda. Dandanes živiš samo od gobca.“

Voziček je krenil pred barako in obstal. Sibirci so se razšli po kočah. Iz barake je stopila ženska z otrokom v naročju. Za njo je prišlo še petero otrok v

umazanih in raztrganih srajčkah. Najmanjši, Branko, zapečen v telo in lice ko divji kostanj, je vrtal s prstom luknjo v srajco na debelem trebuščku. Ogledal si je nove ljudi, opazil vrh cunj otročiča in ročno splezal k njemu.

„Ali je punčka?“ je vprašal in pogledal Micko, otročičkovo mater.

„Fantek je, Primožek!“ mu je razložila mati.

„Ejduš, čudno ime. — Mama, pa si mi obljubila punčko. Ne maram poba.“

„Saj ta ni naš. Tehle je, ki bodo pri nas.“

Deček se je skobacal z vozička, šel do jarka in dvignil srajčko. Potem je godrnjal: „Primožek — možek — možek — kaj mi mar. Saj ni naš.“

„Kje je kvartir, boste pokazali?“ je želela Micka.

Ženska — Neža Rifonja se je pisala — je pokazala na lestvo, ki je slonela ob luknji nad stropom barake. Micka je prišla za lestvo in jo poskusila, če dobro stoji.

„Nič se ne bojte! Rebrnice so kar trde, klini pa novi. On jih je narabotal v Logu.“ Micka je zlezla po lestvi, se na vrhu ustavila in gledala v mračno podstrešje. Neža jo je opazovala.

„No, nič ne glejte tako kislo. Salon ni, za čez poletje bo pa kar pripravnó. Na zimo se kam drugam pritísnete.“

Primož je oživel in zarežal nad ženo: „Ne zijaj; dol pojdi, da si uredimo kvartir.“

Žena je molče zlezla na tla, dvignila spečega Primožka z voza in ga hotela položiti na travo.

„Na našo posteljo ga denite,“ je ponudila Neža.

„Če ne bo potlej naš,“ je prikoracal Branko in se upiral.

„Tiho, smrkelj!“ mu je zagrozila mati in odnesla otroka v barako.

Ko so se vgnezdili v novem kvartirju, je Primož rekel ženi, naj leže.

„In ti?“ ga je vprašala, ko se je vsa slabotna in trudna zgrudila na ležišče.

„Za delom pojdem in jesti poiščem.“

Žena ga je hvaležno pogledala in zaprla težke trepalnice.

Primož je pobrskal med cunjami, otipal zavitek, ga razmotal in vzel skrivaj iz njega uro. Birmansko uro, ki jo je do zadnjega skrival in tiščal, da ni šla v zastavljalnico. Nato je tiho splezal iz brloga in se napotil v mesto.

Kam? Najprej do reke. Morda bom dobil delo.

Čakal je in čakal, da je prišel do polirja.

„Ni nič, ni nič!“ je polir zamahnil z roko in hitro izginil.

Nato je obhodil vse kraje, kjer koli so zidali, kopali ali delali cesto. Povsod čakanje, povsod ista pesem: Ni nič, ni nič! Nazadnje je šel v pisarno podjetja. Stal je za durmi kakor na trnju in čakal. Mladi gospodje so se živahno pogovarjali. Dolgo ga ni utegnil nihče pogledati. Slednjič stopi predenj tanek gizdalin in zareži:

„Kaj bi radi?“

„Dela, gospod.“

„Sedaj ga ni.“

„Gospod, za vsako plačilo vam grem delat. Lejte, ženo imam in majhnega otročička.“

„Otroka? Le čemu vam ga je treba?“

V Primožu je zavrelo. Kri mu je bušila v glavo. Ustnice so mu trepetale.

„Sedaj se misli še cmeriti.“

„Ne, ne jokam,“ je jecljal Primož.

„Kakor sem rekel: Čemu vam je treba otrok? Ven!“

Primož je za hip obstal. Nato je srepo pogledal gospodka in kar bruhnilo je iz njega: „Čemu nam otroci? Če ne za drugo, vsaj za to, da vam bodo razbili vaše umazane čeljusti. Fej!“

Zadrleščil je vrata, da so zašklepetale šipe v oknih, in se opotekel na cesto. Svet se mu je zibal pod nogami, kolovratil je brez cilja, v prsih ga je žgalo, škripal je z zobmi in kar vleklo ga je, da bi planil v kogar koli in ga davil. Ubil in top od gneva in obupa je obstal pred zastavljalnico. Spomnil se je birmanske ure. Varno jo je potegnil iz žepa, jo nastavil na uho in prisluškoval tiktakanju. Kakor na dan birme, ko jo je imel ponoči pod blazino in se je neprestano zbujal, jo poslušal in gledal nanjo. Spoštljivo jo je pobožal po šipici, po pokrovčku — za slovo. Dobil je nanjo pet kovačev.

Ženi je prinesel sladkorja, kave, kruha in moke. Celo lojene zabele ni pozabil. Zvečer so imeli veliko gostijo; tudi Primožek je dobil mosljo, napolnjeno z belim kruhom in sladkorjem.

Prvo slovensko pevsko društvo „Lira“ iz Kamnika je obiskalo Loče,
Dobro vas in Podjerk

Tedni so tekli. Žena je silila Primoža v mesto. Primož se ni več ganil. Ženi ni rekel ne bev ne mev. Pod leskovim grmom je poležaval, strmel kvišku, težil otroka, kakor je vedel in znal — in molčal.

„Tako čuden je naš,” je tožila Primoževa Ritonjki. „Kar zmešan se mi zdi.”

„Nič se ne boji! Sibirija je prečudna dežela. Saj se vsakemu spočetka nekam meša. Nazadnje se vsega hudega navadiš. Ne veš, kakšna sem bila jaz? Le pomisli: on je imel delo, kvartir smo imeli tak, da je bila zofa v njem. Rečem ti: zares imenitno. Pa so mi pognali moža na cesto in je šlo vse — kos za kosom: zofa, ura, uhani, rjuhe, še zakonski prstani — in ko smo bili goli, smo prijadrali semkaj. In smo ftele. Ali verjameš, da so mi prišle solze, ko sem se ljudem prvič zlagala. Sedaj lažem, jokam, kakor bi stare cape paral — in živimo. Tako boš tudi ti. Le mene se drži. Če nam ti siti vampeži nočejo prikomandirati dela, naj nas vse skupaj rede zastonj.”

„Če nas bodo. Naš pravi, da ne. Da nalašč nočejo.”

„Kaj? Morajo. Moj pravi — pa ne smeš tega cijaziti drugim babam — da bodo vsi bingljali, če kmalu ne uredi.”

Primoževa je ob tolikem pogumu vsa zmedena odšla k možu. Preskočila je jarek in zavila po stezi proti grmu, kjer je Primož navadno poležkaval.

„O, danes mu jih napovem,” je razmišljala. „Le zakaj bi ne imel poguma? Presneto, Ritonjka je tica. Vsi moramo biti tako. Moj pa obupuje in obupuje, da ga ni več moč prenašati. Res, napovem mu jih in jutri mi pojde za delom — ali za kruhom. — Od hiše do hiše. „Morajo dati,” je rekla Ritonjka. Kar sama tudi ne bom brusila pete od hiše do hiše dan na dan.”

Žena se je bližala grmu. Toda pod grmom je bilo prazno. Primoža nikjer. Vsi naklepi, kako ga bo poučila, so splahnili v nič. Boleče jo je presunilo. Kar tresti se je začela in zaklicala: Primož, Primož! Ni se oglasil.

„Da me le more tako mučiti. O, napovem mu jih, tudi zaradi tega potuhovanja.” In spet je klicala. Donelo je v tihi Log, iz njega ni bilo glasu. Vse grožnje so izhlapele, živela je le ljubezen, ki ji je budila grozo. Stekla je skozi jelševje, obstala, zaklicala, tekla dalje in se ozirala na vse plati.

„Viš ga!” Na glas je vzkliknila, ko ga je zagledala pod hrastom, zavitega v strgano ponjavo, ki jim je bila za streho pod kostanjem.

„Spi. Le počakaj,” mu je grozila. „Prav tiho se ti priplazim, te zbudim in potem ti jih napovem!”

Šla je po prstih proti hrastu, večkrat obstala in spet rahlo šumela po travi dalje.

Sedaj je bila pri njem.

„Kako se mi je zamotal! Brenclji so ga klali. Zato menda.”

Pripognila se je, prijela za ponjavo in mu jo potegnila z glave.

„Kristus pomagaj!” je zakričala, da je zaječalo po vsem drevju. Mož je bil bled ko stena. Na obeh zapestjih mu je zevala rana v strnjeni krvi.

Žena se je vrgla na mrtvega moža, si okrvavila roke in kolena, planila kvišku in kakor plazna drvela k barakam.

Vsi „državljeni“ Sibirci so privreli pod hrast in obstopili truplo. Ženske so jokale; tudi možje so skrili kletev in kvanto. Celo tisti suhljač s strupenim jezikom je mračno ponovil: „Saj sem rekel, da ne bo za med nas. Predober je bil.“ In Ritkonjka, vsa objokana, je razložila: „Zato se je poslovil, revež. Molimo: Oče naš...“

Valentin Polanšek

Oj lovci veseli, v gozd so hiteli.
Kam so drveli? Kaj so videli?
Nič, nič! Bil je en majhen ptič.
A lovci so stali, se ptiču smejali;
vsi zajci so ostali in so se smejali,
so lovcem dejali:
Zdaj le domov, končan je lov!

Domov so veseli lovci pripeli.
puško so sneli — perje so šteli ...
Kaj? kaj? kaj? Kaj pa to pomeni naj?!
In dekla šepeče: Oh, takšne nesreče!
Kmetica priteče; le kaj pa naj speče?!

A lovcem pa reče:
Zdaj kur več ni, oј lovci, vi, vi! —

Prevara o čarobni piščalki

V tihih dolinah, kjer radi žubore hribovski potočki in poganjata bezeg in leščevje, so kraljestva gozdnega jereba. Majhna so, z enim samim pogledom jih skoraj objameš. In vendar te živorjavkasto pisan petelinček, s črnim podbradkom na vratu in z rdečo rožo nad očesi — ne večji od kokoši male sorte — zvabi vanje s svojimi čari. Septembrska jesen potrka na lovčevno srce in ga navda z nemirom. Na vsem lepem ga nekaj obide in mora iti. Poišče piščalko-jerebičarico in se odpravi najraje v jutru, ko je, kakor da bo sonce raztopilo dimaste meglice in bo severni vetrič razburjal srce gozdnega petelinčka, ki prileta na klic in se tedaj ponaša kakor korajžen fantič, ko gre na vas.

Vem za ta majhna kraljestva gozdnega jereba in rad jih imam. Stari Vipava, ki domuje kakor divji mož na križpotju med hribi, mi nekaterikrat pokaže s palico kako globel, kjer se dva hrbta našega partizanskega Pugleda razkoljeta v tesno globel in se iztekata v senožet. Hrbtov in globeli med njimi ima Pugled še več, saj je ves razvejan. V skoraj vsaki globeli lahko prikličesh jereba. Vendar mi je najdražja draga, ki mi jo pokaže Vipava.

Čudak je stari Vipava, ki ve za jerebe še od tedaj, ko je pasel krave ob porobkih domačih gozdov, odkar se ga spominjam. Po vnanjosti je bil zapuščen, opravljen, ko da bi ga burja oblekla. Starost ga je skrivila, da je postal betežen. Zdelo se je, da z nikomer ni sprt, a mu nihče ne vošči dober dan. Živeti mora tu med skrivnostnimi hribi kakor strupen gad med skalami pod Pugledovim vrhom. Spominjam se, da je imel tudi konje. Žalostna živinčeta so bili njegovi konji, vedno umazano beli, vedno mršavi in nikoli ni menda imel drugačnih. Ljudje, ki vedno o nečem govore, so napletali, da je Vipava baje bogat, a da se tako zapuščeno nosi le zato, da ga tatovi ne bi v samoti oropali. Govorili so tudi, da je nekoč, ko se je odpravljaj na svatbo, petnajst srajc potegnil nase, a je še vedno kazal komolec. Otroška domišljija pa je slutila pod plahto na lojtrskem vozu, ki ga je vlekel Vipavčev »šimel« iz mesta, globoko vrečo, v katero trpa zanikrne otročaje in jih izpušča za hribi, kjer se stikata zemlja in nebo in je konec sveta.

Kadar se sedaj oglasim, pridrsa čes prag, dvigne palico proti globeli, pove za jerebe, ki ga edini menda še vzdramijo, in nič drugega. Morda izmenjava še nekaj besedi:

»Od kod pa, če smem vprašati?«

»Iz mesta, drugače pa sem tukajšnji, iz spodnjega konca doline.«

»Tako — da, lahko da si iz spodnjega konca doline,« pokima s cvilečim glasom in stlači v žep cigareto, ki mu jo ponudim.

»Oče, pri vas smo nekajkrat prespali. Nebošmetova četa s Pugleda, ko so beli od svetega Urha rinili gor. Naš stari partizanski kuhar Oreh je kuhal v velikem loncu, nas pa je bilo po tleh ko polen,« bi mu rad osvežil otopeli spomin.

»Lahko da ste spali pri nas — lahko,« medlo zmaja, kakor da bi mu nič na svetu ne bilo več mar in doda: »Prihajali ste vi, partizanski, prihajali so oni, beli, vsake sorte vojske so prihajale. Z vsemi si moral biti in z nikomer, če si hotel...« Nikoli ne dokonča tistega »če si hotel«, le lokavo dvigne obrvi, pove še kaj o jerebih in odkrevsa.

Eh, si mislim, nikamor ne moreš več, stari, ne s časom, ne z nogami in odidem tudi sam v gozdno dolino, kjer rasteta bezeg in leščevje in rahlo šumlja hribovski potoček, vaje, da se najini pomenki tako končujejo.

Zadnjič je bilo tako lani, v oktobru. Dan kakor nalašč. Sonce tanjša meglice in se tipaje po orumenelem listju krade v globel. Severni vetrič pošumeva v poznem jutru, ko grem čez senožet.

Na robu senožeti se sezujem, da bi kar se da tiho prišel pod listnato streho zlatorumenih barv, kjer bom klical. Potoček, ki teče po kolovozu, bredem pedenj po pedenj, ker me petelinček ne sme niti slutiti in tudi vedno budni gozdni stražar — vreščeca šoja ne sme naznaniti mojega prihoda. Še dihati si skoraj ne upam in mirim levo stran, kakor bi se bal, da bo jereb slišal srce, ki živahneje kuje. — Ah! — Glej! Že sem na kraju, kjer sem pred letom vzdignil jereba. Komaj sem tedaj prestopil prag gozdne doline, je zaropotal skoraj izpod nog. Z zamolklim: brrrr... brrrr se je spreletel in že ga ni bilo. Čeprav sem ga prepodil, sem ga klical in odzival se mi je. Blizu ni hotel, vsaj zdelo se mi je, da se oddaljuje. — Morda ne kličem prav, pa beži — sem si mislil še začetnik in sem ga skušal lepše posneti. To je najbolje, če dobro posnemaš jereba, ki se tistikrat oglašja, ker vsak malo po svoje zavija. Toda — neroda začetniška: sedel sem preveč na planem in prekmalu sem vstal: — brrr... mi je zaropotal vnovič pred nosom in izginil brez sledu.

Naslednja nedelja me je spet zatela v tej dragi: kličem — nič odziva, vse je ko izumrlo. Ko le napenjam ušesa, začutim, da nekaj skaklja in tipka po leščevju. Bo, tiho bo prišel pogledat kar po tleh, in misel na to me razvne in greje. Končno res nekaj priskaklja iz grmovja: Eh — da bi te šment, kakšen jereb — pa je le veriverica primukljala skoraj do mene. Radovedno steže in suče ljubko glavico, »kiha«, kakor bi mi imela kaj povedati in živahno vijuga z repkom. — Res, da bi te šment, kako si radovedna; pojdi no in me ne vleci za nos — nisem čakal tebe, četudi ti ugaja.

Še tretja nedelja mi ni dala miru: Sedim pod drevesom, puško pestujem na kolenih, jerebičarica v zobeh še ni dala od sebe glasu. A glej! Jereb se spreleti sam in sede na sosedno mlado bukev, nizko od tal. Rad bi vedel, kaj ga je vznemirilo. Morda sem se kaj premaknil. Gledam zamaknjen črnogrlo

ptico, prvič tako od blizu, toda puška miruje. Nekaj mi ne da, da bi omadeževal lepo podobo v poznem jutru: Ne — prekmalu je še — me vleče nazaj lovska vest — nisi ga še priklical, tako ne bi bilo prav. Priropotati mora, ko ga boš sam izzval.

Skoraj leto nato torej prihajam ponj in nekaj mi pravi, da bo jereb tokrat moj. Ne čutim mraza, ki mi leze v kosti, ko bredem potoček in tihotapsko stopam na mrzle kamne. In ne ustavljam se, kjer sem prejšnje leto storil začetniške nerodnosti. Raje zavijem v breg, nekaj korakov nad potoček, da bi bilo bolj pregledno in da bi mi klica ne preglasilo žuborenje. Kakor sem tiho prišel, tiho utonem v gozdno podrast. Praprot me skrije, sončne lise in temne sence, ki plešejo z zibajočimi se vejami, store, da sem enak gozdu.

Jutro v skritem kotičku gozdne lepote, v kraljestvu mojega jereba. Davno zbudjene ptice vseh vrst sveže čvrlijo, čivkajo, godejo v zborih in posamič, skakljajo po vejah in vejicah, spreletajo se. Gora zibaje buči, zdaj bliže zdaj bolj oddaljeno, kakor se zasuklja vetrič, Uho prisluškuje, zdaj na to, zdaj na ono stran, da bi iz stotih glasov razbralo jerebovo petje. Prisluškuje,

V Borovljah, Globasnici in na Reki je plesal Ansambel narodnih plesov in pesmi
DPD Svoboda „Tone Čufar“ Jesenice

izbira — ujame in spet izgubi. Zdi se, da se oglaša nekje nad menoj, precej visoko, kar sam od sebe. Upanje raste, uho se ni zmotilo. Razločno mi vetrič vnovič prinese njegov »cij-ciceri-cici-cuj«, in ga spet oddalji. Da. — Poje, razpoložen je — si pravim — morda je celo stari, ki me je lani potegnil. »Cij-ciceri-cici-cuj«, se mu topi srce od kitice do kitice, kjer droban odmev prve vrstice lovi že spev druge in ta drobna pesmica, ki jo ujame le tenkoslušno uho, prehaja vame in me obliva s posebno lovsko blaženostjo.

Mišice na nogah se same od sebe napno in me dvignejo v počep, levica krepkeje stisne puško, desnica tiplje za piščalko, obešeno na levem žepu. Že je v zobeh in njen čarobni glas stori, da se spremenim v gozdnega petelinčka, ki kliče na korajžo.

»Cij, ciceri, cici, cuj«, prihaja z vetrom; »Cij-ciceri- cici- cuj«, odgovarjam iz praproti z dolgo kitico:

»Cij, ciceri, cici, cuj,
le pesmico drobno, fantič si kuj,
pogladi podbradek, brž se obuj,
zropoči v dolino, z menoj se vojskuj!«

Tenkoslušni jereb je ujel kitico in se spreletel. Dvakrat slišim peruti in že zakroži nizko nad zemljo ter sede nekam pod mano, k potoku, ter prav blizu žvižglja in piska. Tako prijazno se huduje ta gozdni petelinček nad dozdevnim vsiljivcem, ki si je upal zapeti v njegovem kraljestvu, da je kaj. Malone da ne žvižgne drobne kletvice, tako je razborit. Ne sluti prevare v čarobni paščalki, ki mu zaigra, ko utihne: »Cij-ciceri-cici-cuj«, — le bliže, — le bliže — fantiček, ne vidim te še!«

Ker se ne spreleti, ga podražim še s šušljo, s katero posnamem glas samice-kokoške. Dovolj mu je. Zaropoče, kot da bi se bal zamuditi smrt, sede na ploščat kamen sredi potočka in se predstavi.

Oko pije prelestno podobo petelinčka, ki poplesuje in pobeša peruti, boža živo rjavino perja, gladi črni, beloobrobljeni podbradek na grlu in vriska na rožo, ki mu rdi nad očesi. Le kakšnih petindvajset korakov je med nama in vendar je v tem prostoru nekaj nedoločno napetega, nekaj nabitega, kar se mora vsak čas razleteti na drobne kosce in izginiti neznankam.

Rastem, rastem s celim telesom iz praproti, kamor sem se potuhnil, rastem s puško tesno ob licu. Rosne kaplje, pale z vej, zdrse po vročem čelu — prst po boža napetega petelina. — Odjeknila je tiha dolina, daleč je segel glas, da sem utrgal cvet. Bila je podoba in ni je bilo več. Vse, kar je bilo dognano do vrhunca, se je razblinilo v nič, razbilo se je, kakor se razbije zvrhana čaša penečega vina in zarožljajo črepinje.

Modrikasta jeklena cev, vroča od ognjene strele, ki je šinila skozenjo, se je povesila. Zadnjič se ptica požene kvišku, k življenju, in nemočno omahne na ploščat kamen, na nezaten otoček sredi hribovskega potočka. Jerebovo kraljestvo je zame utihnilo: minula je pesem — bučanja gore ne čujem več, sončne lise so mi hladne brezizrazne luči. Še koraki do nastrela — dvajset, trideset jih je — so nekam omahujoči, trudni, kakor morejo biti koraki grobarja, ki je pokopal lepoto, ki si jo je sam pričaral.

Sklonim se nad ptico, ki se umirja: oko ji ugaša, glavica omahuje čez kamnit rob. Po črnem podbradku na grlu drsijo drobni rdeči biseri — kapljice

krvi. Rahlo se raztapljajo v potočku, rahlo potoček žubori z njimi dalje, kakor je bila rahla pesem življenja, ki se utrinja. Žuborenje je edina godba, ki jo čujem, edina, ki spremlja moje borno opravičilo. Ne zameri, lepa črnogrla ptica, da sem te ubil. V srcu ni bilo zlobe, bilo je žejno lepote, prevara je bila v čarobni piščalki. Bojevati si se hotel, lepi petelinček, nisi slutil prevare v mojem spevu. Bojevati se, imeti nekaj pred seboj, to je lepo, še vedno bolje kot nič, še vedno lepše kot strah pred vsako prevaro.

Ko se vračam iz doline, stoji stari Vipava pred hišo. Mežikaje se ozira po soncu in pravi, da je slišal strel. Kdo ve, ko je že ves naglušen? Padel je jereb iz njegove globeli in je tu. Iskrica mu igra v umirajočih očeh, ko ogleduje mrtvo ptico in mu pogled roma od nje do piščalke, obešene na levem žepu, in spet nazaj. Kaj neki išče med piščalko in mrtvim jerebom? Morda bi iskra rada posvetila v čas med njegovimi jerebi izpred tri četrt stoletja in zadnjo, današnjo goljufivo modrostjo, da je treba biti z vsemi, dobrimi in zlimi in z nikomer, če hočeš živeti.

Nekakšna zla misel me obdaja, da bo Vipava kmalu, kar tako na lepem ugasnil kakor moj jereb in spet mi je težko, ko ga gledam, starca. Vselej mi je nekam tesno, kadar srečam starca jeseni, ko narava umira, ko se zdi, da si betežen želi spet v zibel, prepozno izmerja poti za seboj in nedoločno tuhta, katera piščalka je bila, ki ga je prevarala. Kakor pri jerebu je to, le da se le-temu moraš opravičiti: Ne zameri, lepi petelinček z rdečo rožo nad očesi, ne zameri moji puški, da si jo moral poškopiti z rdečimi dragulji po kopitu. Prišel bo drugi, mlajši, če ne letos, bo leto osorej tu zaljubljeno pel. — In odleže, za silo odleže pri lovčevem srcu.

Čas pa se človeku nikoli ne opravičuje, tudi za goljufive modrosti ne. Vse mora sam.

Jože Podlesnik:

P o m l a d

Lastovke so priletele,
z njimi prišla je pomlad.
Rožice so zacvetele
in prinesle šopek nad.

Zopet toplo sonce greje,
rosa jutranja hladi,
zopet orje kmet in seje,
dekle rožice sadi.

Zopet bodo zaživali
logi in zeleni gaj
zopet bodo slavčki peli,
in veselja ne bo kraj.

Meni pa pomlad cvetoča
le spomine še budi,
na ljubezni čustva vroča
mojih zlatih mladih dni.

FRANCE ZIDNIK: *Rojakom*

Zagotovilo

Al' up brezmejni še živi med nami?
Pravica večno se ne da kršiti,
sovrastvo končno mora le zgubiti,
primeri taki vsem ljudem so znani.

In predpogoji so človeku dani,
da sosedu prijateljstvo graditi,
mogoče je, hinavščino razbiti,
ki bratstvu zmagati še vedno brani.

Enakopravnost prazna je beseda,
kaj na papirju paragrafi zbrani,
dejanja le zahteva mala čreda!

Moj rod, ti nade v lepše dni ohrani!
Čeprav obupno včasih vse izgleda:
Nikoli ne ostali bomo sami.

Upanje

Enkrat minil bo mračni dan jesenski!
Za temnimi oblaki sonce sije,
nemirno v hrepenenju srček bije —
pomlad nikakor pojem ni podmenski.*)

Ni spremenljiv li položaj vremenski?
Naj megla vlačí se in dež naj lije,
naj sneg zakrije vse, naj veter brije —
nad zimo žarek zmaga pomladanski!

Zaradi tega, narod ne obupaj!
Sam v sebi nosiš silni kal življenjski!
On ni uničen, skrbno pa ga čuvaj!

Minil bo mraz, sok tekel bo korenjski!
Zgubljeno nič še ni! Brat, kar zaukaj:
Miline čaka še zaklad semenski.

*) hipotetični

Dramilo

Jasni se, mrtvi šepetajo v jami —
predolgo so že tiho, mirno spali,
nam v znamenje najraje zdaj bi vstali,
ker znova od sovragov smo obdani.

Kot zver Slovenci bili smo pregnani,
dokler se v naših gozdih nismo zbrali,
za „staro pravdo“ spet se bojevali —
mi, tlačani, povsod zasramovani.

Goreli naši revni so domovi,
pa zmagal Jernej je, junak slovenski,
ker moč mu dali novi so grobovi.

Po širši domovini in po srenjski
gre k živim mrtvih prošnja: Vi sinovi —
edinost vam premaga dan bremenski.

Opomin

Saj sonce naše se še ni stemnilo,
naš narod korenjak je še preprosti,
ker je otrok v domovih naših dosti —
izročite jim govorico milo.

V njej skrito je prastaro izročilo,
spremljala zvesto nas je v dneh mladosti,
pogum dajala v dneh slabosti,
da še prestali vsako smo presilo!

Nihalo časa bije prav počasi
in vsak ne čuti novih dni koraka —
zbudili spance bodo naši glasi.

Pokonci, vsepovsod razpada tlaka!
Prijetelji, povejte majki naši:
Rodila tudi ni še trta vsaka!

Lastno bivališče

Ko je bila Neža še Nežka, nežna hči zgarane matere, kateri je bilo ime tudi Neža, se ji je že v dekliški duši porajala želja: Imela bi svoje lastno bivališče! In ta želja se je pretvorila v silovito hotenje, polno odločnosti in zanosa — v goreče hrepenenje, ožarjeno z lesketom srečnega pričakovanega življenja v najsvetlejši bodočnosti.

Koliko jih je Nežka prečula, ko je tičala z materjo v tuji bajti! Kako so ju znali kmečki tesati! Vedno isto zbadanje, vedno isto zaničevanje, zmeraj tisto predčenje, da si manj vreden, ker pač nimaš lastne strehe nad glavo! „Letos bosta dosti pridelali, ko vama nebesa pošiljajo toliko bajtarskega gnojla“ so dejali, kadar je pozno vigredi snežilo, zakaj vremenski pregovor ve v tistih krajih tako povedati.

Ako je v zgodnji jeseni zaradi prenagle slane veliko listja odpadlo, so spet pikali: „Le grabita in nosita domov, pa še kako ovco in kozo kupita, ko Bog vama tako lepo krmo smuka!“

Tako je šlo venomer.

Vsakikrat pa se je po takih zoprnostih Nežka s čim lepšimi nadami zatekala k svojim življenjskim željam!

* * *

Nežki je umrla mati. Mlado siroto so kratkomalo postavili pred prag. Za dekle naj gre, če že hoče od kmetov živeti! so jo potolažili.

Tako se je za Nežko začela strma pot, trnjeva pot — najbolj primerno bi rekli — vrtoglava steza mlade ženske, ki s preprostim srcem pričakuje od sveta in ljudi toliko lepega! Svojega bivališča si je želela, pa naj si bo čisto majhna hiša, v kateri bo prostora za postelj, ognjišče in mizico! In če bi bila kar iz golih desk, s smrekovimi skorjami ali s slamo pokrita! Ali je v ponižni duši morda gojila še tudi misel na svojega fanta, ki jo bo enkrat v življenju srečal, jo poročil in zagospodaril v njuni potlej skupni hiši, in da bi z otroki, ki bi jih Bog dal, postajala hišica pretesna? Pa bi njen gospodar povečal bivališče, stesal sam zibel in drugo opremo? Pozneje bi morda še kupila malo zemljišča krog hiše, zasadila drevesa, zorala njivico, o, in tako srečno živela na lastni grudi!?

Nežka je opazovala polža, ki nosi kajžo kar s seboj, mislila na Boga, ki je v nebesih, a kateremu je na tem svetu sezidano tudi toliko svetih bivališč. se spomnila miške, ki ima svojo luknjico, prišla na norca, ki ga vzamejo v norišnico in končala pri zločincu, ki ga vtaknejo v zapor... Vsak dobi svoj kraj, samo

za mene ga bi naj ne bilo? To vendar ni mogoče! O da, ona je premišljevala o marsičem in povsod je našla resnice, ki so pričale za to, da mora tudi ona priti do svojega!

No — pa je Nežka postala dekla. Pridna je bila in skrbna. V svoji skromnosti in bojzljivosti pa celo podložniška. Gorje pa taki duši, če pride trdim gospodarjem v pest!

Služila je kmetu, v čigar bajti sta doslej prebivali z rajno materjo. Potekalo je okroglo leto, pa niti ficka ni dobila.

Ker je neki drugi kmet zavidal temu gospodarju tako izdatno in brezplačno delovno moč, je tale vrtil za plačilom. Tedaj pa je Hrvar šele prišel s svojo namerom na dan. Trdil je, da še rajna Neža dolguje toliko in toliko za stanarino v bajti in zato bo treba, da Nežka še eno leto dela, preden bo kaj zasluženega.

Tako se je tudi zgodilo.

Po dveh letih pa se je Nežki vendarle toliko posvetilo, da tako ne gre dalje, ako hoče priti do svojega cilja na tem svetu.

Medtem je dekletce postalo krepko in zalo dekle! —

Zvabi jo Dolan v svojo bajto, ki je nenadoma postala prazna. A izkazalo se je kmalu, da je tudi ta gospodar imel svoje izkoriščevalne nakane. Nežka se je preselila, hodila v dnino in se veselila, češ, zdaj je na tisti poti, ki pelje naravnost do njenega cilja.

Dolan je povedal takole: „Za stanarino v bajti in najemnino majhnega zemljišča poleg bajte boš naredila nekaj dnine.“ Ni pa bilo rečeno točno število delovnih dni. Zato se je dnina vlekla skoz

vse leto. Le redko, redkokdaj je preostal Nežki kak dan, da je pohitela kam drugam delat in zaslužila vsaj malo denarja. A s plačilom so bili koj vsi nestanovitni in skopi. Najraje so kmetje ponujali ponošene cunje, pokvarjen živež ali zamazano volno.

Kmalu je Nežka menjala svoje bivališče. A pod novim gospodarjem tudi ni bilo vse med in rože.

Nežka, v katero se je spet in spet samo za kratek čas zagledal kak moški, je mislila takole: Dokler ne bom imela svoje strehe nad glavo, ne bom dosegla svojega ženina, ki mi mora biti tudi namenjen, kot je to pri drugih dekletih. O

da, Nežka je imela o zakonu poštene in zdrave misli! Vedela je, koliko se jih poroči zgolj iz gospodarskih, če ne iz koristolovskih nagibov. Na svoj preprosti način je marsikak zakonski par gledala s pomilovanjem, češ, kako je mogoče, da gre človek iz sebičnosti v to odgovorno življenjsko zvezo. Ko se to tako jasno pove iz prižnic, ko je o tem dosti pisanega, kar je sama poznala po knjigah!

A zopet se je je polastil občutek manjvrednosti in ta malodušnost ji je zapirala poti do tistih fantov, ki so v njenih pridnih rokah in njeni lepoti videli najlepšo doto za vsako posestvo.

To je bila tista usodna stran njenega značaja, da si je blago dekle samo zakrivilo trdo življenjsko pot. Iz skromnosti in ponižnosti ne sme prihajati čut manjvrednosti in podcenjevanje samega sebe, marveč zmeren ponos in blagohotna odločnost.

Pa se je Nežka zdajle preselila v Frčkovo kajžo. Ker je kazalo, da zna biti ta kmet boljši od prejšnjih, se je tudi opogumila in je z njim govorila takole: „Mislila sem, da te prcsim in vprašam, kako dolgo ti naj delam dnino, da mi daš v tej bajti prostora do smrti?“

Frček je odgovoril na gosto in široko — a vseeno ni bil odgovor jasen. „Se bo že nekako dalo napraviti, seveda, seveda!“ je končal.

Nežka pa si je delala nove upe ter gradila v mislih svojo hišico sred najlepših poljan bodočnosti. Delala je, da se ji je vse čudilo. Njena spretnost, marljivost in vztrajnost je bila neprekosljiva.

Ko je stara Frčka čez nekaj let šla na preužitek, ji je Nežka morala odjenjati. Nastopila je mlada gospodinja in ta je brez zadržka pokazala svojo mržnjo do Nežke. Kar je bilo že storjenega na račun „dosmrtnega stanovanja“, je kratkomalo zapadlo. Stara Frčka ji je dala dve jagnjici — in še ti dve svoji — pa je bila zadeva rešena.

Nežka je spoznala: Dokler bom dninarica po teh odvisnih in odvišnih bajtah, ne pridem nikamor naprej. Delala naj bi tem oderuhom in skopuhom, ki se upajo obrati beraškega človeka do golih kosti, da me potem na stara leta potisnejo v občinsko sirotišnico, in, če tam ne bi bilo kraja, lahko vzamem popotniško palico v roke ali vzamem konec kar na cesti! — — — In je znova postala posel.

Na Ovčevo je šla za deklo. Pogajala se je tokrat odločno za zaslužek. Obljube so bile dokaj vabljive: celih deset šilingov na mesec!

Z veseljem se je zagnala na delo. Po nekaj tednih se je že na celem posestvu poznala njena večča in neutrudljiva roka.

Vsak mesec je dobivala točno svoje denarje. Bila je vesela kakor otrok velikonočnega šarklja. Štedila je in s še večjo vnemo opravljala svoj posel. To pa je postajalo polagoma povod, da so jo drugi hlapci in dekle začeli sovražiti. Zavist je predla spletke in nevoščljivost je delala zdraho. Pri gospodarju in gospodinji je bila zaradi svoje delavnosti, ki ji ni bilo daleč okoli primera, posebno čislana. Njeno ustrezljivost pa so si razlagali za prilizovanje.

Z raznim ročnim delom, bodisi s pletenjem, vezenjem ali krpanjem, je v dolgih

zimskih nočeh v svoji sobici ob svetilki z lastnim petrolejem znala zaslužiti še kak dodaten groš. Imela je svoje svetilo zato, da ne bi povzročila nejevolje.

Zdaj, ko je imela Nežka po dolgih letih res že kar lepo vsoto denarcev, se je je obvezal bolj pogosto kak snubec. A ona je imela pogled, ki je vsakomur prodiral v srce. Vselej pa je naletela na nepoštene misli. Zgrazala se je nad pijanci in lenuhi, nad bahači in nepoštenjaki. Z vsakim je opravila hitro. V drugič je ni nihče več nadlegoval.

Pa se pojavi daljnji Nežkin sorodnik, ki je vedel za njene skrivajne načrte. Znal je tako slikovito sanjati o lastni hiši, da je res izvabil revki prihranke. Pomagala bi mu naj dogotoviti že itak začeto gradnjo, pa bi potlej imela svoje stanovanje.

Ko pa je sorodnikova hiša bila z njenimi šilingi dogotovljena, jo je grdi človek opeharil za vse.

„Nežka je koj Neža!“ so dejali tisti, ki so o tem zvedeli. Hudo je trpela. A tudi to je prebolela.

Služila je zdajle že pri sedmem kmetu. Vinkovčevi so ji obljubili to plačilo: Tri smreke in en macesen na leto. Sme pa rediti pri hiši tudi pet svojih ovac in ravno toliko kokoši. To pa si je dala napisati črno na belo! —

Spet je začela od začetka in bila je vesela, da sme in more delati!

Počasi pa so Nežki oddrsala leta, v katerih je pravcato dekletu godno za žentev. A ona se tudi zdaj še nič ni menila z vedno bolj redkimi snubci. Samo te misli in želje je gojila: Delati moram! Poiskati moram vsak groš! Spala, jedla in počivala bom potlej v svoji hiši — in za možitev bo še vselej dosti časa!

Pošla so zopet leta. Vinkovec je ležal na smrtni postelji. Nežka je stopila k njemu in zahtevala zaslužena drevesa. Nastopil je mladi gospodar. Ker je dobil les mnogo boljše ceno kot jo je imel kdaj poprej, so ji skrčili število smrek. V najbolj odročnem kraju gozda so ji odkazali, kar je njenega. Vmes je bilo dosti sušic.

Uvidevni dninarji in dobrohotni bajtarji so ji pomagali posekati drevesa. Spravljanje v grapo pa je bilo okupno.

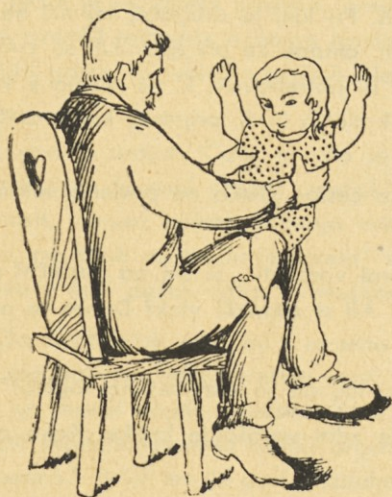
Nežka je zapustila Vinkovčeve. Kot pol blazna se je trudila s svojim lesom. Pehala se je in se gnala, da je vidno zmedlela in oslabela. Ko je bil večji del zlomljeni les zravnani pri žagi, se je Nežka preselila v zapuščeno kolibo ob mlinu. Ali se je bala za tistih nekaj hlodov in tista zmrcvarjena drva? Sključena je hodila in štela razkosana debela in temno ji je šlo skozi dušo: Toliko desk pa le bo, da bo za moje poslednje bivališče!

Podala se je Nežka k drvarju, ki je postal s celo kopico otrok nenadoma vdovec. Temu je izročila tisti svoj les ter še prihranke z besedami: „Ti naredi iz tega lesa, kar veš in znaš zase in za tvoje male. Morda boste tako lažje prišli do svojega bivališča! — Jaz ne potrebujem več svoje strehe nad glavo! ... Samo krsto mi naredi iz tega lesa ...“

Tiho je zlegla pri drvarjevih — in je tiho umrla.

Pavle Kernjak:

Mladost

Težko čakal sem večera,
ko prišel bom k tebi v vas
in z menoj pa mladi fantje,
da zapeli bi na glas.
Ko je zadnje žarke zlate
vsulo sonce na zemljo,
takrat zvezdice so zate
priveslale na nebo.
Lunica je prikazala
resnobledi svoj obraz,
dolgočasno se držala,
meni pa je bilo mraz.
Težko čakal sem večera,
težko čakal sem na te,
o da bila noč bi temna,
zdihovalo je srce.
Izza debela vaške lipe
pa sem kukal v lunico,
gledal ji v brezbrizno lice,
kaj, če ljubice ne bo?
Ljubica se je smejala
in je kukala na me,
za zaveso tam je stala,
jaz za lipo pa brez nje.

Pavle Kernjak:

Mirica

Mirica moja, ljubica ti,
komaj še šteješ štiristo dni.
Mirica dobra, ti moj otrok,
vsipaš ljubezen iz polnih mi rok.

Mirica zlata, angeljček moj,
dedek bo tebe zibal nocoj.
Mirica naša, ti si nam vse,
ti nam tolažiš bolno srce.

DROBTINJAKOV MIHA:

PRED KOLO- DVOROM

„O, pozdravljen, prijatelj Čižej! Kako se imaš? Nekam mračno gledaš v svet, ali si bolan?“

„Ne, hvala, počutim se zdravega, nič mi ni. Premišlujem nekaj, to je vse. Pravzaprav ... Pa kaj, pustiva to!“

Tako sva se pozdravila s prijateljem Čižejem, nadarjenim risarjem in svoje vrste filozofom pred celovškim kolodvorom. Bil je v zadregi.

„Čižej, kaj bi razmišljal o postranskih rečeh. Te niso važne. V ostalem pa ima svet svoje jeklene postave, po katerih se vse vrtil!“ sem dejal, da sva prišla v pogovor.

„Ti pa ja nisi tako naiven, da bi ponavljal te neumnosti!“ mi reče Čižej. „Pokaži mi jekleno postavo! Svet, zvezde in sateliti se sučejo po naravnih zakonih, kakor jih menda ljubijo imenovati, za nas tepce pa izdajajo in zbirajo paragrafe na papirju, in po njih plešemo in skačemo skozi življenje. To, prijatelj, je menda dosti realno povedano, kaj?“ In Čižej me je vprašajoče pogledal.

„Seveda imaš prav, čisto jasno, vse popolnoma drži“ sem se nasmehnil. „Za nas so izdani paragrafi, zapisani na papir in prikrojeni po potrebi, kakor pač vzameš, se pravi, na kateri strani stojiš. Pri luni je drugače, tej nič ne morejo — vsaj zaenkrat še ne — predpisovati, ampak že pri sputnikih se začnjenja. V ostalem pa rečem, Čižej: takih kot si ti, bi potrebovali, ki ne rečejo k vsemu ja in amen. Koliko je na primer danes še kritičnih ljudi, prijatelj, kaj praviš, kritičnih in pravičnih?“

„Čižej je zamahnil z roko in pljunil na cesto: „Tako ne pridemo nikamor.“ Potem je vzel robec in se vseknil.

„Za vraga, kaj pa imaš?“ sem ga moral vprašati. „Si šel na napačni cestni strani in moral plačati policaju kazen, ha? Ali si zamudil vlak? Danes je pa res težko s teboj govoriti!“

„Hm, tako!“ je zamrmral Čižej. „Povej mi, ali se razumeš na logiko?“

„No, oprosti, najprej postranska reč in zdaj vprašanje logike. Kako naj to spravim vkup?“ sem mu padel v besedo.

„Uh, pomiri se, saj veš, človek se včasih zamisli ... Jaz mislim na vprašanje

narodnosti in umetnosti. Saj je znan in že precej star klasični „vse teče“! Pa poglej okoli sebe: mnogo se je pozitivno spremenilo, marsikaj pa tudi poslabšalo. Slavno občinstvo, poglej, izgublja povezavo z umetnostjo, ker pozablja na svoj izvor. Pri nas pomeni to pa kar dvojno pozabljanje, to ti potrdi celo koroška znanstvenost. So taki in taki razvoji, vsaka sprememba pa še ni na-predek“ je prijatelj Čižej počasi izgovoril.

„Tako je!“ sem pritrdil. „In pri nas se je veliko spremenilo. Prelom z izvirom, torej z ljudsko kulturo na eni strani in z zadržanjem naših ljudi (tistih, ki se imajo za boljše in pišejo svoje ime recimo Rutar kot Rutter, namesto Travnik pa Trau-nigg, pri tem še mislim ne) do vseh vplivov okolja sodobne družbe na drugi strani je preočiten. Če to dojemaš samo kot pasivni element, prideš prav gotovo pod kolesa. Odreči se svojemu izviru in s tem svojemu ljudstvu, pa ne more biti prava pot, če hočeš živeti kot enakopraven med enakopravnimi. V tem je ves problem, kulturni in politični.“

„Med tem sva s prijateljem Čižejem počasi korakala po celovških pločnikih.

„Kar dobro si zajel, Drobтинjak“ me je Čižej pohvalil. „Dosti je pri nas ljudi, ki so podlegli in mislijo, da ne smejo biti, kar so. V resnici pa jim vse tajeenje nič ne pomaga. Če jaz na primer stojim na celovškem kolodvoru, ti kar slehernega z naših dolin spoznam in ni mi treba čuti njegove govorice. Zdaj pa, prijatelj, prenesiva to na umetnost. Ljudje torej mislijo biti nekaj drugega kot so v resnici. Tako je tudi pri raznih umetnikih, pri risarjih, poetih in glasbenikih. Bežijo nekam, pa ne vedo za pravi dom muz. Umetnik mora seveda videti stvari drugače, bolj sočno in bolj tragično, idealizirano ali tudi poenostavljeno, vedno pa mora izpričati resnico, izpričati mora samega sebe. Če je to izpričal, potem najde vsak navaden človek pravi odnos do njegove umetnine, potem mu umetnina ni tuja. Tedaj je ne gleda pasivno, temveč se za njo ogreje in jo zna ceniti. Tako bi jaz označil razmerje oziroma razdor med občinstvom in umetniki. Čustva morajo biti polna življenja, napačnih glasov ne sme biti!“ je povdaril moj prijatelj Čižej.

„Lepo je sanjati, Čižej, in kdo se ne spozna na sanje! Vsak človek rad sanja, zakaj ne bi smel sanjati umetnik? Posebno, če mu umetnost ni samo pojem umetnosti, temveč pojem življenja malega naroda, ki je ogrožen v svojem ob-stanku, pa kljub vsemu hoče živeti!“ sem se zamislil čisto realno v vse napačne glasove v naši deželi, tako v umetnosti kot v vsakdanjem življenju.

„Ja, Drobтинjak, zdaj pa ti mračno gledaš, kakor prej jaz“, se je oglasil Čižej. „veš, jaz pa vem dobro srestvo proti mrkim pogledom. proti malodušnosti. Upo-rabiti ga moraš včasih. Mahniva jo v našo restavracijo. Pri kozarcu dobre kap-ljice ali skodelici espressa se da prijetno razgovarjati. Lahko še srečava kakšne-ga znanca.“ Prijel me je pod pazduho in šla sva hitrih nog proti restavraciji.

ANDREJ KOKOT:

Tiho veselje

Sonce zahaja in obraz mi drhti.
a v srcu se tiho veselje budi:
jutri se spet malo dalj bo mudilo,
preden za vrhovi gora se bo skrilo.

Da, danes, jutri, pojutrišnjem — še malo,
pa že semkaj izza Dobrača bo sijalo
in prišel bo jug in minil bo hlad;
da, tedaj, tedaj pride pomlad!

Mati, me čuješ,
ali spiš presladko?
Domov sem prišel, veš,
obljubil sem tako,
da prišel bom, ko pride pomlad.

— Zdaj že rožce cveto in ptički pojo,
da, mama, že prišla je, prišla je pomlad —
a tebe smo djali pod črno zemljo...

Doma ni več tako, kakor prej je bilo,
oče ves žalosten je in potrt.
Ah, mama, zdaj tak' luštno nikol' več ne bo,
odkar tebe nam vzela je smrt.

A življenje gre dalje, odveč je obup
— ostane samo še spomin...

Miro Kernjak:

Slovo

Rahlo Dravca je šumela,
mesec šel je za goro,
takrat dekle si mi dala
rož rudečih za slovo.

Megla je iz Dravce vstala,
tiho legla na zemljo,
rdeče rože pogrnila,
rdečo rožo za goro.

Refren:
Rožic si mi dala,
rožic za spomin,
za slovo si me objela
in dala rožmarin.

Poteze v prozi – Naš svet v pesmi

(Iz »Mladja« — literarnega glasila mladih 1960)

Začetkom jeseni 1960, v letu, ko so na Koroškem z zvrhanimi vedri poskušali ljudstvo opajati z dvomljivo »domovinsko zvestobo«, ko so po vaseh in mestih injicirali strup iz časov, ko je slovensko usodo v deželi krojil nacistični duh in njegovo v krogih okoli Maier-Kaibitscha in Karla Fritza poosebljeno nasilje, je v Celovcu vzniklo literarno glasilo »Mladje«. Nekam boječe je stopila njegova prva številka v naš svet in življenje, vprašajoče: ali pridem prav, ali me boste sprejeli?

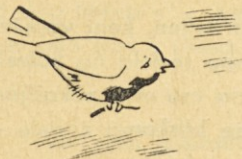
Peščica mladih odprtih src se je v prvi številki »Mladja« predstavila s prvo zbirko svojih »literarnih poletov«: Poteze v prozi — naš svet v pesmi. Dala jih je »koroškim samorastnikom in še komu« v razmišljanje in oceno. Po dolgih letih in desetletjih spet slovenska literarna revija na Koroškem. Res korajžno in pogumno dejanje. — Po štiridesetih letih siljenja koroškega »Hlapca Jerneja« v molk in krivičnih sodb nad njim vstaja, se zbira in družijo rod, ki mu je bil v zibelko položen krut in hkrati krivičen ukaz: Der Kärntner spricht deutsch!

Sicer je vseh štirideset let tlela iskra literarnega udejstvovanja na Koroškem naprej. Eden od drugega so jo prevzemali samorastniki in čuvali so jo, da ni zamrla. Tega je dal Rož, drugega Zila, onega Podjuna in še nekateri so začeli na Gurah in v kapelških grapah. Moči, da bi se znašli in stopili skupno na plan, so vendar imeli premalo. Prehudi so bili viharji časa. Če pa je sedaj stopila na plan peščica mladih in si podala roke v »Mladju«, želimo in upamo, da bo njih zvonki glas našel odmev tako med živečimi samorastniki, kakor tudi med najmlajšimi, ki snujejo črtice in pojejo pesmi bodisi pri delu, bodisi na šolskih klopeh. Za skupno pot naprej naj bi si segli v roke. Naše ljudstvo jih potrebuje, bo veselo njihove strnjene čete, močne in plodne.

»Mladju« pa bodi zagotovljeno, da njegov začetek ne bo zastonj, da je prišlo prav, da smo ga sprejeli z odprtim srcem, kakor je prišlo, in da bomo na njegovi srečni poti srečni in veseli vsi.

(bl)

Namesto prologa

Pomlad porodila
je novo življenje
in s cvetjem posula
pred sabo je svet.

Z nežno roko
je pobožala polje
in mladje pognalo
iz spečih je gred.

Darle Niko

DANICA DANEJ:

Iz moje otroške dobe

Vedno človek potrebuje angela varuha za seboj, verjemite mi, ljudje božji. V vodnem škafu se lahko utopiš, en sam pošten kašljaj te lahko spravi v smrtno nevarnost. Kako, mi ne verjamete? Dvomljivci! Dolgi jeziki so celo trdili, da se to more zgoditi samo meni.

Imela sem kaka štiri leta tedaj. Ni bilo tedaj še vodovoda pri nas, naš stari studenec nam je moral skrbeti za vodo. Zgodilo pa se je včasih sredi poletja, da je starec od vročine obnemogel (stal je namreč na soncu). Tedaj smo pripe-ljali vodo za živino v velikem sodu iz potoka. Ta sod je potem stal na dvo-rišču, iz soda je vodila cev v veliki škaf. Prepovedali so mi, da bi se sukala okoli njega in močila oblekco. Eh, neumno, saj ravno to mi je tako ugajalo.

Sklanjala sem se čez rob; glej no, voda je kot zrcalo, kako dobro se vidi rdeči predpasnik v njej in kite — slabo počesana sem — in tudi ušesa, nos in oči vidim, in štrrrrr-bunk... „mamaaaa...” — Ne, nisem klicala, sem le po-skušala nekajkrat, pa mi je voda silila v usta in sem rajši utihnila.

Iz nesrečnega položaja — glava spodaj, samo noge iz vode — se nikamor nisem mogla sama rešiti. Trudila sem se, a začuda hitro so mi pošle moči, posta-jala sem nekam trudna, mislila sem na mamico, na novi predpasnik, čudila sem se luči, kako se je mogla lomiti skozi vodo.

Zaspala sem...

Joj, kako sem mokra, od nog do glave in ves pod okoli mene. Da bi se le kmalu moj novi predpasnik posušil! Take so bile prve skrbi, ko sem mogla zopet sama misliti. Kaj neki je mama tako prestrašena! Saj spet živim.

* * *

Naprej nekam smo bili namenjeni! Koleselj je stal pripravljen, konj vprežen. Oni so se mudili še v hiši, jaz pa sem že precej časa mirno sedela na koleslju in čakala. Tiho je bilo na dvorišču. Pa me posili kašel in na vso moč zakašljam, Konj se ustraši in divji zdirja po dvorišču dol do oreha, se bliskoma zasuce — koleselj in jaz sva letela po zraku — polom in strašen trešč — konec...

Menda ne. Počasi sem lezla izpod zmede kolov, verig in koles, počasi dvignila težko glavo: konja nikjer več, vprega pretrgana.

Tokrat se nismo peljali nikamor.

* * *

Kamor pogledam, povsod tisti maj, ki ga tako ljubim. Hej, kako rada hodim zadnji čas zdaj v šolo. Sama ne vem prav, zakaj. Morebiti je Tonček vzrok, ker ravno te dni, ko Tončka ni, se mi zdi šola pusta in dolgočasna. Ah da, golovo je Tonček kriv.

* * *

Ubogi Tonček, kolikokrat ga je danes učitelj pokaral. Pa ni čuda: Kolikokrat sem pogledala tja in vsakokrat je bil obrnjen sem in ni pazil. Med prsti gleda sem in misli, da tega ne zapazim.

* * *

Eh, neumno, nekaj me je danes gospod učitelj vprašal — še vprašanja nisem prav razumela, kaj šele, da bi pametno odgovorila.

* * *

Danes, ko sem med odmorom sama ostala v razredu, mi je Tonček dal šopek spominčic. „Za god“, je dejal, potem pa je tako naglo smuknil skozi vrata, da še „hvala lepa“ nisem mogla reči. Uh, tako čudno vroče mi je postalo v glavo, srce sem slišala tolči v ušesih.

* * *

Kadar imam uro za klavir, hodim nekaj časa isto pot kot Tonček. Skupaj sva šla. Tonček mi je hotel nesti torbico, a nisem je dala, saj je imel itak sam tako težko. Med potjo sploh nisva vedela kaj pametnega govoriti. Tonček je ves čas take neumne klatil, da sem se že zježila.

* * *

Ah, ta neumnež. Ali mora vsemu svetu zblebetati? Vso uro je nekaj rezljal tam pod klopjo, med odmorom pa je trosil rdeča papirnata srčeca po razredu in hodnikih. Če vsaj tisti presneti „D“ ne bi napisal nanje. Takoj me je Micka vprašala. „Tiho bodi“ sem ji rekla, „tedaj govori z mano, kadar kaj boljšega veš“. Kaj pa njo briga. Nekaj je kvasila med uro svoji sosedi. Avša! Tako dolg jezik ima, pa vse ji verjamejo.

* * *

Tonček mi je povedal — pa samo meni je povedal — da se z očetom pelje za dva tedna v... kam že? Oh, ne vem, kam, nisem prav slišala, ker mi je srce spet bilo gori v ušesih. Že v naprej vem, kako počasi bosta prešla ta dva tedna.

* * *

Tudi vam zblebetam: tepena sem bila nekoč, celo z vrbovo šibo, ki se tako vije in tako žge okoli nog, tepena tako hudo, da sem morala teden dni sedeti

nekako krivo, nekako postrani na šolski klopi. Plavordeče risbe na nogah so me žal izdale sošolkam. —

Nikomur pa ne povem, zakaj sem bila tepena; bi me bilo preveč sram.

* * *

Ali se bojite pekla, ljudje božji? Jaz se ga tudi. Sam Bog vedi, kako je tam doli. Strah in groza, ko se pa že oni peklenčki, ki hodijo okoli šestega decembra, tako strašno peklenško vidijo. Enega izmed njih sem od preblizu videla. No, lahko vam pripovedujem:

Zaspala sem bila pri motni luči. Vsa mirna sem ležala, sanjala rožnate, sladko zveneče sanje.

Pa se te harmonije začenjajo spreminjati v temno mrmanje in rožljanje, ki hipoma postane glasno, in narašča... narašča... odprem oči: grozen črn obraz tik nad mano, dolg jezik, dva rdeča rogova nad čelom, oči čudno blesteče v motni luči me gledajo...

Ne gane se fisto one: meni leži silna teža na prsih, da se ne morem premakniti. Pol večnosti ležim tako, pa se fisto one le odmakne proti vratom, veriga

zarožlja — zdaj se sprostim, odgrnem odejo in poklekнем: „Ljubi parkelj, prosim, ne odnesi me v pekell“

Premislil si je, ni me odnesel. Zarožljajl je z verigo, se obrnil, da sem videla rep in odšel.

Zdaj me je jelo tresti, trepetala sem, da so me noge komaj nesle nazaj v posteljo, solze so polile lica.

„Mama, mamica, pridi, grozno strah me je. Angelček varuh, zakaj ga nisi odgnal? Saj moraš paziti name.“

Pol večnosti zopet sem čakala na mamico, ji povedala vse hkrati, ko je prišla. Nikogar nisem slišala po stopnicah, je rekla; sedla je k meni in mi božala glavo. „A prednja hišna vrata še nisem bila zapahnila, tam se je lahko splazil potihoma sem gor. Zaspi zdaj, otrok! Kadar si pridna, te že angelček brani. Najbrž je parkelj zmotoma prišel k tebi. Le zaspi!“

Trdo sem prijela njene roke in jih nisem več spustila. V soncu drugega jutra mamice ni bilo več ob meni.

UDO DUKO:

Še pomniš?

Še pomniš najine sanje?
Šc veš, kako so orali
ob bujni obali
besni vetrovi morje,
in v srcih najinih
bil je orkan?

Dva dima sta
proti nebu se vila,
v višini se v eno spojila,
neskončnost zazrla
in tiho umrla.

Tedaj sva se našla.
Ljubezen vzplamtela je v strasti.
In ko sva v sreči se našla,
v duši se zopet razšla sva.

PRVA *ljubezen*

Edino okno sobe v tretjem nadstropju je uprto v sivo podolgovato ploskev, pretkano s progami. Z vagonov vsak dan premetavajo premog na avte. Predmestje in železnica, v zraku pa mreže žic. To je bil njegov svet po maturi. Kam hočeš — nekje moraš živeti. Ali pa je to sploh zame? se je vpraševal večkrat. Vedno je hitro odgovoril. Ko pa je srečal njo, se je zamislil — in naenkrat se ni dalo več povedati. Tam zadaj nekaj hribov, nekaj dreves, to je bilo vse. Onkraj proge še bela hiša, dolga in z zehajočimi okni, dekliška glavna šola. Vse drugo je bilo pust, leno in ga je žalilo. To hišo je večkrat gledal, včasih se je zasanjal preko žic v to poslopje, tako v odmorih ali kadar ni študiral, in čuden nemir se je zbudil v njem.

Odprl je okno in v sobo je padel košček aprilskega večera. Duh po parni lokomotivi, po mokrem železju, po sajah, po premogu. Vsak dan isto in danes še vreme, fej! Torej je ne bo, v takem vremenu ne bo hodila. Škoda, si je rekel in dva, trikrat zajel s prsmi po vlažni sapi. Kot bi požiral premog. Nato se je naslonil na okenski okvir in pogledal nizdol. Rumen in zakajen in moker zid. In na cesti luže, te proklete luže, da nimaš kam stopiti. S sluzastimi prsti so grabile po tleh, on pa ni imel nikogar, ki bi mu zaril svoje prste v lase...

Potem je naglo pozvonilo.

Toliko, da mi bodo nanosili blato v sobo. Niti strgača ni bilo na pragu. Poštar je, danes ga še ni bilo. Ko je odprl vrata, je šele zapazil, da so zaječala. Prej ni še nikdar opazil tega. Vrata jočejo, ker so se navadila od mene, si je dejal in šel po prstih po hodniku. Kdo neki hoče k njemu, če ne poštar? Počasi in z nekim strahom je odklenil.

Obstal je kakor prikovan. Drobna dekliška postava je stala pred njim kakor prikazen v mraku. Ni mislil, da bo res prišla. Poznal je vse na njej: plašč (zdaj je viselo nekaj kapljic dežja na njem), roke z dežnikom, tudi oči in lase in izraz porednosti na ustnicah. Zdaj se mu je zdelo vse nekako drugače, lepše, nežnejše, svetlejšo, čistejšo. Večkrat se je vpraševal: Zakaj moram s tako silo misliti nanjo? Včasih, ko sta stala kje drug ob drugem in mislila drug na drugega, jo je pogledal in zdelo se mu je, da vidi vse več kakor samo njeno postavo, da vidi, zakaj mu misli uhajajo k njej. Ko bi ne bilo v cerkvi ali v dvorani, temveč kje v topolevem gaju, bi ji povedal na ustne, da je človeško srce globok vodnjak in je duša včasih žejna. Tako dobro se je nasloniti na rob, le na rob in prisluhniti žuborenju sanjave pravljice. Ali komaj sta premagala bojazen, da sta si rekla zunaj: Lahko noč!

Zadnjič je zapazil, da so se ji tresle ustne. To je bilo prvič, da ga ni čakala pred cerkvijo. Zbala se je sama sebe. Njen vodnjak se je še bolj poglobil. Za-

radi mene trpi, je priznal, ker sem tak, in je stisnil pesti in ni imel nobenih ustnic, da bi udaril po njih. Z ubitim in pohojenim srcem se je vračal domov.

„Klical si me ...“ se je oglasilo tiho iz mraka na hodniku. Tako sem se zagledal vanjo, da me mora opomniti, ga je bilo skoraj sram. Prišla je k meni, zato so jokala vrata. In kaj ji bom dal zato, se je spomnil. Samo eno imam: ljubim te! Zato sem jo, mislim, klical.

Šla sta v sobo. Od sten je dišalo, hlad se je prijemal stropa. Od nekod je priropotala lokomotiva in izpušila ravno pod oknom stožec sajaste gmote v zrak.

„Oprosti“, je rekel in pokazal na gmoto, ki se je raztegnila v zrak. Prokleti dim! In v sobi je mrzlo. Dobro, da je vzela plašč s seboj.

Porinil je stol izpod mize, skočil po krpo in brisal prah.

„Ni več prašno. Sedi!“ je prosil in zapiral okno. Šipe so se stresle, ko je

prijel za okvir. Duh po premogu ji bo škodoval, deklica je. In na cesti so luže ...

Sedla je — in les je jecljaje zastokal.

V tem trenutku je jel na progo padati debel dež. Bilo je umirjeno in po-božno padanje. V sobi je rahlo odmevalo trkanje po šipah. Ob tej melodiji je doma navadno zlezel v kozolec in legel in sanjal. Zadnjič je sanjal o njej, seno je bilo toplo in je sveže dišalo in streha je pela. Zdaj že dolgo ni bil v kozolcu.

Zdaj v sobi ni dišalo več po pustem premogu, dišalo je po senu. Vstala sta, stopila k oknu in gledala sivo aprilsko nebo. Če se ne motim, je imela zadnjič sive oči, se je spomnil. Obrnil jo je k sebi in jo pogledal: sive oči, ki so posijale

vanj, so ga prevzele. Ko jo je ujel za roko, mu je ni izmaknila. Pritisnil jo je na ustne in zaprl oči... Začutil je toploto na ustnicah in je vedel, da je to ljubezen.

Zunaj se je zemlja pojila s sokom. Curki vode so izmivali premog na vagonih. Lopate niti zdaj niso prenehale ječati. Dež je poljubljal v dolgih poljubih tlak na cesti, luže pa so se širile v objemih. Hiše so se boječe stisnile druga k drugi, kot bi se bale vlažnih in izmitih ulic. V eni izmed njih je celil dež vijoličaste rane: nekdo je bil zlil bencin...

Ko sta se spustila iz objema, ni več deževalo. Nebo je žarelo v prejokanem in razbolelem večeru. Mokra gmoča nad žicami se je že bogve kdaj razblinila. Sonce se je oslonilo nad žicami in se šlo sprehajati po hribih, tja, kjer bodo jutri udarili prvi možnarji. Z roko v roki sta stala pred oškropljenim oknom — in pričakovala velike noči. Čakala sta, da bo proga polna velikonočnega petja in bodo v jutru pranganja umiti žarki zrcalili alelujo v njuno okno. —

Na stežaj sta odprla okno in zadihala. Potem sta se nasmejala in se naslonila z glavo drug ob drugega. Potem je segla z belo roko po oprani nebesni modrini, utrgala košček in ga držala na dlani... oba sta ga gledala.

MIŠKO MAČEK:

Angel

»Daj no!
Temno vino
vase zvrniva,
da utopiva
najino ljubezen.
Črno vino mami dušo,
da zabi slo.«

»Tiho!
Svetlo vino
se prilega duši,
ne tre srca,
navdaja ga s sladkobo.
V sladko svetlo vino potopiva
vso žalost sle.«

Prišel je angel
in pomešal
temno s svetlim.
Midva sva pila
celo noč...

Aprilski spomini

Ni bil april.

Dež in maj.

Luže so se spajale po cestah.

Doma so me nabili, ker sem vzel dve liri. In ker je pri nas navada — (da se tega ne dela) —, so me natepli. Dejali so: „Kradel si, Vzel...!“

Tako sem blodil sam, otrok. — Tesnoba in težka vlažnost dežja sta nasitili pomladanski vonj, da mi je globoko in težko pogledal na prsi. Zelo tiho sem jokal.

Blodil sem med stenami. — Gledal sem cvetje, ki ga je burja pometala na tla, kako je plavalo po motni vodi. Lahno sem občutil, kot čuti le otrok, da je bila to zgodnja trgatev... prezgodnja. Misli so mi uhajale: na šolo, na igrače, na poletje... na nove hlače in še mnogo drugega sem premišljeval, kar se zdi lepo samo ob samoti, če dežuje in če je mokro in mrzlo v škornjih.

Dolgo v noč je pršelo. — Ko je pa popustilo, me ni mikalo domov. Ljudje so se vsuli na cesto, prej jih ni bilo. Gospe in dekleta so se nosile bogato, moške dostojanstveno, strogo. — Nekateri so pogledali za mano, pokimavali z glavami. Neki stražnik mi je celo zagrozil, da me vzame s seboj, če ne grem...! — Ne, ne grem, ko je pa tu tako lepo, tako majsko. Tedaj nisem vedel, da je lepo, ker je maj, da so dekleta za to v belih krilih. — Nisem se nič več jokal nad samotjo, kot bi že tedaj opazil, da je taka sentimentalnost lepa, ki so se o njej pogovarjali ljudje. Da, ta šum je zares krasen in vpival sem ga v svojo dušo — in postajalo mi je lažje... prijetno.

Mimo parka sem pospešil korak. Tam ni bilo ljudi, le nema lučka je trepetala v mlakah. Bal sem se sivih senc, ki so se od dreves zrcalile s ceste in pločnika. — Že stokrat so mi rekli, da sem strahopetec. Sram me je, bojazen pa je bila hujša od sramu.

Hodil sem lahko in tiho.

Zaslišal sem, da sta se dva pogovarjala za grmom. Dekle in mož. Dekle je govorilo poltiho, razburjeno... Prosilo je nekaj: moralo je biti nekaj zelo lepega, za kar je prosilo, ker je govorilo tako nežno. — Mož pa je jecljal hripavo, čemerno, pa glasno. Nekaj me je vleklo, da bi pogledal, strah me je bilo.

Besede so postajale vedno glasnejše. Zdaj sem razumel tudi moški glas: „Jutri... jutri je mate — — materinski — ski dan“ in se je zarežal. „...Na! Majhen dar... dar... poljubček! Morda... morda še... ali si že — že mati?“ in se je spet zasmejal, tako votlo, skoraj grozno. — Dekle ga je prekinilo:

„Pusti me! Ne! — Spusti me! Domov...!“

Skočil sem izza grma. V tem trenutku je vozil mimo avto, osvetil je mene in postavi, ki sta sloneli ob drevesu, bulili prestrašeno vame. Zdrznil sem se; mož

je bil pijan, ždel je s svojimi rdečimi, pijanimi očmi name kot okamenel: režanje mu je ostalo na obrazu. Videl sem, kako so roke, ki so prej držale dekletke okoli pasu, spustile in padle. Dekle se mu je izvilo.

Zakričal je, se sklonil in opazil sem, da je pobral kamen. —

Pobral sem se, kakor hitro je šlo. Kamen mi je zalučal v nogo, da sem padel. Čul sem, kako je sam telebnil v lužo. Počasi se je skobacal v senco, da ga nisem več videl. — Sram me je bilo in drgetal sem, ko nisem vedel kaj storiti...

Od zadaj me je prišla mehka, topla roka za glavo. Spoznal sem dekletko. Sklonilo se je k meni, me poljubilo na čelo in na lici... Še enkrat me je pritisknila k sebi, da sem občutil solze njenega obraza — in je odhitela v noč tiho, plaho, v belem krilu.

Jaz pa nisem vedel — kaj!?

Sel sem domov, ker se mi je zdelo prelepo in — čudno tukaj na samotni.

Drugi dan — bila je materinska nedelja — me je mati poljubila prav tja in občutil sem sorodnost: bila je ista toplota in ljubezen, ki je vela iz poljuba. —

Lepi so moji spomini! — Čeprav to, česar se spominjam, morda ni lepo... Špomin je lep, ker je tako globok, otroški in povsem — nedolžen.

*Gledal otožno
sem vele cvetove,
ki z veje plesali
svoj prvi so ples
in zadnji —
v smrt.*

*Bele, nedolžne
jih zvalil je veter
raz veje
in z njimi igraje se
zibal jih
v smrt.*

*Videl dekleta
sem bledega lica:
ob oknu zastrtem
so ždela na cesto,
sanjala so
v smrt.*

DARLE N I K O :

Pomladna balada

*Moje srce mi
je cvet ovenel,
ki veter mu poje,
v življenje ga vabi
a ziblje —
v smrt.*

DVE PESTI SPOMINOV

Menda sem se tolkel tedaj s peto gimnazijo.

Soparno vzdušje nas je potiskalo v klopi, da smo komaj dihali. Tista mučna latinska ura se je vlekla v pravo neskončnost. Stavke za stavkom smo porivali iz latinščine v nemščino — ure pa ni hotelo biti konec. Profesor ni znal biti strog. Danes nas je to jezilo, ne vem, zakaj. To smo uganjali stvari pri njem, da se je mnogim smilil. Danes smo sedeli kakor ubiti in čakali na nekaj, kar bi nas rešilo.

Ko je potrkalo, smo se vsi predramili. Profesorjev glas je utonil skozi vrata. Dolgo ga ni bilo nazaj. Mi smo se gledali, se presedali in čakali, kaj bo. Čez nekaj časa se je mož vrnil. Ob vratih je postal, očetovsko pogledal po nas, potem pa se jel počasi pomikati proti klopem. Nekaj se je zgodilo. Mene so njegovi koraki čudno zadeli, in zazdelo se mi je, da se je pomikajo naravnost proti meni. Bilo mi je zelo vroče, ko se je nekdo nagnil nad mojo glavo in mi šepnil komaj slišno na uho:

„Pojdi! Tvoja babica je umrla...!“

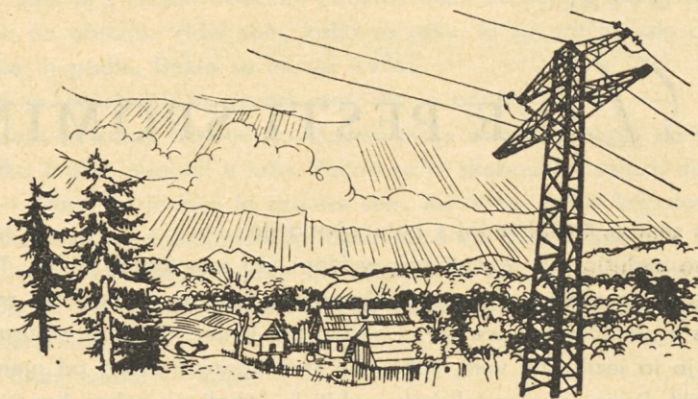
Priznam, da se nisem prestrašil, ker je bila to babica, temveč samo zato, ker je prišla novica o smrti. V hipu se je razred spremenil. Tovariši so vse takoj razumeli in se pogreznili v molk, ki je moral zapeči zadnjega. Zdelo se mi je, da ta molk sočustvuje z menoj. Pogledal sem navzgor. Poleg mene je stal profesor in me držal za rokav. Dečki so nepremično in z velikimi očmi zijali vanj.

Novica o smrti moje babice je legla na ves razred kakor odrešenje.

Babica. Pravzaprav je nisem imel rad, nič mi ni pomenila v življenju. Ni bila moja prava babica. Niti njena smrt me ni pretresla. Zdaj mi je bilo žal in sem se bal trenutka, ko jo bom zagledal na odru. Tisti vonj po rožah, po svečah, po zaduhlem mračnem zraku — čutil sem ga v nosnicah —, me je vedno napolnil z docela fujim vtisom. Mogoče zato, ker doma tega nikdar nisem prav doživel. Mojih je toliko leglo v zemljo — in nisem vedel zanje. Babico po očetovi strani so pokopali — ne vem, kako in kdaj. Tedaj si je mati moje mame že zdavnaj oddahnila v zemlji. In vsi drugi, ki so po vrsti zdrknili v jamo — kaj mi je ostalo o njih drugega kakor spomin, da so bili in jih ni več? In potem moja mama. Nikdar je nismo pokopavali, vendar sem vedel, da je nimam več. Bogve kje je legla v grob počivati...

In zdaj babica, ki sem jo le klical tako.

„Pozor! Osebni vlak v Pliberk odpelje čez eno minuto! Potniki, vstopite in zaprite vrata! Osebni vlak v Pliberk...“

Glas iz zvočnika je kakor grožnja odmeval po čakalnici. Tisti dan se ni nihče vozil, bil sem sam v čakalnici. V tisti pobeljeni mestni dvorani sem čutil bližino smrti. Gnalo me je ven, med ljudi, a tudi zunaj ob progi ni bilo človeka. Tako sem čakal v čakalnici. Nad žicami celovškega kolodvora je viselo nebo, modro in posejano z zvezdami. Enkrat sem že prenočeval pod njim, ko sem zamudil zadnji vlak. Pa takrat sem bil miren in me ni bilo strah. Da, enkrat — s strahom sem se spomnil, da je bilo to zadnjič — niti roke nisem dal babici, ko sem odhajal.

Pograbil sem kovček, to se pravi aktovko, in zataval z njo nizdol po stopnicah. Peščeni tlak je votlo zakašljajal pod mojim drsanjem. Vlak je stal že pripravljen, da takoj odpelje. Potnika nisem videl niti enega.

V oddelku, kamor sem skočil, ni bilo žive duše. Zavil sem se v kot in požiral opustošenje praznine in osamelosti. Zdolgočasena okna so mrtvo gledala vame — in me niso razumela. Pod menoj so se zbudila kolesa in zajokala kakor deťe, ki se zbudi iz sanj, lačno in žejno matere. Vlak je zavozil v baržun tihe noči.

Ves čas sem moral misliti na babico. „Kje bom spal danes?“ sem pomislil. V hiši, kjer sem spal drugače, bo na parah babica. Tam med oknom bo ležala z voščenim čelom in s sklenjenimi prsti, trdimi kot križ, zasajen v roke. In tiste rože in tista belina in zastrta okna in duh... moj Bog, moral sem se obrniti proč od okna. Vest, da prav nič ne čutim do tega človeka, ki leži zdaj med dvema svečema, me je morila. Kako, da nisem mogel najti poti do toliko človeških src...

Vlak je silovito požiral podjunska tla. Večno r-ta-tan-je pod menoj in drdranje kolesja čez mojo dušo. To je bil znak, da bom kmalu dospel...

Drugi dan sem šel za krsto, ki je uklepala sprevod v žalost. Pokopali smo babico. Bila je človek, ali moj človek ni bila. Nisem mogel nič zato, da nisem našel v njej, kar sem iskal že izza otroških let. Tudi ona ni mogla nič zato. Nisem bil ne žalosten ne vesel, le prazen in neznansko truden sem bil, ko je jela padati prst.

Babica je bila zadnja.

Srečanje s **smrtjo**

Pred smrtjo je ljudi silno strah. Pri nekaterih narodih nastopa smrt kot sključen starček, pri drugih zopet kot grda čarovnica. Naša slovenska smrt pa je žena, ki nosi koso.

Osem let nisem bil star. Takrat sem se smel peljati k prvemu pogrebu. Umrli je bil stric.

Jutro je bilo polno sonca in svetlobe. Peljali smo se mimo posejanih polj, potem skozi lesove, po klancih gor in dol, mimo jezer in voda. Pot se je vlekla dolgo.

Tega še mislil nisem, da se peljem k pogrebu. Saj nisem vedel prav, kaj se tam dogaja. Poprej sta pravila oče in mati, da zagrebejo mrtvega človeka pod zemljo. Župnik lepo govori, ljudem tečejo solza čez lica, krsto pa zasujejo s prstjo. — Vse prav. Vendar si nisem mogel ničesar predstavljati. Preveč tudi nisem premišljeval o tem, ker sem se zbal, da bi morda ne umrl sam.

Pripeljali smo se do nekega ovinka. Na desni je rastel teman gozd, na levi se je razprostiral širok travnik. Ljudje so trosili kopice sena.

„Vidite tisto ženo“ je spregovoril vozač in pokazal na ženo srednjih let, ki se je gibala na polju. Imela je črne lase, oblečena pa je bila čisto rumeno.

„Tista žena je videla smrt“ — je spregovoril zopet vozač.

„Kaj, smrt?“ smo se začudili ljudje.

„Smrt“ — sem se zgrozil, to je ženi podobna stvar, ki je iz samih belih kosti. Nosi črn plašč in koso, ki z njo odseka ljudem glavo.

„Najmanj petindvajset let je že od tega. Takrat je služila daleč za Dravo nekje. Hodilo je na jesen. Tedaj je zbolel pri tisti hiši gospodar. Hudo je zbolel. — Nekega večera je bila zbrana vsa hiša pri večerji — vsi hlapci, dekle, gospodinja in otroci. Gospodar je ležal v sobi, ki si prišel tja kar iz kuhinje. — Nič ni bilo lušno pri večerji. Vsi so bili nekam tiho, kakor bi se bali nečesa. Hlapci so že napravljali, da gredo spat. — Tedaj se čuje iz sobe, ki je spal v nji gospodar, stokanje, krik, ki je pa takoj zopet utihnil. V tem stopi skozi duri stara grda žena — črna v oči, vsa rumena v obraz in roke, v črni obleki. — Ljudje so se prestrašili, takoj so utihnili docela in se stiskali v kot. Gospodinja, ki je hitela h gospodarju, se je sesedla vsa blede na klop. — Smrt je šla k mizi ter gledala in iskala, a ničesar ni našla. — Tedaj se začuje iz bolniške sobe zopet krik, kakor bi gospodar klical na pomoč. Smrt se je obrnila k durim ter šla k bolniku — nazaj je ni bilo več.

Gospodar pa je umrl tisto uro.

Vsi hlapci in vse dekle so zapustile nato posestvo še isto noč. Tista je zašla sem dol. Od takrat se ni oblekla nikoli več v črno," je končal vozač.

Bal sem se pogledati nazaj. Tista žena s črnimi lasmi in z rumeno obleko je videla smrt — — —

Peljali smo se dalje. Ves preplašen sem sedel v vozu. Smrt — — — smrt — — — Skoraj sem že pozabil nanjo, ko smo se ustavili pred veliko kmečko hišo. Pes, ki je ležal sredi selišča, je bil zelo žalosten. Tu je pa gospodar mrtev, ko niti pes ne laja, mi je pojasnil oče.

Da, tu je bila hiša, ki je imela smrt.

Šli smo v sobo, kjer smo molili za mrtvim. Veliko je bilo ljudi; vse črno; nekdo je molil rožni venec, drugi so molili za njim. Nekateri so jokali...

Držal sem se matere, ki so šli kropit in pokrižat mrtveca. Tudi jaz sem ga pokropil in pokrižal.

Prišli so pogrebci. Sami krepki možje so bili. Razkrili so mrtveca. Tedaj sem ga videl, samo bežno sem ga pogledal. Bil je tak, kakor je pravil vozač o smrti na poti: rumen v obraz, črn v oči, v črno oblečen.

UDO DUKO:

Sladkor

Bila sta dva brata.

Bila je mrzla jesen.

Bila je lakota.

Sedela sta vsak na enem štoru in opazovala mater, ki je nabirala gobe in suhe veje. Po nebu so se vozili zlati ptiči.

„Mirko, pojdi v prodajalno po pol kile soli in škatlico saharina!"

„Mirko je bil zadnjič, danes sem jaz na vrsti!"

Upala sta na sladkorček, ki ga je dajala stara prodajalka otrokom, ko so prišli kupovat.

„Meni so rekli!"

„Kaj me briga! Danes grem jaz!"

„Boš že videl!"

„Molčil!"

„Ti drži gobec! Tebe že ne bom ubogal!"

„Boš pa moral!"

Mirko je že dobil denar od matere in ravno hotel oditi, ko je brat stopil tik predenj.

„Daj mi denar!"

„Saj nisem znorel! — Spravi se!“ Porinil ga je stran. Brat je vztrepetal od same jeze in mu prisolil zaušnico. Mirko je pograbil vejo ter mahnil po bratu. Ta je zakričal, kot da bi ga cvrli na ražnju. Mirko je spustil vejo, ko je zagledal kri na bratovem obrazu. Mati je prihitela in hotela miriti; videla je samo še, kako se podita po gozdu. Padata, se pobirata, eden vpije, drugi beži v smrtnem stahu, zasopla, gnana od upanja na sladkorček. Veje jima rišejo rdeče črte po obrazu. Le naprej! V grmovju naredi Mirko velik ovinek, zagleda izrevano drevo in se vrže v jamo med korenine. Tam tišči glavo v rjavo prst, da bi ga brat ne videl, in sliši, kako se bratov jokajoči glas in pokanje suhih vej pod njegovimi nogami zgublja med drevjem in, slednjič utihne. Dolgo je ležal in zrl v rdeče listje. Sonce je krvavo sevalo, pošastne sence so se premikale v lahnem vetru. Končno se je pa le ojunčil in trepetaje od strahu in mraza pokukal po gozdu. Previdno se je odpravil potem k teti. Cele tri dni ni govoril niti besedice z bratom.

Po nebu so letali zlati ptiči.

Včasih je počilo. Takrat se je vsakokrat zvrnil nekdo v rjavo prst in ni več vstal.

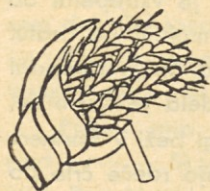
Miško Maček:

Trepet

Z lahnim korakom v prozorni svili
sreča je šla
roko v roki z menoj
in mili
se jokal je hip.

V senci svoje sreče sva beže blodila.
V trzanju dlani,
v utripu, trepetu duha
sta klila
v srcih strah in sla.

NASVETI ZA KMETOVALCE

Gnojenje poljščin, travnikov in pašnikov

Vrsta rastlin	Posamezna gnojila kg/ha			Mešana gnojila kg/ha	
	dušična (20 %)	fosforna (18 %)	kalijeva (40 %)	oznaka N-P-K	količina
Pšenica	200—400	250—450	200—350	10-15-20	400—600
Rž	150—300	250—450	200—350	10-15-20 8-12-16	400—600 500—750
Oz. ječmen	250—350	250—450	200—350	10-15-20 8-12-16	400—600 500—750
Jari ječmen	100—200	350—500	300—400	10-15-20 8-12-16	400—600 500—750
Oves	200—300	250—450	200—350	10-15-20 8-12-15	400—600 500—750
Koruzi *)	300—400	350—450	250—350	6- 7-10	400—600
Krompir *)	300—500	300—500	250—450	12-12-20	500—800
Krmna pesa *)	500—800	500—700	500—900	10-10-20	1000—1600
Detelje, grašče, grah etc.	0—100	300—500	250—450	0-10-20	600—900
Deteljno-travne mešanice	0—200	400—600	250—350	3-10-15	600—1000
Travniki **)	200—800	300—500	250—450	6-10-20	500—1000
Pašniki **)	500—800	600—700	300—350	10- 8-10	500—1500
Zelje *)	600—900	500—700	450—700	12- 8-18	1200—1500
Zelenjava *)	300—800	350—700	300—600	12-12-20	500—1300
Jagodičevje **)	500—800	500—700	350—450	12- 8-18	1000

* — Poleg umetnih gnojil je potrebno 150—200 q hlevskega gnoja po hektarju.

** — Vsako drugo leto je treba poleg umetnih gnojil dati 150—200 q hlevskega gnoja po hektarju.

Sestav deteljno-travnih mešanic in poraba semenja

Po hektarju površine mešamo

1. Lahka peščena ali kamenita, apnena suha zemlja:

za enoletno uporabo		
hmeljska lucerna	26 kg	
laška ljuljka	6 kg	= 32 kg
za 2 — 3 letno uporabo		
esparzeta	200 kg	
visoka pahovka	11.5 kg	= 211.5 kg
za 5 — 6 letno uporabo		
lucerna	37 kg	
pasja trava	2.5 kg	= 39.5 kg

2. Srednje težka zemlja, apnena, kamnita do ilovnata, suha do sveža:

za enoletno uporabo		
črna detelja	26 kg	
laška ljuljka	6 kg	= 32 kg
za 2 — 3 letno uporabo		
črna detelja	24.5 kg	
laška ljuljka	3 kg	
pasja trava	5 kg	= 32.5 kg
za 5 — 6 letno uporabo		
rožičkasta nokota	23 kg	
pasja trava	5 kg	
zlati ovsenec	3.5 kg	= 31.5 kg

3. Težka vlažna zemlja, ki ni kislá:

za enoletno uporabo		
črna detelja	24.5 kg	
mačji rep	3.5 kg	= 28 kg
za 2 — 3 letno uporabo		
črna detelja	24.5 kg	
travniška bilnica	6 kg	
mačji rep	1 kg	= 31.5 kg

4. Mokra, mrzla, težka zemlja, barska zemlja in težka zemlja v hribih:

za 1 — 2 letno uporabo		
švedska detelja	13 kg	
mačji rep	6 kg	= 19 kg

Zguba vskladiščenih kmetijskih pridelkov na teži

V času 6—12 mesečnega vskladiščenja zgubijo kmetijski pridelki zaradi izhlapevanja, osušitve ali razsipa naslednji odstotek svoje teže:

pšenica	1 — 2 ‰
ječmen in oves	2 — 3 ‰
koruza	7 — 11 ‰
krompir	10 — 15 ‰
seno in slama	8 — 10 ‰
krmna pesa	6 — 10 ‰
fižol, grah	10 — 15 ‰
silaza	do 5 ‰

Teža kubičnega metra (m³) znaša za

za pšenico	700 — 800 kg
rž	650 — 750 kg
ječmen	580 — 680 kg
oves	430 — 500 kg
koruzo	700 — 830 kg
ajdo	500 — 700 kg
krompir	550 — 600 kg
krmno peso	600 — 650 kg
koruzno silažo	750 — 800 kg
zeleno travo	320 — 360 kg
seno	55 — 70 kg
otavo	65 — 75 kg
suho deteljo	60 — 65 kg
slamo ozimin	35 — 45 kg
slamo jarin	40 — 50 kg
rezanico	50 — 60 kg
hlevski gnoj, dozorel	780 — 900 kg
nastilj	90 — 125 kg
jabolka	600 kg
hruške	700 kg

Določitev teže živali po prsnem obsegu

pri govedu:

Prsni obseg:	Živa teža:	Prsni obseg:	Živa teža:
120 cm	157 kg	200 cm	649 kg
80 cm	52 kg	160 cm	339 kg
90 cm	52 kg	170 cm	402 kg
100 cm	97 kg	180 cm	474 kg
110 cm	125 kg	190 cm	556 kg
120 cm	157 kg	200 cm	649 kg
130 cm	194 kg	210 cm	754 kg
140 cm	236 kg	220 cm	871 kg
150 cm	284 kg		

Če je merjeno govedo starejša žival, ki je dobro hranjena, dolgega trupla, močno trebušasta in visoko breja, je k zgoraj ugotovljeni teži dodati še 5 %. Če gre vendar za vole ali govedo, ki je zelo suho, kratkega trupla, za plečami polno in ki je bilo daleč prignano, je od ugotovljene teže odšteti 5 %. Pri obsegu 100 do 150 cm odgovarja teža v kilogramih obsegu v centimetrih. Pri obsegu 155 cm znaša teža dvojno število centimetrov obsega.

pri prašičih:

Prsni obseg:	Živa teža:	Prsni obseg:	Živa teža:
70 cm	38 kg	130 cm	160 kg
80 cm	50 kg	140 cm	193 kg
90 cm	64 kg	150 cm	229 kg
100 cm	81 kg	160 cm	269 kg
110 cm	102 kg	170 cm	314 kg
120 cm	130 kg	180 cm	365 kg

Pri dolgih živalih je potrebno še par kilogramov dodati, pri kratkih par kilogramov odšteti. Pri visoko brejih svinjah je potreben dodatek od 10 % do 15 %. Pri prsnem obsegu od 110 do 120 cm je število kilogramov žive teže približno enako številu centimetrov obsega. Če meri prsni obseg 180 cm, odgovarja število kilogramov žive teže približno dvojnemu številu centimetrov obsega.

Razmerje med živo težo in težo zaklane živali

Z odstranitvijo kože, odsekom glave pred prvim vratnim vretencem, odsekom nog v kolenu ter odstranitvijo drobovja znaša teža zaklane živali (mesa in kosti) le še naslednje odstoke žive teže:

Mršave krave	40—45 %
Srednje pitane krave	44—48 %
Dobro pitane krave	49—50 %
Mlade pitane krave	50—57 %
Srednje pitani biki	45—53 %
Dobro pitani biki	58—60 %
Slabo pitani voli	45—50 %
Srednje pitani voli	50—54 %
Dobro pitani voli	54—58 %
Slabo krmljena teleta	49—54 %
Srednje krmljena teleta	54—60 %
Dobro krmljena teleta	60—64 %
Prvovrstna pitana teleta	64—72 %

Prašiči pitanci:

80—110 kg žive teže	78—80 %
110—135 kg žive teže	80—82 %
135—170 kg žive teže	82—85 %
175—220 kg žive teže	85—88 %

Zguba teže živali pri prevozu

Pri prevozu čez večje razdalje zgubijo živali na teži:

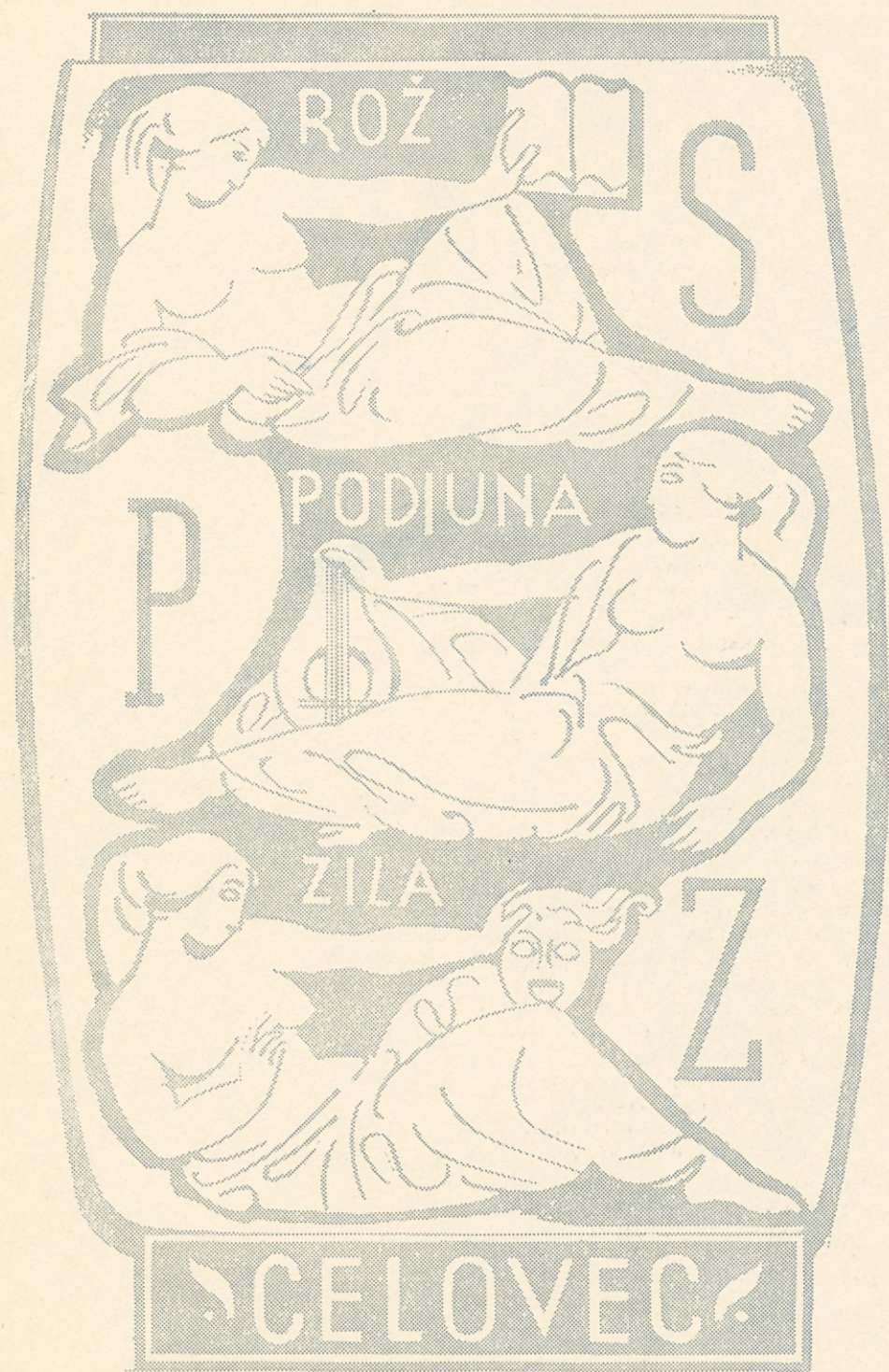
	r a z d a l j a			
	do 100 km	100-200 km	200-300 km	300-400 km
Goveda, srednje pitana	3,0 %	3,7 %	4,7 %	6,5 %
dobro pitana	3,5 %	4,2 %	5,3 %	7,1 %
Prašiči, mesnati	3,0 %	4,0 %	4,5 %	5,0 %
pitani	3,5 %	4,5 %	5,0 %	6,0 %

Pomoč pri porodih domačih živali

1. Ne prenašli se nikdar in ne prediraj mehurja prezgodaj.
2. Čakaj potrpežljivo, da počí mehur sam; šele potem se prepričaj z očiščenimi, z oljem ali mastjo namazanimi rokami in prestriženimi nohti, če je mladičeva lega prava. Ne pusti, da bi nevešči ljudje segali v žival.
3. Če si prepričan, da je mladičeva lega pravilna, nazankljaj tiste dele (sprednje ali zadnje noge, glavo), ki jih dosežeš.
4. Vleci le takrat, ko dobi krava popadke in ko čutiš že glavo v medenični votlini (ker se sicer glava zasuče).
5. Če mladičeva glava ni pravilna ali če so druge zapreke (na primer prevelik ali spačen mladič, zavita maternica itd.), pokliči na pomoč živinozdravnika.
6. Dokler ne pride živinozdravnik (v primeru potrebe) pusti žival v miru. Krava naj se postavi ali položi z zadnjim delom telesa više kot s sprednjim.
7. Zapomni si, da se uravna napačna lega mladiča najlaže:
 - a) če se porine mladič kolikor mogoče daleč nazaj;
 - b) če krava stoji ali leži z zadnjim delom telesa kolikor mogoče visoko;
 - c) če se vbrizgava v maternico v veliki množini topla voda;
 - č) če se položi pod trebuh krave deska, katero vzdigujeta dva pomočnika.
8. Skušaj poravnati lego le takrat, ko žival nima popadkov.
9. Kadar spraviš nepravilno ležeči del v pravilno lego, ga takoj nazankljaj.
10. Pazi, da ne raniš živali in ne delaj surovo in s preveliko silo.
11. Delaj s čistimi, dobro pooljenimi rokami in s kratkimi, čistimi nohti, kajti vsaka nesnaga, ki jo zaneseš v žival, ima lahko za posledico razne bolezni, jalovost ali celo pogin živali.

VSEBINA

	Stran
1. Koledarski del	1—29
2. Valentin Polanšek, Koroška harmonija	31
3. Dr. Franci Zwitter, Ob dvajsetletnici vstaje slovenskega naroda	33
4. Oton Župančič, Korotan v srcu	37
5. Karel Prušnik, Tri naše obletnice	38
6. Karel Destovnik — Kajuh, Slovenska pesem	43
7. Blaž Singer, Poglobimo smisel za prosvetna društva	44
8. Dr. Josip Šašel, Znanstveno vsekakor neobičajen postopek	48
9. Borovčan, O vzgoji mladine	60
10. J. Š., Tužna stoletnica	63
11. —, Nekaj spominov na akademsko ferialno društvo „Korotan“	65
12. J. Špicar, Spomini na beljaško omizje	69
13. Dr. M., Nekaj iz zgodovine Celovca	70
14. Bojan Drenik, Spomini na Št. Pavel in Borovlje	79
15. L. Majnik, „Jes pojdam pa v Rute“	81
16. Valentin Polanšek, Duma o gorskem kmetu	87
17. Mlinarjev Pavel, Kaucele	88
18. Valentin Polanšek, Narodna pesem	95
19. —, Zapujmo ano!	95
20. J. Oitzl, Napoleonova vojska in pustni običaj	96
21. Valentin Polanšek, Prijatelj iz otroških let	96
22. J. Š., Kako je nastalo ime Slovenji Plajberk	97
23. Vinko Pečnik, Življenje ob Bistrici pod sivo Peco nekoč in danes	103
24. Pavle Kernjak, Sanje	106
25. Koroška narodna, O ti norčava hvava	106
26. Janka Ogris, Utrinki iz zgodovine Bilčovsa	107
27. Fran Saleški Finžgar — devetdesetletnik	114
28. F. S. Finžgar, Sibirija	118
29. Valentin Polanšek, Lovska	123
30. Jelo Gašperšič, Prevara o čarobni piščalki	124
31. J. Podlesnik, Pomlad	128
32. France Zidnik, Zagotovilo — Upanje — Dramilo — Opomin	129
33. Valentin Polanšek, Lastno bivališče	131
34. Pavle Kernjak, Mladost — Mirica	135
35. Drobtinjakov Miha, Pred kolodvorom	136
36. Andrej Kokot, Tiho veselje — Na materinem grobu	138
37. Miro Kernjak, Slovo	138
38. Poteze v prozi — naš svet v pesmi	139
39. Danica Danej, Iz moje otroške dobe	140
40. Udo Duko, Še pomniš	143
41. Boro Kostanek, Prva ljubezen	144
42. Miško Maček, Angel	146
43. Vlado Žig, Aprilski spomin	147
44. Darle Niko, Pomladna balada	148
45. Slavko Slovenec, Dve pesti spominov	149
46. Boris Voda, Srečanje s smrtjo	151
47. Miško Maček, Trepet	152
48. Udo Duko, Sladkor	153
49. Nasveti za kmetovalce	154

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA CELOVEC

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽ. CELOVEC

K pi
KOROŠKI koledar
1961

0076215

COBISS •

STUDIJSKA KNJIŽNICA
KLAGENFURT

COBISS •